

Voiko oikeushenkilö olla rikoksentekijä?

Yhteisövastuun painottaminen yksilövastuun sijasta

Aleksiina Markkula

OTM-tutkielma

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Rikosoikeus

Ohjaajat: Heli Korkka-Knuts,
Kimmo Nuotio

Syyskuu 2022

Tiivistelmä

Tiedekunta: Oikeustieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Oikeustieteen maisterin koulutusohjelma

Opintosuunta: Rikosoikeus

Tekijä: Aleksiiina Markkula

Työn nimi: Voiko oikeushenkilö olla rikoksenteekijä? Yhteisövastuun painottaminen yksilövastuun sijasta

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Syyskuu 2022

Sivumäärä: XXIII + 78

Avainsanat: oikeushenkilön rangaistusvastuu, organisaatiohuolimattomuus, samastaminen, anonyymi syyllisyys, rikosoikeus, yhteisösakko, yhteisörikollisuus

Ohjaaja tai ohjaajat: Heli Korkka-Knuts ja Kimmo Nuotio

Säilytyspaikka: Helsingin yliopisto

Muita tietoja:

Tiivistelmä: Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva rikoslain (39/1889) 9 luku (743/1995) perustuu sille lähtökohdalle, että oikeushenkilöä voidaan kyllä rangaista sille osoitetulla yhteisösakolla, mutta oikeushenkilöä ei itsessään pidetä rikoksenteekijänä. Oikeushenkilö voidaan siten tuomita sellaisesta rikoksesta, jonka luonnollinen henkilö on tehnyt oikeushenkilön toiminnassa, mutta ei itse oikeushenkilön tekemästä rikoksesta. Yhteisösakko on kuitenkin rangaistuksenluonteinen seuraamus, joka perustuu oikeushenkilön moitittavuuteen. Moitittavuutta tosiasiallisesti arvioidaan ja mitataan, mutta oikeushenkilöllinen syyllisyysmoite on jotain luonnollisen henkilön syyllisyydestä poikkeavaa. Tämä ristiriitainen ajattelutapa osoittautuu käytännössä vaikeaksi ymmärtää, ja vielä vaikeammaksi tutkia.

Tämän tutkielman tavoitteena on haastaa oikeushenkilön rangaistusvastuullekin perinteinen yksilökeskeinen rikosoikeudellinen ajattelutapa siirtämällä painotus organisaatiokeskeisyyteen. Tutkielman aihe ja tutkimuskysymykset ovat syntyneet halusta tutkia ristiriitaisuutta siitä, miksi moitearvostelu oikeushenkilöihin mahdollistetaan, mutta oikeushenkilö ei voi tehdä rikosta. Tutkielma tarkastelee oikeushenkilön rangaistusvastuuta erityisesti siitä näkökulmasta, voiko oikeushenkilöä pitää itsessään rikoksenteekijänä ja tulisiko näin tehdä – punnintaa suoritetaan sekä väitteen puolesta että sitä vastaan. Tutkielmassa huomioidaan sekä oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytilan ja toimivuuden arviointi että oikeustilan tulevaisuuteen vaikuttavat seikat. Tutkielmassa tarkastellaan suomalaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta myös kansainvälisessä kontekstissa. Siinä hyödynnetään metodologista pluralismia, jonka avulla on yhdistetty erilaisia tutkimuksellisia näkökulmia ja menetelmiä.

Tutkielman keskeisenä johtopäätöksenä todetaan, että vaikka suomalaisessa oikeudessa oikeushenkilöitä ei tällä hetkellä pidetä rikoksenteekijöinä, tosiasiallisesti yhteisösyllisyys tunnustetaan laajalti. Moitearvostelun kohdistaminen oikeushenkilöön on ilmeistä varsinkin silloin, kun todetaan, ettei yhtiö ole noudattanut vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseksi. Oikeushenkilölle voidaan tuskin koskaan asettaa samassa mielessä tahtotilaa kuin luonnolliselle henkilölle, mutta oikeushenkilöllistä syyllisyysmoitetta voidaan kehittää omana syyllisyyden muotonaan. Oikeushenkilön vertaaminen luonnolliseen henkilöön ei ole siten välttämätöntä eikä oikeushenkilön pitäminen rikoksenteekijänä syrjäytä luonnollisen henkilön rangaistusvastuuta. Tutkielmassa päädytään varovaisesti kannattamaan oikeushenkilön pitämistä rikoksenteekijänä huomioiden kuitenkin sen haasteet.

Sisällys

Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XXIII
1 Johdanto.....	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkielman tausta ja tutkimuskysymykset.....	3
1.3 Tutkielman metodit.....	4
1.4 Tutkielman lähdeaineisto.....	6
1.5 Tutkielman terminologia, rajaus ja rakenne.....	6
2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytilan arviointia.....	9
2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tausta ja tarkoitus.....	9
2.1.1 <i>Lainsäädäntöprosessin eteneminen.....</i>	<i>9</i>
2.1.2 <i>Argumentteja yhteisösakon puolesta ja vastaan.....</i>	<i>11</i>
2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen käytännössä.....	13
2.2.1 <i>Lähtökohdat rikoslain 9 luvun soveltamiselle.....</i>	<i>13</i>
2.2.2 <i>Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne.....</i>	<i>15</i>
2.3 Oikeushenkilön rangaistusvastuun ongelmakohtia.....	17
2.3.1 <i>Rakenteen epäselvyys.....</i>	<i>17</i>
2.3.2 <i>Mitä oikeushenkilöllisellä syyllisyysmoitteella tarkoitetaan?.....</i>	<i>20</i>
2.3.3 <i>Anonyymin syyllisyyden ongelmallisuus.....</i>	<i>24</i>
2.3.3 <i>Oikeushenkilön tahallisuus.....</i>	<i>26</i>
2.3.4 <i>Vähäinen soveltaminen.....</i>	<i>29</i>
3 Oikeushenkilö rikosentekijänä.....	32
3.1 Yksilö- ja yhteisövastuun suhteesta.....	32
3.1.1 <i>Lähtökohtana yksilövastuu.....</i>	<i>32</i>
3.1.2 <i>Yhteisösyllisyyden tunnustamisesta.....</i>	<i>34</i>
3.2 Yhteisövastuun painottaminen.....	38
3.2.1 <i>Organisaatiohuolimattomuus yhteisövastuun perusteena.....</i>	<i>38</i>
3.2.2 <i>Compliance-ohjelmat.....</i>	<i>41</i>
3.2.3 <i>Yrityskulttuurin merkitys.....</i>	<i>44</i>
3.2.4 <i>Yritysvastuu trendinä.....</i>	<i>48</i>
3.2.5 <i>Preventiivinen potentiaali.....</i>	<i>50</i>
3.3 Oikeustilan tulevaisuus.....	53
3.3.1 <i>Mitä seikkoja tulee ottaa huomioon?.....</i>	<i>53</i>
3.3.2 <i>Vaihtoehtoiset ratkaisut oikeushenkilön rangaistusvastuun tehostamiseksi.....</i>	<i>55</i>

3.3.3 Oikeushenkilö rikoksentekijänä – mitä hyötyjä uudistuksesta voisi olla?	58
3.3.4 Oikeushenkilö rikoksentekijänä – mitä haittoja uudistuksesta voisi olla?	60
4 Vertailua muihin oikeusjärjestelmiin	63
4.1 Suomen sääntely kansainvälisessä viitekehyksessä	63
4.2 Hallinnollinen sanktio – esimerkkinä Ruotsi	66
4.3 Rikosoikeudellinen sanktio – esimerkkinä Iso-Britannia	70
5 Yhteenveto ja johtopäätökset	75
5.1 Johtopäätökset tutkimuskysymyksiin	75
5.2 Mahdollisia jatkotutkimusaiheita	77

Lähteet

VIRALLISLÄHTEET

Euroopan neuvoston ministerikomitean vuonna 1988 hyväksymä suositus R No 18/88

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/99/EY, annettu 19 päivänä marraskuuta 2008, ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin

(EU) 2019/1937:

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1937, annettu 23 päivänä lokakuuta 2019, unionin oikeuden rikkomisesta ilmoittavien henkilöiden suojelusta

HE 95/1993 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi

HE 22/2001 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 9 ja 37 luvun muuttamisesta

HE 53/2002 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi

HE 52/2005 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle Euroopan unionin ympäristörikospuitepäätöksen täytäntöönpanemiseksi, ympäristön suojelua rikosoikeudellisin keinoin koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi, laiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muuttamiseksi. Peruutettu 27.4.2007.

HE 1/2016 vp:

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta. Rauennut 16.4.2019.

KM 1973:1:

Painovapaustoimikunnan mietintö 1973:1

KM 1973:49:

Ympäristörikostoimikunnan mietintö 1973:49

KM 1973:70:

Työrikostoimikunnan mietintö 1973:70

KM 1976:72:

Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72

KOM (2011) 573 lopullinen:

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Kohti EU:n kriminaalipolitiikkaa: EU:n politiikkojen tehokkaan täytäntöönpanon varmistaminen rikosoikeuden keinoin. Bryssel 20.9.2011, KOM (2011) 573 lopullinen.

KOM (2022) 71 lopullinen:

Komission 23 päivänä helmikuuta 2022 antama ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta.

OM 2020:22:

Tapani, Jussi: Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:22. Oikeusministeriö, 2020. Saatavissa osoitteesta: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162683> (vierailtu 26.9.2022).

PeVL 9/2016 vp:

Valiokunnan lausunto PeVL 9/2016 vp — HE 1/2016 vp

Prop. 2018/19:164:

Regeringens proposition 2018/19:164. Skärpta straffrättsliga sanktioner mot företag. Stockholm, 5.9.2019.

SOU 2010:38:

Statens offentliga utredningar SOU 2010:38. Betänkande av Utredningen om mutor. Stockholm, 2010.

U 35/2022 vp:

Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten kestäväää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta, KOM (2022) 71 lopullinen

Ympäristörikoskatsaus 2021:

Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä: Ympäristörikoskatsaus 2021. Poliisihallitus, julkaistu 10.6.2021.

KIRJALLISUUS

Aarnio 1988:

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. WSOY, 1988.

Aarnio 2011:

Aarnio, Aulis: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Unigrafia, 2011.

Almond 2013:

Almond, Paul: Corporate manslaughter and regulatory reform. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.

Alvesalo-Kuusi 2011:

Alvesalo-Kuusi, Anne: Investigating safety crimes in Finland. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 175–188.

Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016:

Alvesalo-Kuusi, Anne – Lähteenmäki, Liisa: Legislating for corporate criminal liability in Finland: 22-year long debate revisited. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 1/2016.

Alvesalo-Kuusi ym. 2017:

Alvesalo-Kuusi, Anne – Lähteenmäki, Liisa – Janhonen, Minna – Tapani, Jussi – Räsänen, Tuula: Yhteisövastuu, turvallisuus ja työturvallisuusrikos muuttuvan työelämän ja lainsäädännön käytännöissä. Työterveyslaitos, 2017.

Beale – Safwat 2004:

Beale, Sara Sun – Safwat, Adam: What Developments in Western Europe Tell Us About American Critiques of Corporate Criminal Liability. Buffalo Criminal Law Review 2004, s. 89–163.

Beauvais 2011:

Beauvais, Pascal: Country report: France. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 240–244.

Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann 2014:

Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus: Regulating Corporate Criminal Liability: An Introduction. Teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.): Regulating Corporate Criminal Liability. Springer 2014, s. 1–7.

Bucy 1991:

Bucy, Pamela H.: Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability. Minnesota Law Review 2048, 1991.

Dixon 2017:

Dixon, Olivia: *Corporate Criminal Liability: The Influence of Corporate Culture*. The University of Sydney, 2017.

Engelhart 2014:

Engelhart, Marc: *Corporate Criminal Liability from a Comparative Perspective*. Teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.): *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014, s. 53–76.

Field – Jones 2018:

Field, Sarah – Jones, Lucy: *When Business Kills: the Emerging Crime of Corporate Manslaughter*. New York: Business Expert Press, 2018.

Fitzgerald 2011:

Fitzgerald, Edward: *Country report: Ireland*. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: *European Developments in Corporate Criminal Liability*. Taylor & Francis Group, 2011, s. 245–251.

Foster 2011:

Foster, Neil: *Individual liability of company officers*. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: *European Developments in Corporate Criminal Liability*. Taylor & Francis Group, 2011, s. 114–138.

French 1979:

French, Peter A.: *The Corporation as a Moral Person*. *American Philosophical Quarterly*, Vol. 16, No. 3 (July 1979), s. 207–215.

Gobert 2011a:

Gobert, James J.: *Squaring the circle: the relationship between individual and organizational fault*. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: *European Developments in Corporate Criminal Liability*. Taylor & Francis Group, 2011, s. 139–158.

Gobert 2011b:

Gobert, James J: Country report: Finland. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 234–239.

Gobert 2011c:

Gobert, James J.: Country report: UK. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 315–326.

Gobert – Pascal 2011:

Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011.

Harding 2015:

Harding, Christopher: The Interplay of Criminal and Administrative Law in the Context of Market Regulation: The Case of Serious Competition Infringements. Teoksessa Mitsilegas, Valsamis – Alldridge, Peter – Cheliotis, Leonidas (toim.): Globalisation, Criminal Law and Criminal Justice: Theoretical, Comparative and Transnational Perspectives. Hart Publishing, 2015, s. 199–218.

Helenius 2015:

Helenius, Dan: Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomen ulkopuolella tehdyistä rikoksista. Defensor Legis 4/2015, s. 772–790.

Hirvonen 2011:

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki, 2011.

Hovi 2020:

Hovi, Heta: Oikeushenkilön rangaistusvastuu ympäristörikoksissa – vertailussa Suomen ja Yhdysvaltain rangaistusvastuumallit. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, 2020.

Hyttinen 2015:

Hyttinen, Tatu: Syytön tai syyllinen: tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki, 2015.

Häyrynen 2008:

Häyrynen, Janne: Sisäpiirintiedon väärinkäytön ennaltaehkäisy sisäpiiriläisen näkökulmasta. Edilex, 2008. Saatavissa osoitteesta: <https://www.edilex.fi/blf/720005.pdf> (vierailtu 26.9.2022).

Jaatinen 2000:

Jaatinen, Heikki: Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Kauppakaari Oyj 2000.

Jareborg 1995:

Jareborg, Nils: Straffrättens gärningslära. Fritzes Förlag AB, 1995.

Jareborg 2001:

Jareborg, Nils: Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag AB, 2001.

Jokela 2018:

Jokela, Antti: Rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy, 2018.

Juutinen 2019:

Juutinen, Sirpa: Yritysvastuun muuttuva maailma. Defensor Legis 4/2019, s. 561–567.

Kanniainen – Määttä 2011:

Kanniainen, Vesa – Määttä, Kalle: Kartellit teoriassa ja käytännössä. Edilex, 2011. Saatavissa osoitteesta: <https://www.edilex.fi/kirjat/8166.pdf> (vierailtu 26.9.2022).

Keisu 2021:

Keisu, Pirjo: Oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytila. Teoksessa Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Kallioinen, Laura: Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi- ja vahingonkorvausoikeudesta. Helsingin hovioikeus, 2021, s. 101–128.

Kimpimäki – Kärki 2022:

Kimpimäki, Minna – Kärki, Anssi: Kansainväliseen liiketoimintaan liittyvä lahjonta ja yritysten vastuu. *Liikejuridiikka* 1/2022, s. 10–35.

Kivistö 2021:

Kivistö, Ville: Compliance-ohjelmien vaikutus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. *Defensor Legis* 2/2021, s. 323–337.

Kolehmainen 2016:

Kolehmainen, Antti: Oikeustieteellisen opinnäytteen teoreettis-metodisia näkökulmia. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy, 2016, s. 105–134.

Korkka 2015:

Korkka, Heli: Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen. Suomen Lakimiesyhdistys, 2015.

Korkka 2019:

Korkka, Heli: Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. *Lakimies* 3–4/2019, s. 313–336.

Korkka-Knuts 2021:

Korkka-Knuts, Heli: Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu. *Lakimies* 7–8/2021, s. 1165–1186.

Korkka-Knuts 2022:

Korkka-Knuts, Heli: Behaviourally informed approach to corporate criminal law: Ethicality as efficiency. *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*. Volume 10, Issue 1, 2022, s. 27-56.

Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020:

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing Oy, 2020.

Koskela 2022:

Koskela, Krister: Oikeushenkilön rangaistusvastuu ilman tunnistettua tekijää. Anonyymi syyllisyys oikeudellisena ilmiönä ja ongelmana. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, 2022.

Kotiranta 2021:

Kotiranta, Kai: Oikeushenkilön rangaistusvastuun kohdentamisen ongelma osakeyhtiön sulautuessa. Defensor Legis 2/2021.

Lahti 2007:

Lahti, Raimo: Talousrikosoikeuden yleisistä opeista. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): Talousrikokset. Suomen Lakimiesyhdistys, 2007.

Lahti 2012:

Lahti, Raimo: Rikosoikeuden ultima ratio -periaatteesta ja hallintosanktioiden asemasta. Teoksessa Hyttinen, Tatu (toim.): Rikoksesta rangaistukseen. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952–26/8–2012. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, 2012, s. 97–115.

Lahti 2019:

Lahti, Raimo: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen suhteesta oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka, Heli – Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari (toim.): Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959–18/4–2019. Unigrafia Helsinki, 2019, s. 201–221.

Lahti – Rainiala 2019:

Lahti, Raimo – Rainiala, Miikka: Alternative Investigation and Sanctioning Systems for Corporate and Corporate-Related Crime in Finland (2019). Teoksessa Lahti, Raimo: Towards an Efficient, Just and Humane Criminal Justice: Nordic Essays on Criminal Law, Criminology and Criminal Policy 1972–2020. The Finnish Lawyers' Association, 2021.

Lappi-Seppälä 1997:

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio ja -metodi. Teoksessa Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. WSOY Lakitieto, 1997, s. 189–218.

Lappi-Seppälä 2000:

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. WSOY Lakitieto, 2000.

Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos):

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. Alma Talent Oy, päivittyvä hakuteos.

Laufer 2006:

Laufer, William S.: Corporate Bodies and Guilty Minds: The Failure of Corporate Criminal Liability. University of Chicago Press, 2006.

Laufer 2014:

Laufer, William S.: Where is the Moral Indignation Over Corporate Crime? Teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.): Regulating Corporate Criminal Liability. Springer 2014, s. 1–7.

Lähteenmäki ym. 2016:

Lähteenmäki, Liisa – Koistinen, Hanna – Alvesalo-Kuusi, Anne – Tapani, Jussi – Janhonen, Minna: Yhteisösakot ja niiden mittaaminen työturvallisuusrikoksissa. Lakimies 7–8/2016, s. 1054–1079.

Manner 2002:

Manner, Matti: Yritysten yhteiskunnallinen, oikeudellinen ja eettinen vastuu. Lakimies 6/2002, s. 984–986.

Matikkala 2021:

Matikkala, Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita Publishing Oy, 2021.

Melander 2013:

Melander, Sakari: Rikoksen rakenne. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu. Forum Iuris, Helsinki, 2013, s. 69–88.

Melander 2015:

Melander, Sakari: EU-rikosoikeus. Alma Talent Oy, 2015.

Melander 2016:

Melander, Sakari: Rikosvastuun yleiset edellytykset. Helsinki, Tietosanoma, 2016.

Mentovich – Cerf 2014:

Mentovich, Avital – Cerf, Moran: A Psychological Perspective on Punishing Corporate Entities. Teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.): Regulating Corporate Criminal Liability. Springer 2014, s. 33–46.

Mitgutsch 2011:

Mitgutsch, Ingrid: Country report: Austria. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 209–213.

Mähönen – Villa 2019:

Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: Osakeyhtiö III. Corporate Governance. Alma Talent Oy, 2019.

Määttä 2016:

Määttä, Tapio: Metodinen pluralismi oikeustieteessä – ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntauksien ja menetelmät. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy, 2016, s. 135–222.

Nissinen 1997:

Nissinen, Matti: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä. Sisäasiainministeriö, poliisiosasto, 1997.

Nuotio 1998:

Nuotio, Kimmo: Teko, vaara, seuraus. Rikosvastuun filosofisista, kriminaalipoliittisista ja lainopillisista perusteista. Suomalainen lakimiesyhdistys, 1998.

Nuutila 1991:

Nuutila, Ari-Matti: Syyllisyydestä vastuullisuuteen. Syyllisyysteoreettinen tutkimus. Turun yliopisto, 1991.

Nuutila 1996:

Nuutila, Ari-Matti: Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton Kustannus, 1996.

Pascal 2011a:

Pascal, Ana-Maria: A legal person's conscience: philosophical underpinnings of corporate criminal liability. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 33–52.

Pascal 2011b:

Pascal, Ana-Maria: Country report: Sweden. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 343–348.

Paukku 2022:

Paukku, Eelis: Ympäristörikollisuus – taloudellista rikollisuutta vai puhdasta välinpitämättömyyttä? Defensor Legis 2/2022, s. 481–502.

Pentikäinen 2019:

Pentikäinen, Merja: Yritysvastuu on vastuuta ihmisestä. Defensor Legis 4/2019, s. 568–577.

Pirjatanniemi 2005:

Pirjatanniemi, Elina: Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat. Edita Publishing Oy, 2005.

Pirjatanniemi 2008:

Pirjatanniemi, Elina: KKO 2008:33 – Oikeushenkilön rangaistusvastuu puntarissa. Lakimies 4/2008, s. 655–666.

Pirttisalo 2017:

Pirttisalo, Riikka: Oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Teoksessa Lahti, Raimo – Konttinen di Nardo, Essi (toim.): Kirjoituksia modernista rikosoikeudesta. Helsingin hovioikeus, 2017, s. 329–344.

Punch 2011:

Punch, Maurice: The organizational component in corporate crime. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 101–113.

Ramkissoon 2011:

Ramkissoon, Melanie: Country report: Belgium. Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 214–220.

Ratsula 2019:

Ratsula, Niina: Yrityskulttuuri tuo compliance-ohjelman sanoista teoiksi. Defensor Legis 4/2019, s. 553–560.

Ristaniemi 2020:

Ristaniemi, Michael: Yritysvastuun normeista. Edilex, 2020. Saatavissa osoitteesta: <https://www.edilex.fi/artikkelit/21345.pdf> (vierailtu 26.9.2022).

Saarnilehto ym. (päivittyvä hakuteos):

Saarnilehto, Ari – Annola, Vesa – Hemmo, Mika – Karhu, Juha – Kartio, Leena – Tammi-Salminen, Eva – Tolonen, Juha – Tuomisto, Jarmo – Viljanen, Mika: Varallisuusosoikeus. Oikeuden perusteokset. Alma Talent Oy, päivittyvä hakuteos.

Sarre 2011:

Sarre, Rick: Penalising corporate ‘culture’: the key to safer corporate activity? Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: European Developments in Corporate Criminal Liability. Taylor & Francis Group, 2011, s. 84–98.

Semi 2013:

Semi, Marianna: Yhteisösakko: Huomioita oikeuskäytännöstä. Teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Kankaanrinta, Veera: Rangaistuksen määrääminen. Helsingin hovioikeus, 2013, s. 193–210.

Sihvonen – Uusi-Hautamaa 2019:

Sihvonen, Jarkko – Uusi-Hautamaa, Leea: Väärinkäytökset yrityksissä – Estä, havaitse, korjaa. Alma Talent Oy, 2019.

Shover – Hochstetler 2006:

Shover, Neal – Hochstetler, Andrew: Choosing White-Collar Crime. Cambridge University Press, 2006.

Snortum 1990:

Snortum, John R.: Drinking-Driving Compliance in Great Britain: The Role of Law as a “Threat” and as a “Moral Eye-Opener”. Journal of Criminal Justice 18(6), 1990, s. 479–499.

Stoitchkova 2010:

Stoitchkova, Desislava: Towards Corporate Liability in International Criminal Law. Intersentia, 2010.

Tapani – Tolvanen 2016:

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent Oy, 2016.

Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019:

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu: Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Alma Talent Oy, 2019.

Tiedemann 2014:

Tiedemann, Klaus: Corporate Criminal Liability as a Third Track. Teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.): *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014, s. 11–18.

Tolvanen 2009:

Tolvanen, Matti: Rangaistusteorioiden – mitä ne ovat ja mihin niitä tarvitaan? *Oikeus* 2009 (38); 3, s. 358–379.

Tolvanen 2016:

Tolvanen, Matti: Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.): *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing Oy, 2016, s. 272–294.

Vanhala – Ristaniemi 2022:

Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael: *Yritysvastuu & oikeus*. Helsingin Kamari Oy, 2022.

Viljanen 2011:

Viljanen, Pekka: OECD arvioi lahjonnan vastaisen yleissopimuksen täytäntöönpanoa Suomessa – muutamia kommentteja syksyllä 2010 valmistuneesta Suomea koskevasta maaraportista. *Defensor Legis* 1/2011, s. 27–36.

Villa ym. (päivittyvä hakuteos):

Villa, Seppo – Airaksinen, Manne - Alén-Savikko, Anette – Bärlund, Johan – Jauhiainen, Jyrki – Kisanlahti, Timo – Kanervo, Joel – Knuts, Mårten – Kuoppamäki, Petri – Kymäläinen, Seppo – Mähönen, Jukka – Pihlajarinne, Taina – Raitio, Juha – Viitanen, Klaus: *Yritysoikeus. Oikeuden perusteokset*. Alma Talent Oy, päivittyvä hakuteos.

Weinstein – Ball 1994:

Weinstein, Martin J. – Ball, Patricia Bennett: Criminal Law's Greatest Mystery Thriller: Corporate Guilt Through Collective Knowledge. *New England Law Review*, Vol 29, Issue 1, Fall 1994, s. 65–92.

Wells 2001:

Wells, Celia: *Corporations and Criminal Responsibility*. Oxford University Press, 2001.

Wells 2011a:

Wells, Celia: *Containing corporate crime: civil or criminal controls?* Teoksessa Gobert, James J. – Pascal, Ana-Maria: *European Developments in Corporate Criminal Liability*. Taylor & Francis Group, 2011, s. 13–32.

Wells 2011b:

Wells, Celia: *Corporate Criminal Liability in England and Wales: Past, Present, and Future*. Teoksessa Pieth, Mark – Radha, Ivory (toim.): *Corporate Criminal Liability Emergence, Convergence, and Risk*. Springer Netherlands, 2011.

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Kansallinen oikeuskäytäntö

Etelä-Savon käräjäoikeus 7.6.2022, nro 22/124006, dnro R 21/589

Helsingin hovioikeus 24.5.2013, nro 1509, dnro R 11/3328

Helsingin hovioikeus 20.12.2013, nro 3340, dnro R 12/2875

Helsingin hovioikeus 28.2.2018, nro 18/108864, dnro R 17/590

KKO 2021:6

KKO 2014:20

KKO 2013:56

KKO 2011:17

KKO 2009:1

KKO 2008:61

KKO 2008:33

KKO 2002:39

Kansainvälinen oikeuskäytäntö

H L Bolton (Engineering) Co Ltd v T J Graham & Sons Ltd (1957) 1 QB 159 (*Iso-Britannia*)

Tesco Supermarkets Ltd. v. Nattrass (1971), UKHL (*Iso-Britannia*)

Högsta domstolen 28.3.2014, B2232-11. Julkaistu NJA 2014, s. 139, Företagsbot (I-IV). (*Ruotsi*)

Santa Clara County v. Southern Pacific Railroad Company, 118 U.S. 394 (1886) (*Yhdysvallat*)

INTERNET-LÄHTEET

Kaikilla sivustoilla vierailtu 26.9.2022

Bygglin – Nyberg 19.11.2021:

Bygglin, Anders – Nyberg, Marcus: Corporations and Criminal Liability – Guilty Despite Reasonable Doubt? Hannes Snellman Asianajotoimisto Oy, 19.11.2021. Saatavissa osoitteesta: <https://www.hannessnellman.com/news-views/blog/corporations-and-criminal-liability-guilty-despite-reasonable-doubt>.

Edilex 6.11.2019:

Savolainen, Jukka (toim.): Vierashuoneessa lakimies, OTL Matti Nissinen: Oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittäminen takeltelee. Edilex, 6.11.2019. Saatavissa osoitteesta: <https://www.edilex.fi/uutiset/61890>.

Edilex 25.1.2021:

Savolainen, Jukka (toim.): Selvitys oikeushenkilön rangaistusvastuun vähäisestä soveltamisesta. Edilex, 25.1.2021. Saatavissa osoitteesta: <https://www.edilex.fi/uutiset/67448>.

HY:n selvitys 30.4.2014:

Kilpailu- ja kuluttajaviraston Helsingin yliopiston oikeustieteelliseltä tiedekunnalta tilaama selvitys: Kartellien kriminalisointi Suomessa, 30.4.2014. Saatavissa osoitteesta: <https://www.kkv.fi/uploads/sites/2/hy-selvitys-27-5-2014.pdf>.

KKV 28.5.2014:

Kilpailu- ja kuluttajavirasto: Selvitys kartellien kriminalisoinnista esiteltiin sidosryhmille. Tiedote 28.5.2014 (päivitetty 31.5.2022). Saatavissa osoitteesta: <https://www.kkv.fi/ajankohtaista/tiedotteet/selvitys-kartellien-kriminalisoinnista-esiteltiin-sidosryhmille/>.

Lainkirjoittajan opas, Hallinnollisten sanktioiden sääntelyperiaatteet:

Lainkirjoittajan opas, 12.10 Hallinnollisten sanktioiden sääntelyperiaatteet. Saatavilla osoitteesta: <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/12-yleislait-ja-eraat-yleiset-saantelyt/12-10/>.

OECD:n raportti 2010:

OECD Working Group on Bribery: Phase 3 report on implementing the OECD anti-bribery convention in Finland. October 2010. Saatavissa osoitteesta: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/Finlandphase3reportEN.pdf>.

Lyhenteet

BrB	Brottsbalk (1962:700)
CMCHA	The Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act (UK, 2007)
ESG	Environment, Social, Governance
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
HY	Helsingin yliopisto
KilpL	Kilpailulaki 948/2011
KKO	Korkein oikeus
KO	Käräjäoikeus
KKV	Kilpailu- ja kuluttajavirasto
NJA	Nytt juridiskt arkiv
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
OYL	Osakeyhtiölaki 624/2006
PeVL	Perustuslakivaliokunta
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
RL	Rikoslaki 39/1889
SOU	Ruotsin valtion viralliset raportit (<i>Statens offentliga utredningar</i>)
VahL	Vahingonkorvauslaki 412/1974

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Oikeushenkilön rangaistusvastuun yhteydessä herää klassisesti seuraavat kysymykset: 1) voidaanko oikeushenkilöä ylipäänsä rangaista, ja jos voidaan, 2) pidetäänkö oikeushenkilöä rikoksenteelijänä vai ei.¹ Nopeasti ajateltuna nämä kysymykset saattavat vaikuttaa suhteellisen yksinkertaisilta, mutta niiden tarkempi tutkiminen osoittautuu erittäin haastavaksi. On erikoista, että vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuulla on jo verrattain pitkä ja kansainvälinen historia, kyseisen vastuumuodon perustavanlaatuisiin kysymyksiin ei ole löydetävissä selkeitä vastauksia.² Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan suomalaisen sääntelyn lähtökohtana on, että oikeushenkilöä voidaan kylläkin rangaista sille osoitetulla yhteisösakolla, mutta oikeushenkilöä ei itsessään pidetä rikoksenteelijänä. Oikeushenkilö voidaan tuomita sellaisesta rikoksesta, jonka luonnollinen henkilö on tehnyt oikeushenkilön toiminnassa, mutta ei oikeushenkilön itse tekemästä rikoksesta.³ Tämä ristiriitainen ajattelutapa osoittautuu käytännössä vaikeaksi ymmärtää, ja vielä vaikeammaksi tutkia.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu nähdään perinteisesti sellaisena rikosoikeudellisena vastuuna, jonka ensisijaisena perusteena on oikeushenkilön puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden syyllistyminen rangaistavaan tekoon.⁴ Tätä koskevan sääntelyn kriminaalipoliittisena tausta-ajatuksena on saattaa oikeat eli rikoksesta vastuussa olevat henkilöt rikosvastuuseen.⁵ Tausta-ajatus on looginen, koska oikeushenkilön toimintaa ohjailevat henkilöt ovat aina ihmisiä. Kuitenkin ajatus siitä, ettei oikeushenkilöön itsessään voitaisi kohdistaa syyllisyyttä osoittavaa moitetta, on modernissa ja organisaatiokeskeisessä yhteiskunnassamme haasteellinen. Tämä johtaa kysymykseen siitä, miksei luonnollisen henkilön ohella myös oikeushenkilöä voitaisi

¹ Jaatinen 2000, s. 22.

² Laufer 2006, s. 70.

³ HE 95/1993 vp, s. 1.

⁴ Ibid, s. 5.

⁵ Tämä vastuun kohdentamista ohjaileva tausta-ajatus ilmenee myös vastuun kohdentamista koskevien RL 47:7:n (työrikokset) ja RL 48:7:n (ympäristörikokset) esitöistä. Rikosvastuun kohdentamisen tyyppitilanne on se, että vastuuseen saatetaan asemaansa sekä tehtäviensä ja toimivaltuuksiensa laatuun sekä laajuuteen nähden joku/jotkut alinta työntekijäporrasta korkeammassa asemassa olevat toimihenkilöt ja/tai toimielinten jäsenet. Lahti 2019, s. 207, 213.

pitää itsessään rikoksentekijänä, kun yhteisösakon määrääminen tosiasiallisesti kohdistaa moitearvostelun myös oikeushenkilöön eikä vain sen piirissä toimineisiin luonnollisiin henkilöihin.⁶ Moitearvostelun kohdistaminen oikeushenkilöön on ilmeistä varsinkin niissä tilanteissa, kun todetaan, ettei yhtiö ole noudattanut vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseen, toisin sanoen niissä tilanteissa, kun vastuun perusteena on organisaatiohuolimattomuus. Sääntelyn toimivuuden kannalta on tarpeellista ainakin haastaa käsitys siitä, etteivät oikeushenkilöt voi tehdä rikoksia ja tutkia, mitä tämän ajattelutavan muuttaminen voisi käytännössä tarkoittaa.

Perinteinen rikosoikeus – ja sen yleiset opit – käsittelevät luonnollisten henkilöiden tekemiä moitittavia ja lainvastaisia tekoja. Esimerkiksi syyllisyys- ja tahallisuusopit ovat kehiteltyjä luonnollisten henkilöiden toimintaa varten. Tämä traditionaalinen, yksilökeskeinen rikosoikeus ei kuitenkaan ole aina pystynyt reagoimaan tarpeeksi tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti sellaisiin rikoksiin, joita tapahtuu oikeushenkilöiden toiminnassa.⁷ Yksilökeskeisyydestä on oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen myötä otettu hyppäys kohti yhteisövastuun korostamista. On kuitenkin huomioitava, että oikeushenkilön rangaistusvastuun tulee kehittyä yhteiskunnan mukana ja yrittää pysyä sen kanssa samassa kehitystahdissa. Organisaatioiden yhteiskunnallinen merkitys on kasvanut oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisestä entisestään, mitä havainnollistaa esimerkiksi yritysvastuun merkityksen kasvaminen sekä yrityskulttuurista käytävä keskustelu. Tämä lisää tarvetta organisaatioissa tapahtuvien rikosten ja niiden vastuumuotojen sääntelyn tutkimiseen.⁸ Koska yhteiskunnan lisäksi myös rikosoikeus kehittyy jatkuvasti, voi yhteisövastuun korostuminen luoda tarvetta myös lainsäädännön uudistamiseen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeviin osiin. Uudistamistarpeisiin voi hakea apua tarkastelemalla niitä ongelmia, joita oikeushenkilön rangaistusvastuussa on noussut esiin, ja myös hakemalla tukea sekä vertailukohtia muiden valtioiden oikeusjärjestelmien sääntelyratkaisuista.

⁶ HE 95/1993 vp, s. 16.

⁷ Matikkala 2021, s. 341.

⁸ Lahti 2019, s. 205.

1.2 Tutkielman tausta ja tutkimuskysymykset

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta Suomessa on ylipäänsä kirjoitettu huomattavan vähän huomioon ottaen sen ainutlaatuinen luonne ja merkitys suomalaisessa rikosoikeudessa.⁹ Aihealueen tutkiminen sekä lainopillisesta että empiirisestä näkökulmasta on ollut vähäistä pääasiassa sen vuoksi, että rikollisuus on ymmärretty lähtökohtaisesti individualistisesti niin rikosoikeudessa kuin kriminologiassakin.¹⁰ Tämän tutkielman tavoitteena on haastaa perinteinen yksilökeskeinen rikosoikeudellinen ajattelutapa siirtämällä painotus organisaatiokeskeisyyteen. Tutkielman aihe ja tutkimuskysymykset ovat syntyneet halusta tutkia johdannossa esitettyä ristiriitaisuutta siitä, miksi moitearvostelu oikeushenkilöihin mahdollistetaan, mutta oikeushenkilö ei voi tehdä rikosta. Tutkielma tarkasteleekin oikeushenkilön rangaistusvastuuta erityisesti siitä näkökulmasta, voiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä. Yhteisökeskeinen painotus vaatii oikeuslähteiden tutkimista erityisesti organisaatiohuolimattomuuden ja siihen läheisesti liittyvän yrityskulttuurin näkökulmasta sekä erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen punninnan kautta. Varsinaiset tutkimuskysymykset voidaan tiivistää seuraaviin pääkysymyksiin:

1. *Voiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä?*
2. *Tulisiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä?*

Pääkysymyksiin voidaan liittää muun muassa seuraavia lisäkysymyksiä tarkastelun avuksi:

- a) *mitä ongelmia oikeushenkilöiden pitämiseen rikoksenteijöinä liittyy;*
- b) *mikä on yhteisö- ja yksilövastuun painotus oikeushenkilön rangaistusvastuussa; ja*
- c) *mitä on oikeushenkilöllinen syyllisyys?*

Tutkielmalla sekä oikeuden nykytilan tarkastelun että *de lege ferenda* -tavoitteen lisäksi tavoitteena luoda kokonaiskuva siitä, mitä hyötyjä ja haittoja oikeushenkilön pitämisestä rikoksenteijänä voisi olla. Tämän pohdinnassa on tarpeellista tarkastella suomalaista

⁹ Esim. Helenius 2015, s. 772.

¹⁰ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1055.

oikeushenkilön rangaistusvastuuta kansainvälisessä kontekstissa. Tutkielma pyrkii täydentämään oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa oikeuskirjallisuutta ja keskustelua sekä tarjoamaan uusia näkökulmia ja jatkotutkimusaiheita asian käsittelemiseksi.

1.3 Tutkielman metodit

Tutkielmassa hyödynnetään metodologista pluralismia, joka merkitsee *Määttän* mukaan menetelmällistä avoimuutta, monimuotoisuutta ja -arvoisuutta. Sen avulla voidaan yhdistää aikaisempaa ennakkoluulottomammin erilaisia tutkimuksellisia näkökulmia ja menetelmiä – ja mahdollistaa siten entistä luovempaa tutkimusta.¹¹ Yhdistelemällä metodeja tutkimuskohteesta saadaan väistämättä monipuolisempi kuva kuin pelkästään yhteen metodiin keskittymällä. Tämä on tutkielman luonteeltaan haastavien tutkimuskysymysten kannalta toimiva ratkaisu. Tutkielma kuuluu rikosoikeustutkimukseen, jossa perinteisesti käytettyjä metodeja ovat rikoslainoppi, rikosoikeusteoria, kriminologia ja kriminaalipolitiikka.¹² Näistä metodeista rikoslainoppi ja kriminaalipolitiikka ovat muodostuneet tämän tutkimuksen kannalta lähtökohtaisesti sopivimmiksi, joten niitä on syytä tarkastella hieman lähempää.

Rikoslainopin keskeisimpinä tehtävinä on tulkita ja systematisoida rikosoikeudellisia säännöksiä. Systematisoinnilla tavoitellaan oikeudellisen aineksen muokkaamista hallittavampaan ja soveltamiskelpoisempaan muotoon.¹³ Rikoslainopin ja yleisemminkin lainopin tiedonintressinä on näin ollen tuottaa perusteltuja tulkinta-, punninta- ja systematisointikannanottoja voimassa olevasta oikeudesta. Toisin sanoen siinä pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, mitä olemassa oleva oikeus on.¹⁴ Tässä tutkielmassa rikoslainopilla hahmotetaan ja tulkitaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia normeja. Tulkinnan tiedonintressinä on erityisesti se, miten voimassa olevat rikosoikeuden normit suhtautuvat oikeushenkilöihin rikosentekijöinä, ja millainen yksilö- ja yhteisövastuun painotus oikeushenkilön rangaistusvastuussa on. *Hirvonen* on todennut, että useimmiten pelkästään

¹¹ Määttä 2016, s. 2.

¹² Lappi-Seppälä 1997, s. 192–193.

¹³ Tolvanen 2016, s. 275; Lappi-Seppälä 1997, s. 192.

¹⁴ Kolehmainen 2016, s. 107; Ks. lainopillisesta tutkimuksesta tarkemmin esim. Aarnio 1988 ja Aarnio 2011.

lainopillinen tutkimus ei riitä, sillä tutkimuskohteen tarkastelu voi edellyttää oikeuden tarkastelemista muidenkin oikeustieteen osa-alueiden kautta.¹⁵ Koska tämän tutkielman tavoitteet eivät ulotu pelkästään tämänhetkisen lainsäädännön systematisointiin, tulee *Hirvosen* oppien mukaisesti perinteisen rikoslainopin rinnalle nostaa muita metodeja metodologisen pluralismin keinoin, vaikka rikoslainoppi säilyy tutkielman läpi kantavana päämetodina.

Yleisesti kriminaalipolitiikalla tarkoitetaan sellaista yhteiskunnallista päätöksentekoa, jolla tähdätään erilaisten rikollisuuskysymysten ratkaisemiseen. Kriminaalipolitiikan avulla pyritään yksinkertaistettuna vähentämään rikollisuutta, mutta syvällisemmin tarkasteltuna sen viimekätinen tavoite tähtää laajemmin rikollisuudesta ja sen vastustamisesta johtuvien yhteiskunnallisten ja yksilöllisten kokonaishaittojen vähentämiseen.¹⁶ Kriminaalipoliittisella tutkimustiedolla tuotetaan välittömästi sellaista tietoa, jolla on pyrkimys vaikuttaa rikollisuutta koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon tai sen suunnitteluun.¹⁷ Kriminaalipoliittinen päätöksenteko ja rikoslainoppi ovat kiinteässä hyöty-yhteydessä toisiinsa.¹⁸ Tässä tutkielmassa käytetään kriminaalipoliittista metodia erityisesti sen tarkastelussa, tulisiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä vai ei – näillä kannanotoilla ja näkökulmilla on tarkoitus osoittaa lainsäädännön ristiriitaisuutta ja tarjota tietoa, jolla voidaan vaikuttaa päätöksentekoon esimerkiksi lainsäädännön uudistamisen yhteydessä.

Tolvanen on todennut, että ymmärtääkseen tämän päivän rikosoikeutta, tutkijan tulee perehtyä rikosoikeuden historiaan.¹⁹ Tätä ohjetta noudattaen tutkielmassa on oma alalukunsa oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen historiasta. Sääntelyn taustan ja tavoitteiden ymmärtäminen auttaa hahmottamaan sekä ymmärtämään tutkimuskysymysten selvittämistä. Oikeushistoriasta löytyy oma apunsa myös siinä, kun pohditaan, tulisiko oikeushenkilöitä pitää rikoksenteijöinä. Lisäksi tutkielman loppupuolella hyödynnetään oikeusvertailevaa metodia, kun tarkastellaan suomalaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta kansainvälisessä kontekstissa.

¹⁵ Hirvonen 2011, s. 55.

¹⁶ Jaatinen 2000, s. 12.

¹⁷ Lappi-Seppälä 1997, s. 194; Tolvanen 2016, s. 280.

¹⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 18.

¹⁹ Tolvanen 2016, s. 277.

Tämä oikeusvertailevan metodin hyödyntäminen tapahtuu kuitenkin enemmän lainopin puitteissa kuin puhtaasti omana, erillisenä metodinaan.²⁰

1.4 Tutkielman lähdeaineisto

Tutkielman lähdeaineisto painottuu rikoslainopilliselle tutkimukselle tyypilliseen suomalaiseen säädöstekstiin, hallituksen esityksiin, muihin virallislähteisiin, oikeuskirjallisuuteen ja oikeuskäytäntöön.²¹ Erityisen tärkeitä lähteitä ovat olleet RL 9 luvun säätämisen taustalla ollut hallituksen esitys HE 95/1993 vp sekä sitä ennen annettu rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72. Oikeuskirjallisuudesta taas koko tutkielman läpi kantavana lähteenä on hyödynnetty *Jaatisen* oikeushenkilön rangaistusvastuuta kattavasti käsittelevää teosta vuodelta 2000.²² Koska *Jaatisen* teos on ilmestynyt pian oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen jälkeen ja sisältää jo osittain vanhentunutta tietoa, sen rinnalle on tarvittu lähteinä myös uudempia kirjoituksia – näistä esimerkeiksi voidaan nostaa *Korkka-Knutsin* kirjoitukset, joita on hyödynnetty tutkimuksessa laajalti.²³ Tärkeänä lähdemateriaalina on niin ikään toiminut oikeusministeriön vuonna 2020 julkaisema selvitys koskien oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytilaa ja kehittämistarpeita.²⁴

Kuten todettu, Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuusta ei ole kirjoitettu kovinkaan paljoa, joten tutkielman tueksi on tarvittu myös ulkomaista oikeuskirjallisuutta varsinkin oikeusvertailevaan tarkoitukseen. Ulkomaalaiset oikeushenkilön rangaistusvastuuta käsittelevät kirjoitukset ovat myös täydentäneet kotimaisia lähteitä ja mahdollistaneet tutkimuskysymysten laajemman tarkastelun.

1.5 Tutkielman terminologia, rajaus ja rakenne

²⁰ Hirvonen 2011, s. 26.

²¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 14.

²² Jaatinen 2000.

²³ Esim. Korkka-Knuts 2021 ja Korkka-Knuts 2022.

²⁴ OM 2020:22.

Tutkielman keskiössä ovat termit *luonnollinen henkilö* ja *oikeushenkilö*, sekä *yksilö-* ja *yhteisövastuu*. Luonnollisilla henkilöillä tarkoitetaan yksinkertaisesti ihmisiä²⁵, ja heihin viitataan tutkielmassa myös synonyymillä yksilö. Oikeushenkilöillä taas tarkoitetaan sellaisia julkis- ja yksityisoikeudellisia yhteisöjä, joille oikeusjärjestys on tunnustanut sekä oikeuskelpoisuuden että oikeustoimikelpoisuuden.²⁶ Näitä yhteisöjä ovat esimerkiksi osakeyhtiöt, yhdistykset, kunnat ja säätiöt.²⁷ Oikeushenkilöiden ja toisaalta organisaatioiden eroista *Jaatinen* on todennut kokoavasti, että oikeushenkilöihin on liitetty inhimillisiä ominaisuuksia, kun taas organisaatioiden katsotaan olevan jotakin muuta kuin siinä toimivien yksilöiden summa.²⁸ Tällä erottelulla ei kuitenkaan ole tutkielman kannalta olennaista merkitystä, joten oikeushenkilöiden ja organisaatioiden käsitteitä käytetään lähtökohtaisesti synonyymeinä.

Oikeushenkilön pitäminen rikoksentehtäjänä on varsin laaja ja moniulotteinen teema, joten tutkielman rajaukset ovat olleet välttämättömiä. Tutkielmassa ei luonnollisesti pystytä tarkastelemaan aihetta kaikista mahdollisista näkökulmista, vaan tarkoituksena on pikemminkin käsitellä teemaa hyödyntäen esimerkkejä siihen vaikuttavista tekijöistä. Lisäksi oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuperusteista on keskitytty tarkemmin ainoastaan organisaatiohuolimattomuuteen, sillä sen tarkastelu on tutkimuskysymysten kannalta hyödyllisintä; organisaatiohuolimattomuudessa keskitytään juuri oikeushenkilöiden laiminlyönteihin rikosten estämisessä, mikä korostaa yhteisöllisen vastuun merkitystä. Oikeushenkilöiden osalta taas tutkielmassa on pidetty lähtökohtaisena tarkastelun kohteena ja oletusarvona sellaisia osakeyhtiöitä, jotka ovat kooltaan suuryrityksiä. Tämän johdosta

²⁵ Esim. HE 95/1993 vp, s. 1; Yksityistä ihmistä kutsutaan oikeudellisessa terminologiassa luonnolliseksi henkilöksi. Luonnolliset henkilöt ovat aina oikeustoimikelpoisia. Saarnilehto ym. (päivittyvä hakuteos): Varallisuus oikeus>III SOPIMUS>2. Oikeussubjektit ja niiden edustaminen>Luonnollinen henkilö>Oikeuskelpoisuus.

²⁶ Saarnilehto ym. (päivittyvä hakuteos): Varallisuus oikeus>III SOPIMUS>2. Oikeussubjektit ja niiden edustaminen>Oikeushenkilöt>Oikeushenkilöiden jaottelu>Määritelmä.

²⁷ HE 95/1993 vp, s. 1; RL 9:1:n mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä ei kuitenkaan sovelleta julkisen vallan käytössä tehtyihin rikoksiin.

²⁸ Kuten *Jaatinen* on todennut, oikeushenkilön ja organisaation käsitteet voivat mennä helposti sekaisin. *Jaatinen* on tarkastellut oikeushenkilöä juridisena käsitteenä, ja organisaatioiden taas muodostuvan yksilöistä, jolloin niihin ei liitetä inhimillisyyden ylittäviä odotuksia. Näiden ominaisuuksien puuttuessa organisaatioiden toimintaa ei voida arvioida rangaistusvastuun edellytysten kautta. *Jaatinen* 2000, s. 1–2. Tässä tutkielmassa käsitteet kulkevat kuitenkin käsi kädessä, eikä niiden välille ole tarpeellista tehdä eroa.

tutkielmassa käytetään oikeushenkilöiden/organisaatioiden synonyymeinä lisäksi termejä yhtiö ja yritys. Suuryritykset ovat valikoituneet tarkastelun kohteeksi sen takia, että pienemmissä yrityksissä toiminnan kontrollointi ja seurausten arviointi on lähtökohtaisesti helpompaa kuin suuremmissa ja monimutkaisemmissa organisaatioissa. Lisäksi pienten yritysten osalta vastuunjakaminen on yleensä yksinkertaisempaa.²⁹ Oikeusvertailevan luvun osalta rajauksia on tehty runsaasti: tarkoituksena on ollut luoda aluksi yleiskatsaus suomalaiseen oikeushenkilön rangaistusvastuuseen kansainvälisessä tarkastelussa, sen jälkeen esitellä kaksi toisistaan hyvin erilaista sääntelyratkaisua (Ruotsi ja Iso-Britannia), ja vertailla niitä kotimaiseen malliin. Vaikka useamman valtion välinen laajempi vertailu olisi hedelmällistä, se ei ole tutkielman rajallisuuden kannalta mahdollista.

Tutkielman rakenne koostuu viidestä pääluvusta, joista ensimmäinen johdattelee aihepiiriin, esittelee tutkimuskysymykset ja tutkielman tavoitteet. Toisessa luvussa tarkastellaan yleisesti suomalaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta, sääntelyn taustaa, tavoitteita, rakennetta sekä nykytilan ongelmakohtia pintapuolisemmalla tasolla. Kolmas luku taas pureutuu tutkimuskysymyksiin perusteellisemmin eri näkökulmista: oikeushenkilöä rikoksentekijänä tarkastellaan niin nykyhetkessä kuin tulevaisuuden trendejä mukaillen. Yhteisövastuun painottamista yksilövastuun sijaan taas tarkastellaan keskittyen muun muassa organisaatiohuolimattomuuteen ja yrityskulttuuriin. Tutkielman neljännessä luvussa vertaillaan ja arvioidaan suomalaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta kansainvälisessä viitekehyksessä painottaen edelleen tutkimuskysymysten näkökulmia. Viimeisessä eli viidennessä luvussa kootaan tutkielma yhteen, esitetään sen tuottamat johtopäätökset sekä suunnataan katsaus mahdollisiin jatkotutkimusaiheisiin.

²⁹ Jaatinen 2000, s. 139, 168.

2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytilan arviointia

2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tausta ja tarkoitus

2.1.1 Lainsäädäntöprosessin eteneminen

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva sääntely on ollut Suomessa voimassa syyskuun 1995 alusta alkaen, vaikka ensimmäiset virallisuonteiset ehdotukset oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamiseksi esitettiin jo vuonna 1973.³⁰ Sääntelyn tarpeellisuutta arvioitiin tällöin lukuisissa lainvalmisteluelimissä, ja useat viranomaiset, asiantuntijat sekä järjestöt osallistuivat ehdotuksia koskeviin keskusteluihin.³¹ Pohdinta sääntelyn taustalla oli moniulotteista ja perusteellista. Painetta oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämiseen tuli erityisesti kansainvälisistä lähteistä, kuten pohjoismaiselta rikosoikeuskomitealta sekä Euroopan talousyhteisöltä.³² Oikeushenkilön rangaistusvastuulle nähtiin tarvetta ennen kaikkea siksi, koska yhteiskunnan olosuhteet olivat muuttuneet vuoden 1889 rikoslain säätämisestä huomattavasti; yhteiskunnallinen ja taloudellinen toiminta sekä julkinen hallinto alkoivat yhä enemmän rakentumaan monimutkaisille organisaatioille yksinkertaisen maatalousvallan sijaan.³³ Ennen yhteisönsä säätämistä oikeushenkilöiden ”rikosoikeudellinen vastuu” Suomessa käsitti oikeushenkilön tuomitsemisen rikoksen johdosta vain vahingonkorvauksiin, menettämisseuraamuksiin, uhkasakkoon tai hallinnollisiin pakkotoimenpiteisiin, ei siis lainkaan rikosoikeudelliseen rangaistukseen.³⁴ Tähän oli tultava muutos, sillä yksilövastuuseen perustuva rikosoikeusjärjestelmä ei ollut enää ajantasainen.³⁵ Yhteiskuntaa pyörittäville organisaatioille tuli siten asettaa entistä enemmän vastuuta, mihin oikeushenkilön rangaistusvastuu pystyi tarjoamaan ratkaisun.

³⁰ Teemaa on käsitelty mm. painovapaustoimikunnan mietinnössä KM 1973:1, ympäristörikostoimikunnan mietinnössä KM 1973:49 ja työrikostoimikunnan mietinnössä KM 1973:70. Pirjatanniemi 2008, s. 656.

³¹ HE 95/1993 vp, s. 9.

³² KM 1976:72, s. 135–136.

³³ HE 95/1993 vp, s. 3.

³⁴ Yhteisöt eivät olleet näin ollen täysin rikosoikeudellisen vastuun ulottumattomissa ennen vuotta 1995. Lähteenmäki ym. 2016, s. 1057; KM 1976:72, s. 133.

³⁵ KM 1976:72, s. 136–137.

Merkittävän pohjatyön oikeushenkilön rangaistusvastuulle esitti rikosoikeuskomitea periaatemietinnössään vuonna 1976.³⁶ Kyseisessä mietinnössä arvioitiin sääntelyratkaisun yhtenä vaihtoehtona muun muassa erillisen yhteisörikoslain tarvetta. Erillinen yhteisörikoslaki olisi mietinnön mukaan pystynyt vastaamaan yleistä rikoslakia paremmin tavanomaiselle rikosoikeudelle vieraisiin kysymyksiin, kuten yhteisöä koskevaan syyllisyyteen. Toisaalta katsottiin, että erillinen yhteisörikoslaki olisi ennemminkin vähätellyt yhteisörikoksien merkitystä kuin korostanut niiden moitittavuutta yhtä lailla rikoksena kuten tavanomaisissa rikoksissa. Rikosoikeuskomitea päätyi näin ollen suosittelemaan yhteisövastuun sijoittamista yleiseen rikoslakiin.³⁷ Mietinnössä esitettiin tämän tutkielman kannalta mielenkiintoisia kannanottoja esimerkiksi yhteisöjen rangaistusvastuun syyllisyyskysymyksistä päätyen siihen, että yhteisövastuun tulisi tuottamuksella toteutetuissa rikoksissa pohjautua syyllisyysolettamalle, mutta tahallisuutta edellyttävissä rikoksissa vastuun tulisi olla tavanmukaista rikosoikeudellista vastuuta.³⁸ Rikosoikeuskomitean mietintö toimi suunnanantajana, mutta ei orjallisesti noudatettavana lähteenä, kun hallituksen esitystä oikeushenkilön rangaistusvastuuksi muotoiltiin.³⁹ Oikeushenkilön rangaistusvastuun taustalla ollutta hallituksen esitystä on käsitelty seuraavassa alaluvussa tarkemmin.

Lainsäädäntöprosessi oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämiseksi oli harvinaisen pitkä, sen kestäessä yhteensä 22 vuotta.⁴⁰ Toisaalta erittäin pitkän prosessin voidaan katsoa olleen tarpeellinen, sillä yhteisösakon säätäminen toi luonteeltaan täysin uudenlaisen seuraamuksen suomalaiseen rikosoikeuteen.⁴¹ Uuden seuraamustyyppin säätäminen lienee vaikuttaneen siihen, että sääntelyssä tyydyttiin varovaisiin ratkaisuihin: ensinnäkin oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen rajattiin alun perin vain harvoihin, tarkemmin ilmaistuna 16 rikoslajiin. Lisäksi yhteisösakon määrääminen oli sen soveltamisen alkuvuosina harkinnanvaraista; toisin sanoen, vaikka yhteisösakon edellytykset täytyivät, tuomioistuimilla

³⁶ Ks. KM 1976:72, s. 133–156.

³⁷ Ibid, s. 143–144.

³⁸ Syyllisyysolettaman mukaisesti yhteisö voidaan tuomita rangaistukseen, jos sen toiminnassa on tapahtunut teko tai esiintynyt tila, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön sekä on aihetta ajatella, että yhteisön toiminnassa on menetelty moitittavalla tavalla. KM 1976:72, s. 144–147.

³⁹ HE 95/1993 vp, s. 10.

⁴⁰ Alvesalo-Kuusi 2017, s. 16. Ks. lainsäädäntöprosessista ja sen vaiheista tarkemmin Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016.

⁴¹ HE 95/1993 vp, s. 1.

oli silti mahdollisuus jättää yhteisösakko tuomitsematta.⁴² Sittemmin oikeushenkilön rangaistusvastuun alaa on laajennettu vähitellen ja vaiheittain, mutta alkuperäiseen sääntelyyn verrattuna huomattavasti. Merkittävä oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva uudistus tapahtui vuonna 2003, kun yhteisösakon tuomitseminen muutettiin pakolliseksi niissä tilanteissa, joissa vastuuedellytykset täyttyvät.⁴³ Tämän uudistuksen taustalla oli hallituksen silloinen taistelu kasvavaa talousrikollisuutta vastaan, ja se vahvisti yhteisösakon merkitystä.⁴⁴ Vaikka yhteisösakon soveltamisalaa on näin ollen muutettu ja laajennettu, oikeushenkilön rangaistusvastuun yleiset edellytykset ovat pysyneet lähestulkoon siinä muodossa, kuin ne säädettiin.⁴⁵ Tätä voidaan pitää tietyin tavoin ongelmallisena.

2.1.2 Argumentteja yhteisösakon puolesta ja vastaan

Hallituksen esityksessä oikeushenkilön rangaistusvastuulle esitettiin useita painavia perusteita sekä säättämisen puolesta että sitä vastaan.⁴⁶ Puolesta puhuvina seikkoina nostettiin esiin muun muassa prosessitaloudelliset syyt, yhteisöjen merkityksen kasvaminen ja niiden toiminnassa tapahtuvien rikosten lisääntyvä merkitys yhteiskunnassa, organisaatioiden monimutkaistuminen sekä vastuun kohdentamisen ongelmat. Hallituksen esityksessä mainittiin myös säättämisen puolesta puhuva argumentti siitä, että yksilöllinen syyllisyysvastuu ei huomioi riittävästi yhteisötoimintaan liittyvien lainvastaisuuksien yhteisvaikutusluonnetta sekä kasautuvaa syyllisyyttä organisaatiossa, mikä voi koostua sinänsä lievästi moitittavista teoista ja laiminlyönneistä.⁴⁷ Tämä argumentti muodostuu keskeiseksi tutkielman tutkimuskysymysten kannalta. Kasautuvalla syyllisyydellä tarkoitetaan sitä, että yhteisöjen toiminnassa tapahtuva moitittava menettely muodostuu monen yhteisössä toimivan henkilön samanaikaisesta tai perättäisestä toiminnasta kertyvästä kokonaisuudesta. Vaikka yksittäiset teot olisivat sellaisinaan lievästi paheksuttavia, niiden yhteisvaikutus voi muodostua huomattavan

⁴² Osa näistä 16 rikoslajista oli vielä saman rikoksen eri törkeysasteita, eli puhtaasti erilaisia rikostyyppejä oli vielä vähemmän. Lähteenmäki ym. 2016, s. 1058; Matikkala 2021, s. 342–343.

⁴³ Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos), s. 150–151; HE 53/2002 vp, s. 27.

⁴⁴ Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 24.

⁴⁵ Esimerkiksi v. 2001 RL 9 lukuun tehtiin lainmuutos koskien oikeushenkilön tosiasiallista päätösvaltaa käyttävää henkilöä. HE 22/2001 vp, s. 11–12; Keisu 2021, s. 105.

⁴⁶ HE 95/1993 vp, s. 6.

⁴⁷ Ibid, s. 4.

vahingolliseksi. Tällaisista teoista yksilöiden nimenomaisen vastuun osoittaminen on erittäin haastavaa.⁴⁸ Elinkeinoelämässä, joka on varsin organisaatiokeskeistä, yksilövastuuseen perustuvaa rikosoikeusjärjestelmää ei siten pidetty tarpeeksi riittävänä eikä pelotetta pelkästään yksilöihin perustuvasta vastuusta riittävänä kannustimena organisaatioille huolehtia siitä, että niiden toiminta järjestettäisiin lainmukaisesti.⁴⁹ Suuryritysten toiminta voi nykyään aiheuttaa niin merkittäviä haittoja yhteiskunnalle, ettei lievien, pelkästään yksilöihin kohdistuvien seuraamusten rikosoikeusjärjestelmä ollut riittävä ilmentämään yhteisöjen toiminnassa tapahtuvien rikosten edellyttämää paheksuntaa, joten lainsäädännön tuli vastata yhteiskunnan muuttuneisiin olosuhteisiin.⁵⁰

Toinen tämän tutkielman kannalta keskeinen, oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta puhuva peruste on se, etteivät oikeushenkilöihin käytännössä kohdistuvat rikosoikeudelliset seuraamukset ole aina oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksiin, joita niiden toiminnassa tehdään. Ne eivät ole myöskään tarpeeksi tehokkaita ohjaamaan oikeushenkilöiden toimintaa. Kuten hallituksen esityksessä on mainittu, tämä yksilöllisten seuraamusten selkeä epäsuhde yhteisötoiminnassa tehtyihin rikoksiin sekä seuraamusten teottomuus on painavin oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta puhuva peruste.⁵¹ Myöskään oikeushenkilön luonnetta ei enää pidetty esteenä yhteisöjen rikosoikeudelliselle vastuulle: siviilioikeuden piirissä oli jo todettu, että oikeushenkilö voi toimia samoin oikeusvaikutuksin kuin luonnollinen henkilö. Toisin sanoen oikeushenkilöllä voi olla esimerkiksi oikeuksia vaatia suorituksia ja toisaalta se voidaan tuomita vahingonkorvaukseen.⁵² Tämä ajattelutapa oikeushenkilön luonteesta sellaisena toimijana, jolla voi olla sekä oikeuksia että velvollisuuksia, ei ollut vieras, vaan sitä pystyttiin viemään vielä askeleen eteenpäin säätämällä oikeushenkilön rangaistusvastuusta.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun kriminaalipoliittisia perusteita pidettiin sen säätämisaikana hyvinkin laajan rikosoikeustieteellisen arvioinnin ja kritiikin kohteena. Tämä johtui ensinnäkin

⁴⁸ KM 1976:72, s. 137–139; Nissinen 1997, s. 3.

⁴⁹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 367.

⁵⁰ KM 1976:72, s. 137; Jaatinen 2000, s. 13.

⁵¹ HE 95/1993 vp, s. 4.

⁵² KM 1976:72, s. 137.

siitä, että rangaistuksen kohdistaminen rikosoikeudellisessa mielessä tahdoltaan ja tarkoitukseltaan puutteelliseen oikeushenkilöön tuntui varsin jännitteiseltä.⁵³ Työnantajien ja juridiikan ammattilaisten vastustus kärjistyi erityisesti kolmeen oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan puhuvaan perusteeseen: 1) rikoslain ja rangaistusten ei katsottu soveltuvan liikeasioihin, vaan taloudellisen toiminnan sääntelyyn tulisi käyttää muita keinoja; 2) oikeushenkilön rangaistusvastuu merkitsisi vihamielistä ja epäystävällistä asennetta yrittäjyyttä sekä ylipäänsä liiketoimintaa kohtaan; ja 3) oikeushenkilön rangaistusvastuu olisi vastoin keskeisiä rikosoikeuden periaatteita, joiden osalta oikeuden pitäisi olla muuttumatonta.⁵⁴ Syyllisyyden osoittavan käyttäytymisen osoittaminen yhteisöiltä, joita ei pidetty moraalisisina toimijoina, katsottiin yhteisövastuun kritisoijien mielestä mahdottomaksi yhtälöksi.⁵⁵ Hallituksen esityksessä nostettiin esille myös argumentit siitä, että uudistuksen toteuttamiseen liittyisi vaikeita lainsäädännöllisiä haasteita; se voisi johtaa oikeustajun ja yksilövastuun hämärtymiseen; ja se olisi muutenkin tehoton tapa puuttua yhteisöjen toimintaan. Vaikka argumentointia yhteisösakon säätämisestä esiintyi puolin ja toisin, hallituksen esityksessä on yhteenvetona todettu, että oikeushenkilön omaksumisen puolesta puhuvat näkökohdat ovat painavampia kuin sitä vastaan esitetyt seikat.⁵⁶ Näin ollen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva rikoslain 9 luku sai alkunsa.

2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen käytännössä

2.2.1 Lähtökohdat rikoslain 9 luvun soveltamiselle

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään rikoslain 9 luvussa, joka sisältää säännökset oikeushenkilön vastuurakenteesta, yhteisösakon määräämisen perusteista, toimenpiteistä luopumisesta sekä muista prosessuaalisista kysymyksistä. Oikeushenkilölle määrättävä rangaistuslaji on nimeltään yhteisösakko. Yhteisösakon alin tuomittava rahamäärä on 850 euroa ja ylin määrä 850 000 euroa (RL 9:5 §). Rikoslain 9 luvun soveltamisala on rajattu koskemaan

⁵³ Kotiranta 2021, s. 308.

⁵⁴ Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 12; Keisu 2021, s. 101.

⁵⁵ KM 1976:72, s. 137.

⁵⁶ HE 95/1993 vp, s. 4–6.

sellaisia yhteisöjä, säätiöitä tai muita oikeushenkilöitä, joiden toiminnassa on tapahtunut rikos (RL 9:1 §). Näiltä oikeushenkilöiltä edellytetään oikeudellista toimintakykyä sekä oikeuskelpoisuutta, jotka alkavat, kun oikeushenkilö syntyy, ja päättyvät, kun oikeushenkilö hajoaa.⁵⁷

Kuten todettu, yhteisösakkoon voidaan tuomita vain niistä rikoksista, jotka kuuluvat yhteisösakon piiriin (RL 9:1 §). Nykyään tähän oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamispiiriin kuuluvia rikoslajeja on jo noin 140, ja niistä voidaan mainita perinteisinä esimerkkeinä lahjuksen antaminen, ympäristön turmeleminen sekä työturvallisuusrikos.⁵⁸ Erityisesti sellaisia rikostyyppisiä, joissa tekijän oletetaan toimivan rationaalisesti, suunnitelmallisesti ja punnitsevasti suhteessa rikoksen tuottamiin etuihin ja hyötyihin, on pidetty oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan soveltuvina.⁵⁹ Näitä rikoksia on kutsuttu eri lähteissä esimerkiksi talousrikoksiksi, valkokaulusrikoksiksi (*white collar crimes*) tai organisaatorikoksiksi. Sellaisia rikostyyppisiä, jotka ovat yleensä nimenomaisesti luonnollisten henkilöiden suorittamia väkivaltarikoksia, kuten RL 21 luvussa säänneltyjä henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia, ei ole sen sijaan pidetty mielekkäinä lisätä oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan, vaikka tätäkin on ehdotettu.⁶⁰

Oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttaminen lähti suomalaisessa lainsäädännössä liikkeelle tietynlaisesta kompromissista: toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuu nähtiin tarpeelliseksi lisäykseksi rangaistusjärjestelmäämme, mutta se perustettiin yksilövastuun pohjalle. Suomalainen vastuujärjestelmä, joka koostuu yksilövastuusta ja oikeushenkilön rangaistusvastuusta, on lähtökohdiltaan kumulatiivinen, toisin sanoen se mahdollistaa sekä yksilön että oikeushenkilön rankaisemisen samassa tapauksessa ja samaan aikaan.⁶¹ Lähtökohdaksi RL 9 luvulle asetettiin, ettei rikoksiin voi edelleenkään syyllistyä muut kuin

⁵⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 402.

⁵⁸ Matikkala 2021, s. 342–343; Kotiranta 2021, s. 302; Korkka-Knuts 2022, s. 21–22.

⁵⁹ Helenius 2015, s. 776.

⁶⁰ HE 52/2005 vp, s. 42. Tämä hallituksen esitys sittemmin peruutettiin; Pirjatanniemi 2005, s. 150.

⁶¹ Sekä yksilö- että yhteisövastuun tunnistavissa oikeusjärjestelmissä näiden välinen suhde voi olla joko kumulatiivinen tai poissulkeva niin, että vastuumuotoja ei ole mahdollista soveltaa rinnakkain ja samanaikaisesti. Nissinen 1997, s. 31.

luonnolliset henkilöt.⁶² Tämä oli lainsäätäjälle sinänsä helpompi sääntelyratkaisu, sillä yksilön tekemää rikosta on yksinkertaisempaa lähestyä kuin monien eri seikkojen ja tekijöiden yhteisvaikutuksen seurauksena muodostunutta, yhteisöllistä rikosta.⁶³ Oikeushenkilöä ei näin ollen uudistuksen esitöissä omaksutussa logiikassa pidetä kelvollisena syyllistyneä rikokseen eli rikoksen varsinaisena vastuusubjektina.⁶⁴ Tätä perustellaan ensinnäkin sillä, ettei oikeushenkilöillä ole voitu katsoa olevan rikoksen tekemisen edellyttämää tahtotilaa, mikä on rikosoikeudelle välttämätöntä.⁶⁵ Kompromissiin päädyttyssä lainsäädäntöratkaisussa on siten huomioitu sekä yhteisövastuun kannattajia että sen kritisoijia, mutta kuten yleensäkin kompromissitilanteissa, molemmat ovat joutuneet joustamaan.

2.2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne

Oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuperusteet on määritelty RL 9 luvussa jokseenkin monimutkaista rakennetta noudattaen. Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiin on yleisesti katsottu sisältyvän sekä rikosedellytys että yhteisösyllisyysedellytys.⁶⁶ *Korkka-Knuts* ja *Tapani* ovat kuvanneet jälkimmäistä termillä moite-edellytys.⁶⁷ Rikosedellytyksen täytyminen on yksinkertaisemmin hahmotettavissa kuin moite-edellytyksen, sillä sen täyttymiseen riittää periaatteessa se, että oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos.⁶⁸ Rikosedellytys kuvaa siten niitä edellytyksiä, joilla rikos on rikosoikeudellisesti pätevällä tavalla yhdistettävissä oikeushenkilön liiketoimintaan.⁶⁹ Rikosedellytys sisältää *Matikkalan* jaottelun mukaan neljä alavaatimusta:

- 1) sen, että rikos kuuluu sellaisiin rikoksiin, joihin nähden se on rikoslaissa säädetty erillisellä säännöksellä sovellettavaksi;

⁶² Lappi-Seppälä 2000, s. 399–400.

⁶³ Pirjatanniemi 2005, s. 20.

⁶⁴ Lahti 2019, s. 203.

⁶⁵ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 368.

⁶⁶ Matikkala 2021, s. 344; Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos), s. 151.

⁶⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 368; OM 2020:22, s. 15.

⁶⁸ RL 9 luvun esitöissä ei suoranaisesti käsitellä sitä, mitä oikeushenkilön toiminnalla tarkoitetaan. Merkitystä on lähinnä sillä, keiden toiminta voidaan luokitella oikeushenkilön toiminnaksi ja milloin tällainen toiminta on tehty oikeushenkilön puolesta tai sen hyväksi. Jaatinen 2000, s. 71.

⁶⁹ Korkka 2019, s. 315.

2) sen, että kaikki perinteisen rikosoikeudellisen vastuun edellytykset toteutuvat kyseessä olevassa luonnollisen henkilön rikoksessa eli toisin sanoen rikoksen tulee olla tahallinen, jos sitä edellytetään kyseisessä rikostyyppissä, ja lisäksi rikoksen tulee täyttää syyntakeisuus- ja vastuukäedellytykset;

3) sen, että rikosentekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai sen hyväksi; ja

4) sen, että rikosentekijä kuuluu oikeushenkilön johtoon, on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka hän on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.⁷⁰

Rikosedellytys voi kuitenkin täytyä, vaikkei rikosentekijää ikinä saataisi kiinni, jolloin on kyse anonyymistä syyllisyydestä. Toisaalta tällöinkin edellytetään, että rikosvastuun edellytykset ovat toteutuneet täyttäen yllä olevat kriteerit.⁷¹ Anonyymissä syyllisyydessä on siten kyse vaikeasti arvioitavissa olevasta poikkeustilanteesta. Rikosedellytykseen liittyy olennaisesti myös yhteisösakkoon tuomitsematta jättäminen, josta säädetään RL 9:4 §:ssä. Tuomitsematta jättämisessä on anonyymien syyllisyyden tavoin kyse siitä, että oikeushenkilön toimintaan kohdistetaan RL 9:2.1 §:ssä säädetty rangaistusvastuun edellyttämä moite.⁷²

Jos kaikki rikosedellytyksen alavaatimukset täyttyvät, voidaan siirtyä moite-edellytyksen tarkasteluun. Moite-edellytys voi täytyä kahdessa eri vaihtoehdossa; joko silloin, kun on kyse samastamisvastuusta tai organisaatiohuolimattomuudesta.⁷³ Tämä ilmenee suoraan RL 9:2.1 §:stä, jonka mukaan oikeushenkilö tuomitaan yhteisösakkoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen (*samastamisvastuu*)⁷⁴, taikka jos oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (*organisaatiohuolimattomuus*). Oikeushenkilön ja sen puolesta toimineen luonnollisen henkilön suhde on kuitenkin luokiteltu RL 9 lukua koskevassa

⁷⁰ Matikkala 2021, s. 344–346;

⁷¹ HE 95/1993 vp, s. 34; Matikkala 2021, s. 345; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371.

⁷² Esim. KKO 2008:61, perustelujen kohta 5.

⁷³ Esim. Korkka 2019, s. 316.

⁷⁴ Se, kuinka merkittävässä asemassa tekijä on oikeushenkilössä toiminut, vaikuttaa siihen, mitä lähemmin hänet voidaan samastaa oikeushenkilöön ja mitä perustellummin yhteisösakko voidaan tuomita. HE 95/1993 vp, s. 37.

hallituksen esityksessä tähän verrattuna hieman ristiriitaisesti siten, että se voi perustua joko 1) oikeushenkilön ja luonnollisen henkilön *samastamiseen*, jolloin rikoksentehtäjä on toiminut oikeushenkilön päätöksentekokoelimesta rikosta tehdessään tai sen salliessaan; 2) *isännänvastuuseen*, jolloin rikoksentehtäjä on ollut työ- tai virkasuhteessa oikeushenkilön palveluksessa tai toiminut toimeksiannon perusteella, jonka hän on saanut oikeushenkilön edustajalta; tai 3) *anonyymiin syyllisyyteen*, jolloin voidaan varmuudella osoittaa, että rikoksen tunnusmerkistö on toteutunut tietyn oikeushenkilön toiminnassa ja tekijänä on silloin joku sen johtoon kuuluva tai palveluksessa oleva henkilö, mutta tekijää ei ole mahdollista yksilöidä.⁷⁵ Hallituksen esityksessä anonyymi syyllisyys rinnastetaan käytännössä moite-edellytysten tarkasteluun eikä rikosedellytyksen yhteyteen. Lisäksi organisaatiohuolimattomuuteen viitataan termillä isännänvastuu. Tätä RL 9 luvun rakenteen epäselvyyttä ja eriäviä tulkintoja sääntelyn systematiikasta on käyty läpi tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

2.3 Oikeushenkilön rangaistusvastuun ongelmakohtia

2.3.1 Rakenteen epäselvyys

Oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuedellytysten jaottelu RL 9 luvussa esitetyllä tavalla on jokseenkin vaikeasti ymmärrettävissä, ja siihen voidaan perustellusti kohdistaa kritiikkiä.⁷⁶ Tämän epäkohdan esitti jo *Jaatinen* vuonna 2000 arvioidessaan, että RL 9 luvun suurimmat ongelmat tulevat liittymään rangaistusvastuun edellytyksiin ja siihen, miten ne perustellaan.⁷⁷ Sittemmin RL 9 luvun epäselvyydestä on esitetty kritiikkiä muun muassa OECD:n arviointiryhmän toimesta⁷⁸, ja esimerkiksi *Viljanen* on kommentoinut luvun epäselvyyttä ”hämmästyttäväksi ja sen ymmärrettävyyttä suuresti haittaavaksi”.⁷⁹ Kuten edellisessä

⁷⁵ HE 95/1993 vp, s. 17.

⁷⁶ Tätä havainnollistava esimerkki on se, että RL 9:2:n otsikko ”Rangaistusvastuun edellytykset” viittaa siihen, että kyseisessä pykälässä säädettäisiin tyhjentävällä tavalla rangaistusvastuun edellytyksistä. Näin ei kuitenkaan ole, vaan rangaistusvastuun edellytyksistä säädetään myös RL 9:1:ssä ja RL 9:3:ssä. Lainsäädäntötekniinen pirstaleisuus lisää ristiriitaisuuksia edellytysten tulkinnassa ja vaikeuttaa niiden arviointia. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 368, alaviite 912.

⁷⁷ Jaatinen 2000, s. 169.

⁷⁸ OECD:n raportti 2010, s. 12–14.

⁷⁹ Viljanen 2011, s. 33. Lisäksi Helenius yhtyy samaan mielipiteeseen luvun epäjohtamuksesta. Helenius 2015, s. 776; Ks. myös Lahti – Rainiala 2019, s. 117.

alaluvussa todettiin, oikeuskirjallisuudessa on esitetty eriäviä näkökulmia esimerkiksi organisaatiohuolimattomuuden käsitteeseen liittyen. *Korkan* mukaan organisaatiohuolimattomuuteen viittaaminen termillä isännänvastuu, kuten hallituksen esityksessä on tehty, voi olla harhaanjohtavaa, sillä oikeushenkilön rangaistavuudessa edellytetään aina työntekijän tai muun edustajan tekemän rikoksen lisäksi sitä, ettei oikeushenkilön toiminnassa ole noudatettu riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseksi, eli oikeushenkilöön kohdistuva moite voidaan oikeuttaa oikeushenkilön oman huolimattoman toiminnan kautta.⁸⁰ Tämä ei siten vastaa perinteistä isännänvastuuta, joka on omaksuttu esimerkiksi vahingonkorvausoikeudellisissa kysymyksissä.⁸¹

Toinen esitysteknisesti erikoinen ratkaisu RL 9 luvun rakenteessa on ainakin *Korkan* mukaan se, että anonyymi syyllisyys rinnastetaan rikoslaissa ja sen esitöissä samastamisvastuuseen ja organisaatiohuolimattomuuteen, vaikka anonyymissä syyllisyydessä ei ole sinänsä kyse moite-edellytyksestä, vaan pikemminkin rikosedellytyksestä.⁸² Tämä on perusteltua, sillä oikeushenkilön rangaistusvastuu edellyttää aina joko a) samastamista tai b) organisaatiohuolimattomuutta. Näihin molempiin edellytyksiin liittyy vahvasti moitteen kohdistaminen oikeushenkilöön, tapahtui se sitten, että johto henkilön tekemä rikos samastetaan yhtiön tekemäksi, tai siten, että oikeushenkilö olisi voinut välttää rikoksen tapahtumisen huolellisemmalla toiminnallaan. Anonyymi syyllisyys ei ole näihin samalla tavalla rinnastettavissa oleva moite-edellytyksen kolmas muoto, vaan pikemminkin rikosedellytykseen rinnastettava erityistapauksia varten säännelty ratkaisu.

Koska yhteisövastuu on rakenteeltaan ja perusidealtaan täysin erilainen verrattuna yksilön rangaistusvastuuseen, on sen yleisten oppien kehittämiseksi selvää tarvetta.⁸³ Oikeushenkilön

⁸⁰ Korkka 2019, s. 317; Termin nimestä voidaan olla montaa mieltä. Esimerkiksi Matikkala on viitannut vastuuperusteeseen nimellä *toiminnan järjestämistä koskevien velvollisuuksien laiminlyönti*. Matikkala 2021, s. 349, alaviite 649. Tässä tutkielmassa on kuitenkin päädytty käyttämään termiä organisaatiohuolimattomuus.

⁸¹ Saarnilehto ym. (päivittyvä hakuteos): Varallisuus oikeus>IV VAHINKOJEN KORVAAMINEN>4. Isännänvastuu ja muu vastuu toisen teosta>Vahingonkorvauslain mukainen isännänvastuu>Isännänvastuun perusteet. Ks. tarkempi sääntely isännänvastuusta VahL 3 luvusta.

⁸² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 368; Korkka 2019, s. 315.

⁸³ Korkka 2019, s. 314. Esimerkiksi Lahti on todennut talousrikosoikeusoppien pohtimisen yhteydessä, että niin kutsuttujen organisaatorikosten erityispiirteitä ja rikosoikeudellisen yhteisö- ja yksilö vastuun suhdetta tulisi pohtia ja kehittää. Lahti 2007, s. 22.

rangaistusvastuu on säädetty siten, että se kytkeytyy erottamattomasti yksilövastuupohjaiseen rikosoikeuteen. Näin ollen yhteisövastuun yleisiä oppeja ei ole irrotettu perinteisestä rikosoikeudesta.⁸⁴ Tästä seuraa luonnollisesti epäselvyyksiä: onhan kyseessä luonteeltaan erilainen oikeussubjekti, joka vaatii sen ominaispiirteiden huomioimista. Muun muassa se, että oikeushenkilöiltä puuttuu luonnollisen henkilön rangaistavuuden ja rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä oleva tahallisuus tai tuottamus, on johtanut siihen, että oikeushenkilön rangaistusvastuun yleiset opit ja tulkintaperiaatteet ovat kehittymättömiä.⁸⁵ Oikeushenkilöä ei pidetä rikoksentehtijänä, joten näiden vastuelementtien toteutumista odotetaan oikeushenkilössä toimineilta luonnollisilta henkilöiltä sen sijaan, että pyrittäisiin tarkastelemaan oikeushenkilön fiktiivistä mieltä.

Yleisten oppien kehittymättömyyttä tukee entisestään se, ettei RL 9 luku ei ole rakenteeltaan selkeä, ja se perustuu tiukkojen edellytysten täyttymiselle.⁸⁶ Oikeushenkilön rangaistusvastuu koostuu useasta edellytyksestä, ja jos yksikin näistä edellytyksistä jää täyttymättä, ei muiden olemassaoloa tarvitse käsitellä.⁸⁷ Tiukat edellytykset vastuulle ovat omiaan jäykistämään yhteisösakon käyttämistä, ja vähäinen soveltaminen taas hidastaa vakiintuneiden toimintamallien muodostumista edellytysten arvioinnissa. Tämä ongelma muodostuu kehämäiseksi: kuinka yleiset opit voivat kehittyä, jos yhteisösakon tuomitseminen on ylipäänsä vähäistä? Kuitenkin tähän mennessä julkaistuilla korkeimman oikeuden ennakkopäätöksillä koskien oikeushenkilön rangaistusvastuuta on ollut jo oma vaikutuksensa selkeyttämässä oikeushenkilön rangaistusvastuun yleisiä oppeja ja yhtenäistämässä sitä koskevia käytäntöjä, vaikkakin osa ratkaisuista on käsitellyt lähinnä yhteisösakoon mittaamiseen vaikuttavia tekijöitä, eikä niinkään vastuuedellytyksiä.⁸⁸ Ennakkoratkaisujen määrä toivottavasti lisääntyy tulevaisuudessa.

⁸⁴ Alvesalo-Kuusi 2017, s. 18.

⁸⁵ Kotiranta 2021, s. 306–307.

⁸⁶ Esim. Helenius 2015, s. 776.

⁸⁷ Jaatinen 2000, s. 15–16.

⁸⁸ Lahti 2019, s. 204. Korkein oikeus on käsitellyt oikeushenkilön rangaistusvastuuta ainakin seuraavissa ennakkopäätöksissä: KKO 2002:39, KKO 2008:33, KKO 2008:61, KKO 2009:1, KKO 2011:17, KKO 2013:56, KKO 2014:20 ja KKO 2021:6.

2.3.2 Mitä oikeushenkilöllisellä syyllisyysmoitteella tarkoitetaan?

Perinteiselle rikosoikeudelle keskeisiä elementtejä ovat moitteen osoittaminen ja rikoksentekijän rankaiseminen hänen syyllisyytensä mukaan.⁸⁹ Rikos määritelläänkin vakiintuneesti sellaiseksi inhimilliseksi teoksi, joka on tunnusmerkistön mukaisesti oikeudenvastainen ja osoittaa tekijässään syyllisyyttä.⁹⁰ Näistä rikoksen rakenne-elementeistä syyllisyyden on oikeuskirjallisuuden mukaan katsottu olevan vaikeimmin hahmotettavissa.⁹¹ Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että syyllisyydellä on rikosoikeudessa useita merkityssisältöjä; toisistaan voidaan erottaa esimerkiksi teko- ja tekijäsyllisyys sekä psykologinen (teon ja tekijän välistä suhdetta tarkasteleva) ja normatiivinen (moitittavuutta tarkasteleva) syyllisyys.⁹² Syyllisyyden merkityksellisyyttä rikosoikeudelle kuvastaa hyvin se, ettei yleiskielessä sitä pidetä lähtökohtaisesti vain yhtenä rikosoikeudellisen vastuun alakategoriana, vaan se on pikemminkin rangaistusvastuun ydinkysymys. Tämä keskeisin kysymys jää tuomioistuimen ratkaistavaksi: onko tekijä syyllistynyt rikokseen vai ei?⁹³ Syyllisyyskäsitteellä justifioidaan se, miksi on oikeudenmukaista tuomita tekijä rikoksesta.⁹⁴ Rikoksesta ei voida syyllisyysopin ja tätä kautta oikeudenmukaisuustekijöiden perusteella rankaista, ellei teko osoita tekijässään syyllisyyttä. Tämä peruslähtökohta on nähtävissä myös syyllisyyden poissulkevissa tilanteissa, kuten tekijän syyntakeettomuudessa. Tästä herää tutkielman kannalta merkittävä kysymys siitä, miten oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisösakkoon, jos sitä ei edes pidetä rikoksentekijänä?

Kuten todettu, Suomessa oli voimassa vahva periaate rangaistusvastuun ulottamisesta ainoastaan luonnollisiin henkilöihin ennen oikeushenkilön rangaistusvastuusta säätämistä.⁹⁵ Kyseessä on ollut merkittävä muutos aikaisempaan oikeustilaan. Oikeushenkilön

⁸⁹ Matikkala 2021, s. 341.

⁹⁰ Tästä on johdettavissa Suomessa laajaa institutionaalista tukea nauttiva rikoksen kolmiportainen malli, joka käsittää rikoksen 1) tunnusmerkistön mukaisuuden; 2) oikeudenvastaisuuden; sekä 3) rikoksentekijän syyllisyyden. Kolmiportainen malli on tunnustettu esimerkiksi lainvalmisteluaineistossa sekä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä. Toisaalta rikoksen kolmiportaisuudesta on esitetty myös kritiikkiä, ja sen haastajaksi on muodostettu kaksiportainen malli, joka koostuu pelkästään vastuun perustavista ja sen poistavista seikoista. Melander 2013, s. 69, 74, 76; Melander 2016, s. 97.

⁹¹ Tapani – Hyttinen – Tolvanen 2019, s. 4.

⁹² Tapani – Tolvanen 2016, s. 62; Ks. syyllisyydestä lisää esim. Nuutila 1991.

⁹³ Hyttinen 2015, s. 53–54.

⁹⁴ Esim. Nuutila 1991, s. 2.

⁹⁵ Esim. Pirttisalo 2017, s. 330.

rangaistusvastuuta koskevassa hallituksen esityksessä esitettiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan puhuvana seikkana se, että rikosoikeudellinen syyllisyysperiaate estää rangaistuksen kohdistamisen oikeushenkilöön. Tätä perusteltiin sillä, ettei oikeushenkilön kohdalla voida puhua tahallisuudesta tai tuottamuksesta oikeushenkilöön kohdistuvan moitearvostelun perusteena.⁹⁶ Kuten *Jaatinen* on todennut, inhimillisen toiminnan arviointi, vaikkakin se tapahtuu organisaation yhteydessä, ei oikeuta poikkeamaan ihmiskäsityksestä. Oikeushenkilö ei ole ihminen, eikä siten rangaistuksen kohdistaminen siihen voi olla suoraan verrannollista yksilöiden rankaisemiseen.⁹⁷ Ihmisten toimintaan on luonnollista liittää tarkoitus, motiivit, moraalit ja logiikka. Nämä psykologiset elementit eivät ole luonnollisesti sellaisenaan sovellettavissa, kun tarkastellaan oikeushenkilön syyllisyyttä.⁹⁸ Rikoslain 9 luvun esitöissä mainitaan, että on mahdollista puhua *oikeushenkilöllisestä syyllisyysmoitteesta*.⁹⁹ Termi ei vastaa puhdasta, perinteistä syyllisyyttä, vaan muodostaa oman syyllisyyden muotonsa. Sitä ei ole kuitenkaan avattu esitöissä tarkemmin, vaikka hallituksen esityksen perusteella on selvää, että syyllisyysperiaatteelle tulee antaa merkitystä, kun tutkitaan oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä.¹⁰⁰

Jaatinen ajatuksia mukailleen *Wells* on esittänyt, että on ongelmallista, jos yhtiöitä kohdellaan kuten ihmisiä. Tämän takia oikeushenkilön rangaistusvastuussa on keskeistä luoda sille omia määritelmiä, jotka eivät pohjautu luonnollisiin henkilöihin.¹⁰¹ Tämä kannanotto puolustaa näkemystä siitä, että oikeushenkilöllisen syyllisyysmoitteen luominen ja mainitseminen lain esitöiden tasolla on tärkeää, mutta sille ei riitä pelkkä termintasoinen maininta tai epämääräinen viittaus, vaan oikeushenkilöllinen syyllisyys tulisi myös määritellä. Luonnollisen henkilön syyllisyyden tarkastelu ei ole oikeushenkilöllisen syyllisyyden tapauksessa mahdollista, mikä on ongelmallista, sillä koko syyllisyyden ja myös oikeushenkilön rangaistusvastuun perusidea nojaa vahvasti inhimillisiin ominaisuuksiin.¹⁰² Selvää on se, että koska yhteisösakko on säädetty

⁹⁶ HE 95/1993 vp, s. 4.

⁹⁷ *Jaatinen* 2000, s. 2.

⁹⁸ *Mentovich – Cerf* 2014, s. 34.

⁹⁹ Oikeushenkilöllisestä syyllisyysmoitteesta olisi hallituksen esityksen mukaan mahdollista puhua samaan tapaan kuin oikeushenkilöllisestä tuottamuksesta vahingonkorvausoikeuden piirissä. Yhteisön vahingonkorvausvastuusta säädetään VahL 3 luvussa. HE 95/1993 vp, s. 5.

¹⁰⁰ *Korkka* 2019, s. 329.

¹⁰¹ *Wells* 2011a, s. 24; Näin myös esim. *Stoitchkova* 2010, s. 32–33.

¹⁰² *Mentovich – Cerf* 2014, s. 34.

juuri rangaistuksenluonteiseksi eikä hallinnolliseksi seuraamukseksi, tulee yhteisövastuun edellytysten muotoilu olla mahdollisimman syyllisyshakuista, ja vastuuperusteiden korostaa juuri oikeushenkilön tekemien velvollisuuksien rikkomista.¹⁰³

Moite-edellytyksen täyttyminen – ja näin ollen koko oikeushenkilön rangaistusvastuun täyttyminen – edellyttää tosiasiallisesti, että oikeushenkilön toimintaa voidaan moittia rikosoikeudellisesti: joko sitä kautta, ettei oikeushenkilö ole toiminut tarpeeksi huolellisesti estääkseen rikoksen tapahtumisen toiminnassaan, tai samaistamalla merkittävää päätäntävaltaa käyttävän oikeushenkilön johtohenkilön syyllisyys oikeushenkilön syyllisyyteen.¹⁰⁴ Oikeushenkilön rangaistusvastuun ei siten katsota olevan syyllisyydestä ”vapaata”, vaikka kyse ei voi olla perinteisestä rikosoikeudellisesta syyllisyydestä. *Jaatisen* mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuussa on kehitelty omaa teoriaa organisaation syyllisyydestä, joka käsittelee organisaatioita yhtenä tahdonmuodostusyksikkönä.¹⁰⁵ *Lahden* mukaan taas oikeushenkilön rangaistusvastuu voidaan ymmärtää vahingonkorvausoikeudellisen isännänvastuun tai konfiskaatiovastuun kaltaiseksi omanlaatuiseksi vastuuksi, jossa oikeushenkilö ottaa vastuun organisaatioonsa kuuluvien luonnollisten henkilöiden teoista ja laiminlyönneistä.¹⁰⁶ Tätä näkökulmaa voidaan kritisoida, sillä jos yhteisösakko rinnastuisi luonteeltaan suoraan hallinnollisiin seuraamuksiin, sitä tuskin olisi otettu osaksi rikoslakia ja rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää.

Oikeushenkilöllistä syyllisyyttä voidaan lähestyä myös tutkimalla oikeushenkilön omaa identiteettiä ja vertaamalla oikeushenkilöä luonnolliseen henkilöön. Tällaisessa keskustelussa on menty toisinaan jopa niin pitkälle, että oikeushenkilöä on pyritty tarkastelemaan eräänlaisena metafyyssisenä persoonana, jolla on sen muodostavista ja sitä ohjailevista yksilöistä erillinen identiteetti.¹⁰⁷ Oikeushenkilöä on verrattu monin tavoin ihmiskehon kaltaiseen olentoon, jolla on aivot ja hermosto (eli yhtiön johtohenkilöt), jotka ohjailevat sen toimintaa, ja kädet (eli työntekijät), jotka pitelevät työkaluja ja toimivat keskukselta annettujen ohjeiden mukaisesti.

¹⁰³ HE 95/1993 vp, s. 14.

¹⁰⁴ Tästä päästään taas moite-edellytyksen täyttymisen tarkasteluun, mitä käsiteltiin tutkielman alaluvussa 2.2.2. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 375–377.

¹⁰⁵ Jaatinen 2000, s. 3.

¹⁰⁶ Lahti 2019, s. 203.

¹⁰⁷ Bucy 1991, s. 1099; Jaatinen 2000, s. 22.

Oikeushenkilön käsillä ei ole mahdollisuutta kontrolloida keskushermostosta tulevia käskyjä, vaan ne toimivat jopa orjallisesti niitä noudattaen.¹⁰⁸ Metafyysisellä ja symbolisella tasolla puhuen voidaan myös pohtia, voiko oikeushenkilö tappaa.¹⁰⁹

Oikeushenkilöä on toisaalta vertailtu ihmisen lisäksi myös rikoksentekovälineeseen, joka on sen toiminnassa rikoksen tekevälle samanlainen rikoksen mahdollistava ja toteuttava esine kuin mitä ase tai veitsi on väkivaltarikolliselle. Ilman tällaista rikoksentekovälinettä rikosta ei olisi voinut syntyä, joten väline on ehdoton edellytys rikoksen toteutumiselle.¹¹⁰ Esineellisellä linjalla jatkaen oikeushenkilöä on verrattu omanlaatuiseen kulkuvälineeseen, jonka kyydillä rikos voidaan viedä läpi, ja mitä ilman rikos ei olisi voinut onnistua.¹¹¹ Nämä metaforat, olivat ne sitten ihmisyyteen tai rikoksentekovälineeseen viittaavia, ilmentävät varsin syvälliselle tasolle vietyä ajattelutapaa siitä, miksi oikeushenkilön rangaistusvastuu on ylipäänsä katsottu tarpeelliseksi lisäykseksi rikosten seuraamuksiin – kyseessä ei ole vain omaa etua tavoittelevista, yksittäisistä rikoksentekijöistä, jotka ovat sattuneet tekemään rikoksen oikeushenkilön toiminnassa, vaan oikeushenkilö on rikoksen olennainen ja välttämätön osa. Näin ollen oikeushenkilöissä toimivien yksilöiden, kuten rivityöntekijöiden, mahdollisuudet vaikuttaa oikeushenkilöiden toimintaan ovat heikentyneet, sillä yhteisön puolesta toimivat luonnolliset henkilöt toimivat ennemminkin yhteisörakenteen osina tai rikoksentekovälineen käyttäjinä kuin oikeushenkilöstä itsenäisinä ja riippumattomina päätöksentekijöinä.¹¹²

Organisaation toiminta on aina jossain määrin luonteeltaan inhimillistä, koska siinä toimivat ihmiset, jotka ovat ajoittain taipuvaisia tekemään virheitä.¹¹³ Oikeushenkilön ja luonnollisen henkilön vertaamiselle on kuitenkin säilytettävä tietyt rajat: on esimerkiksi mahdotonta ajatella, että oikeushenkilö voitaisiin tuomita vankeusrangaistukseen, vaikka vankeusrangaistusta pidetään ihmisten osalta perusoikeuksiin eniten vaikuttavana ja siten ankarimpana rangaistuksena. Toisaalta tällaisen rangaistuksen mahdollistaminen ei olisi edes

¹⁰⁸ Metafora on varsin tunnettu ja sen on esittänyt Lordi Denning tapauksen H L Bolton (Engineering) Co Ltd v T J Graham & Sons Ltd (1957) 1 QB 159, yhteydessä. Dixon 2017, s. 3.

¹⁰⁹ Pirjatanniemi 2005, s. 150.

¹¹⁰ Wells 2011, s. 14.

¹¹¹ Gobert 2011b, s. 235.

¹¹² HE 95/1993 vp, s. 3.

¹¹³ Jaatinen 2000, s. 106.

tarkoituksenmukaista, sillä oikeushenkilöä ei voi yhteenliittymänä asettaa vankeuteen, vaan käytännössä rangaistus kohdistuisi luonnolliseen henkilöön. Muistaen tutkielman oletusarvon suurkokoisten osakeyhtiöiden tarkastelusta, voidaan todeta, että pelkästään se, että osakeyhtiöiden toiminnan tarkoitus on lähtökohtaisesti tuottaa osakkeenomistajilleen voittoa OYL 1:5 §:n mukaisesti, ilmentää hyvin sitä, miksi sakkorangaistus on osakeyhtiöille toimiva rangaistuksen muoto. Rahallinen rangaistus kajoaa tehokkaasti osakeyhtiön ydintavoitteeseen. Myös metafora työntekijöistä yhtiön käsinä on jokseenkin harhaanjohtava, koska huolimatta siitä, kuinka tarkkaan yhtiössä toimiminen olisi säädeltyä, työntekijöiden päivittäisessä työskentelyssä tulee aina olemaan tilanteita, joissa tarvitaan työntekijöiden omaa harkintakykyä. Toisaalta juuri se, miten yksittäisten työntekijöiden tulisi käyttää tätä harkintakykyä, on alue, johon yhtiö voi vaikuttaa riittävällä ohjeistuksella, koulutuksella ja toimintamalleilla.¹¹⁴ Oikeushenkilön vertaaminen rikoksentekevälineeseen taas on omalta osaltaan toimivaa, mutta tällöin oikeushenkilöllinen syyllisyys rajautuu tarkastelun ulkopuolelle. Olisi omituista ajatella, että aseiden kaltaiseen esineeseen rikoksentekevälineenä voitaisiin kohdistaa moitearvostelua tai sen syyllisyyttä yritettäisiin selvittää. Oikeushenkilöllinen syyllisyys sijoittautunee siis johonkin inhimillisen ihmisen ja esineellisen rikoksentekevälineen välimaastoon.

2.3.3 Anonyymien syyllisyyden ongelmallisuus

Oikeushenkilön rangaistusvastuu pohjautuu luonnollisten henkilöiden toiminnan tarkastelemiselle, mutta kuten tutkielman luvussa 2.2.2 esitettiin, suomalainen lainsäädäntö mahdollistaa oikeushenkilön rankaisemisen ilman varsinaista tunnistettua rikoksentekevälinettä anonyymien syyllisyyden kautta. RL 9 luvun esitöiden mukaan anonyymiä syyllisyyttä koskeva säännös on kuitenkin tarkoitettu vain harvinaisia tilanteita varten, eikä sen ole tarkoitus muuttaa säännönmukaista rangaistusvastuuta tai sen perusteita.¹¹⁵ Anonyymi syyllisyys ei tee oikeushenkilöstä rikoksentekevälinettä, eikä se ole rinnastettavissa oikeushenkilölliseen syyllisyyteen. Tämä johtuu siitä, että anonyymissä syyllisyydessä lähtökohtana on, että rikoksentekevälinänä on ollut luonnollinen henkilö, jota ei jostain syystä, kuten monimutkaisen organisaatorakenteen takia, saada selvitettyä. Anonyymien syyllisyyden soveltaminen edellyttää

¹¹⁴ Gobert 2011a, s. 142.

¹¹⁵ HE 95/1993 vp, s. 34.

siten, että syyttäjän tulee näyttää normaalien todistustaakkasääntöjen mukaan ne seikat, joihin rangaistusvastuu perustuu siitä huolimatta, ettei rikoksentekijää ole mahdollista osoittaa.¹¹⁶ Tähän sisältyy esimerkiksi syyksiluettavuusvaatimus, joka ei jätä syyttäjälle juurikaan liikkumavaraa anonyymien syyllisyyden näyttämiseksi. Jo haastehakemuksessa, jossa yhteisösakkoa vaaditaan, syyttäjän tulee selvittää ne seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu.¹¹⁷ Vaativat edellytykset huomioiden on varsin luonnollista, että anonyymi syyllisyys on poikkeuksellinen vastuumuoto oikeushenkilön rangaistusvastuussa. Tämä on heijastunut myös tuomioistuinten soveltamiskäytäntöön, sillä anonyymiä syyllisyyttä on käsitelty tähän mennessä vain yhdessä korkeimman oikeuden ennakkoratkaisussa KKO 2021:6.

Ratkaisussa KKO 2021:6 oli kyse rahapeliyhdistyksestä, joka oli tehnyt rahanpesuilmoituksen keskusrikospoliisille erään asiakkaansa huolestuttavasta pelaamisesta. Kyseinen asiakas oli pelannut rahapelejä käytettävissä olleisiin varoihinsa nähden huomattavan suurilla summilla. Ilmoituksen tekemisestä huolimatta rahapeliyhdistys oli antanut asiakkaan jatkaa pelaamistaan samalla tyylillä noin 9 kuukauden ajan. Korkein oikeus päätyi ratkaisussaan siihen, että rahapeliyhdistys oli tuomittava yhteisösakkoon, koska sen toiminnassa oli syyllistytty tuottamukselliseen rahanpesuun eikä sen toiminnassa ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Korkein oikeus ei erottanut rikoksentekijäksi ketään yksittäistä henkilöä. Ratkaisu on varsin tuore, joten sen vaikutus tulevaan ratkaisukäytäntöön jäänee vielä nähtäväksi.¹¹⁸

Tutkimuskysymysten kannalta olennaista on ymmärtää, että anonyymi syyllisyys mahdollistaa jo oikeushenkilön tuomitsemisen ilman varsinaista luonnollista tekijää, mutta kuten oikeuskäytännön vähäisyydestä voidaan päätellä – vastuumuodon soveltamista vältellään muun

¹¹⁶ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371.

¹¹⁷ Semi 2013, s. 196.

¹¹⁸ Toinen mielenkiintoinen anonyymiin syyllisyyteen perustuva ratkaisu on Etelä-Savon KO:n VR-Yhtymä Oyj:tä koskeva tuomio 22/124006, jossa VR-Yhtymä Oyj:lle tuomittiin 80 000 euron yhteisösakko törkeästä ympäristön turmelemisesta, mutta henkilövastajia koskevat syytteet hylättiin kokonaisuudessaan.

muassa sen vaikeiden soveltamiskriteerien takia.¹¹⁹ Anonyymi syyllisyys on lainsäädännöllinen ratkaisu paikata rangaistavuuden aukko sellaisissa tilanteissa, joissa on selvää, että rikos on tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa, mutta itse rikoksentekijää on mahdotonta osoittaa.¹²⁰ Näin ollen anonyymi syyllisyys ei itsessään korosta yhteisösyllisyyttä yksilövastuun sijaan, vaan sekin pohjautuu vahvasti yksilösyllisyyteen. Anonyymien syyllisyyden laajempi tarkastelu itsessään ei siten voi suoraan vastata kysymykseen siitä, voidaanko oikeushenkilöitä pitää rikoksentekijöinä, vaikka pelkästään oikeushenkilön tuomitseminen rangaistukseen ilman tunnustettua tekijää viittaakin vahvasti yhteisösyllisyyden tunnustamiseen. Jos rikoksentekijää pidettäisiin itsessään rikoksentekijänä, anonyymiä syyllisyyttä ei välttämättä tarvittaisi: anonyymien rikoksentekijän osoittaminen voisi korvautua sillä, että rikoksen olisi tehnyt oikeushenkilö yhteisönä. Anonyymi syyllisyys ei ole kuitenkaan ainoa tilanne, jossa ainoastaan oikeushenkilön vastuu voi toteutua ilman, että samalla tuomittaisiin yksilöllistä rikoksentekijää. Näin voi tapahtua myös esimerkiksi silloin, kun 1) kyseessä on asianomistajarikos, jossa asianomistaja ei vaadi rangaistusta tekijälle; 2) syyteoikeus on vanhentunut; 3) epäilty luonnollinen henkilö on kuollut tai paennut tavoittamattomiin; 4) luonnollisen henkilön osalta luovutaan toimenpiteistä tai hänet jätetään syyttämättä; 5) luonnollisen henkilön rankaisemiseen ei ole riittävää näyttöä; tai 6) syyte hylätään.¹²¹ Oikeushenkilön rankaiseminen ilman varsinaisen rikoksentekijän rankaisemista on siten mahdollista useissa eri olosuhteissa.

2.3.3 Oikeushenkilön tahallisuus

Kuten oikeushenkilöllisen syyllisyysmoitteen osalta, RL 9 luvun esitöissä todetaan, ettei myöskään oikeushenkilön toiminnan tahallisuudesta tai tuottamuksellisuudesta voida puhua samalla tavalla kuin arvioidessa luonnollisen henkilön suhdetta omaan tekoonsa.¹²² Kyseessä on siten tahallisuuden oma ”lajinsa”. Kun käsitellään oikeushenkilöiden puolesta toimineiden tahdonmuodostusta, subjektiivisen tuottamuksen arviointia voidaan hyödyntää pelkästään

¹¹⁹ Tässä tutkielmassa ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista tarkastella anonyymien syyllisyyden monimutkaista luonnetta ja ongelmallista soveltamista tätä tarkemmin. Ks. lisää anonyymistä syyllisyydestä esim. Koskela 2022; Jaatinen 2000, s. 82–86.

¹²⁰ HE 95/1993 vp, s. 34.

¹²¹ Nissinen 1997, s. 32.

¹²² HE 95/1993 vp, s. 33.

epäsuorasti. Tätä voidaan pitää ongelmallisena suhteessa perinteiseen tahallisuusoppiin.¹²³ Perinteinen tahallisuusarvostelu tarkoittaa yksinkertaisesti tarkastelua siitä, mitä tekijä on mieltänyt ja tahtonut tekohetkellä. Arvostelun on katsottu sisältävän sekä tiedollisen puolen että tahtoelementin. Tiedollinen puoli esiintyy kaikissa tahallisuuden asteissa, mutta tahtoelementti ainoastaan tarkoitustahallisuudessa sekä tahallisuuden ja tuottamuksen välisissä rajanvetomalleissa.¹²⁴ Organisaatiohuolimattomuuden osalta subjektiivinen tuottamus on kuitenkin lähellä tiedotonta tuottamusta ja *Korkka* on todennut, että vastuun toteutuminen edellyttää, ettei oletusta tiedottoman tuottamuksen olemassaolosta voida osoittaa vääräksi.¹²⁵ Tiedottomalla tai tiedostamattomalla tuottamuksella tarkoitetaan sellaisia tilanteita, joissa tekijä ei havaitse toimivansa huolellisuusnormin vastaisesti.¹²⁶ Näin voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun tekijä on tiedostamattaan ajanut huomattavaa ylinopeutta. Tämän klassisen esimerkin sijaan tutkielman kontekstissa esimerkki tiedottomasta tuottamuksesta taas voisi käsitellä tilannetta, jossa organisaation uusi työntekijä luulee toimivansa huolellisuusnormien mukaisesti työskennellessään työturvallisuutta laiminlyöväällä tavalla sen takia, että kaikki muutkin työntekijät toimivat ja ovat aina toimineet organisaatiossa samalla tavalla. Tällöin uusi työntekijä voi luulla toimivansa täysin lain ja huolellisuusvelvoitteiden mukaisesti, vaikka toimiminen yhtiön vakiintuneiden käytäntöjen mukaan tosiasiallisesti aiheuttaisi rikoksen tapahtumisen. Rikoslaisissa ei eroteta tiedostettua ja tiedostamatonta huolimattomuutta toisistaan, koska niillä ei ole rikosvastuun syntymisen suhteen itsenäistä merkitystä.¹²⁷ Huolimattomuuden osalta ei siten ole väliä, onko huolimaton tekijä tiedostanut huolimattomuutensa vai ei. Näin ollen tekijä ei voi vedota tiedostamattomuuteensa vapautuakseen vastuusta, mitä voidaan pitää järkevänä vastuuopin periaatteiden kannalta.

Subjektiivista vastuuelementtiä ei ole erikseen arvioitu RL 9 luvussa, mitä voidaan pitää ongelmallisena. Kun puhutaan rikosoikeudellisesta huolimattomuudesta, tekijän subjektiivista suhtautumista tekoonsa ei voida jättää huomiotta.¹²⁸ Koska oikeushenkilön rangaistusvastuussa

¹²³ RL 3:5:n mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on joko tahallisuus tai tuottamus. *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 396.

¹²⁴ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019*, s. 264.

¹²⁵ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 396; *Korkka 2019*, s. 335.

¹²⁶ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019*, s. 331.

¹²⁷ *Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos)*, s. 70.

¹²⁸ *Korkka 2019*, s. 329.

ei ole lähtökohtaisesti tarkoitus poiketa tavanomaisista rikoksen edellytyksistä, tahallisuuden tarkastelun voidaan katsoa olevan osa rikosedellytyksen täyttymistä. Vaikka oikeushenkilöä ei pidetä varsinaisena rikoksentekijänä, sen suhtautumisella tapahtuneeseen rikokseen on merkitystä varsinkin organisaatiohuolimattomuuteen liittyvissä tilanteissa. *Korkka* on esittänyt, että organisaatiohuolimattomuuteen liittyvään tahallisuuteen lähimpänä vertailukohtana olisi yhdysvaltalainen ns. *constructive corporate fault* -malli, jonka perusideana on se, ettei oikeushenkilön tahallisuutta voi perustaa oikeushenkilön puolesta toimivien yksilöiden tahallisuuteen, vaan sen sijaan oikeushenkilön omaan suhtautumiseen.¹²⁹ Mallin mukaan oikeushenkilöt voidaan erottaa yksittäisistä toimijoista ja niiden ryhmittymistä esimerkiksi niiden rakenteen, päätöksenteon, koon, muodon ja monimutkaisuuden takia, eikä oikeushenkilön rangaistusvastuuta olisi syytä käyttää muihin kuin sellaisiin rikoksiin, jotka ilmentävät organisaation piirteitä ja ominaisuuksia, tai jotka ovat sellaisten yksilöiden tekemiä, joiden suhde organisaatioon on samaistettavissa siihen, että toiminta on tehty organisaation nimissä.¹³⁰ Organisaatiotekojen osalta tuottamuksellisuutta tarkastellaan siten suhteellisen abstraktista näkökulmasta; oikeushenkilöiden puolesta toimineiden henkilöiden kollektiiviset teot osoittavat oikeushenkilön suhtautumisen tekoon.¹³¹

Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvässä keskustelussa on laajemmin nostettu esiin termi korporatiivinen tahallisuus (*corporate mens rea*). Esimerkiksi *Bucy* on ehdottanut korporatiivisen tahallisuuden tunnistamiseksi mallia, jonka mukaan jokaisella yhtiöllä on erillinen ja tunnistettava persoonallisuus tai eetos (*corporate ethos*). Mallin perusteella yhtiö voidaan tuomita rangaistukseen ainoastaan niissä tapauksissa, joissa pystytään näyttämään, että yhtiön eetos kannusti sen toimijoita tekemään rikoksen. Tahallisuus täyttyy oikeushenkilön osalta, kun rikollinen käyttäytyminen on ennustettavaa perustuen yhtiön tavoitteisiin, käytäntöihin ja eetokseen.¹³² Mallissa mukaillaan organisaatiohuolimattomuuden perusteita, mutta korporatiivinen tahallisuus viedään symbolisemmalle tasolle.

¹²⁹ Laufer 2006, s. 70–72; Korkka 2019, s. 331–332.

¹³⁰ Laufer 2006, s. 70.

¹³¹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 395.

¹³² Bucy 1991, s. 1099.

Yhdysvaltojen ehkä tunnetuin korporatiivista tahallisuutta edustava teoria, *collective knowledge doctrine*, taas perustuu isännänvastuulle. Teorian mukaan oikeushenkilön tahallisuus voidaan perustaa sen edustajan tietoisuuteen, ja koska eri henkilöiden tietämät seikat voidaan kumuloida, oikeushenkilöiden edustajien tietoisuus muodostaa itse oikeushenkilön kollektiivisen tietoisuuden. Malli ei mahdu perinteisen rikosoikeudellisen tahallisuuden muottiin ja sen voidaan katsoa sivuuttavan aidon tahallisuuden.¹³³ Sen mukaan yhtiö on vastuussa sellaisista rikoksista, jotka ovat muodostuneet monen työntekijän yhteisvaikutuksesta.¹³⁴ Kumuloitu tietoisuus muodostaa oikeushenkilölle todellisuudessa varsin ankaran vastuumuodon. *Jaatinen* on katsonut, että tämä teoria vastaisi anonyymien syyllisyyden rakennetta, sillä anonyymissä syyllisyydessä on myös kyse tilanteesta, jossa yhtiön huolimaton toiminta korvaa yksilöllisen syyllisyyden. *Collective knowledge doctrinessa* on kuitenkin kyse siitä, että oikeushenkilöä voidaan rangaista sekä tahallisista että tuottamuksellisista rikoksista ilman, että vaadittaisiin näyttöä siitä, että jotkut yksilöt olisivat olleen nimenomaisesti tietoisia rikoksen tekemisestä tai tehneet sen itse.¹³⁵ Tätä ei siten voida pitää täysin anonyymiä syyllisyyttä vastaavana, sillä anonyymi syyllisyys pohjautuu vahvasti luonnolliseen henkilöön rikosentekijänä ja tämän anonyymien tekijän rikosvastuun edellytysten täyttymiseen.¹³⁶ *Jaatinen* vertausta voidaan näin ollen hieman kritisoida.

2.3.4 Vähäinen soveltaminen

Oikeushenkilön rangaistusvastuun toimivuuden arviointia ja tutkimista vaikeuttaa se, että Suomessa sen soveltaminen tuomioistuinten ratkaisukäytännössä on ollut vähäistä. Oikeushenkilöitä ei siten juurikaan tuomita yhteisöosakkoihin. Vaikka rangaistusvastuun soveltamisalaa on jatkuvasti laajennettu, ja se kattaa nykyään suuren osan rikosnimikkeistä, oikeusministeriön vuonna 2020 julkaiseman selvityksen mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta sovelletaan tuomioistuimissa varsin harvoin, ja tapaukset keskittyvät lähinnä työturvallisuusrikoksiin, jotka kattavat lähes 90 % kaikista yhteisöosakkotuomioista.¹³⁷ Muita

¹³³ Korkka 2019, s. 331.

¹³⁴ Weinstein – Ball 1994, s. 66–67.

¹³⁵ Jaatinen 2000, s. 83.

¹³⁶ Ks. tutkielman edellinen alaluku 2.3.1 ja HE 95/1993 vp, s. 34.

¹³⁷ OM 2020:22, s. 7, 11, 28–29.

mainitsemisen arvoisia rikoslajeja, joista on tyypillistä tuomita oikeushenkilöille yhteisösakko, ovat talous- ja ympäristörikokset.¹³⁸ Yhtenä syynä rangaistusvastuun vähäiseen soveltamiseen on pidetty sitä, että perinteisesti rikosoikeudellista vastuuta pidetään edelleen vahvasti yksilön vastuuna, jolloin oikeushenkilöiden rangaistusvastuu ei ole ensisijainen keino rangaistusvastuun toteuttamiselle. Kun rangaistusvastuu kohdentuu yleisemmin luonnollisiin henkilöihin, oikeushenkilön rangaistusvastuu jää helposti sen varjoon.¹³⁹ Tämä syy on tutkielman kannalta erityisen mielenkiintoinen, sillä oikeushenkilön pitäminen rikoksentekijänä ja sitä kautta yhteisövastuun painottaminen yksilövastuun sijaan voisi mahdollistaa oikeushenkilön rangaistusvastuun laajemman soveltamisen. Rangaistusvastuun laajempi soveltaminen taas mahdollistaisi oikeushenkilöiden rangaistusvastuun yleisten oppien kehittymisen esimerkiksi vakiintuneen oikeuskäytännön myötä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan sääntelyn esitöissä asetettiin oletttama siitä, että yhteisösakkoja tulitisiin tuomitsemaan varsin harvoissa tilanteissa.¹⁴⁰ Tämä oletttama toteutui varsinkin alkuvuosina yhteisösakon säätämisen jälkeen, jolloin tuomioistuimissa käsiteltiin vain muutamia oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä tapauksia.¹⁴¹ Soveltaminen oli alhaista varmasti osittain myös sen takia, että kyseessä oli täysin uusi rangaistusmuoto, jonka toimivuutta epäroitiin. Omalta osaltaan soveltamiskynnystä nosti se, että alun perin oikeushenkilön rangaistusvastuu säädettiin harkinnanvaraiseksi. Vaikka harkinnanvaraisuus on jäljemmin poistettu sääntelystä, viranomaisille on edelleen jätetty tietty harkintavalta yhteisösakon tuomitsemiseen: tietyissä tilanteissa rangaistusvaatimus voidaan jättää tekemättä tai oikeushenkilö tuomitsematta.¹⁴² Alkuvuosien kankeuden jälkeen yhteisösakkojen määrät ovat lähteneet nousemaan, mutta vauhdin kasvaminen ei ole ollut päätähuimaavaa. Vuosien 2015–2019 aikana yhteisösakkoa on vaadittu Suomessa 40–60 tapauksessa per vuosi. Nämä luvut pitävät sisällään myös hylätyt syytteet sekä tilanteet, joissa rangaistus on jätetty tuomitsematta, joten tuomittujen yhteisösakkojen määrä on tästä vielä vähäisempi.

¹³⁸ Semi 2013, s. 193.

¹³⁹ Edilex 25.1.2021.

¹⁴⁰ HE 95/1993 vp, s. 26.

¹⁴¹ Lahti 2019, s. 204.

¹⁴² Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos): s. 150–151.

Yhteisösakkojen suuruus on näiden vuosien aikana vaihdellut keskiarvoltaan 12 000–20 000 euron välillä.¹⁴³

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säättäessä yhtenä pelkona oli se, että uusi lainsäädäntö aiheuttaisi erilaisia negatiivisia vaikutuksia. Esimerkeiksi näistä nostettiin rangaistusten muodostuminen kohtuuttomiksi mm. sanktiokumulaation takia sekä yksilöllisen vastuun heikentyminen. Lisäksi pelättiin yhteisösakkorangaistuksen kohdistumista sellaisiin yrityksiin, jotka ovat jo taloudeltaan heikkoja ja pienimuotoisia.¹⁴⁴ Näiden pelkojen toteutuminen ei ole kuitenkaan muodostunut todeksi. Esimerkiksi työturvallisuutta koskevien rikosten tarkastelussa on huomattu, ettei yhteisöjä tuomita rangaistusvastuuseen läheskään yhtä usein kuin luonnollisia henkilöitä, ja tutkimustulokset ovat osoittaneet, että yhteisösakkojen euromäärä on ollut säilynyt varsin maltillisena. Lisäksi yhteisösakkoon tuomituista yhteisöistä yli puolet ovat olleet joko suuria tai keskisuuria yrityksiä¹⁴⁵, joilla on ollut hyvät edellytykset yhteisösakoista selviytymiseen. Yhteisösakon käyttämisessä on siten noudatettu melko varovaista lähestymistapaa, minkä voidaan katsoa olevan tietyllä tavalla ongelmallista preventiivisestä näkökulmasta.

¹⁴³ Korkka-Knuts 2022, s. 21–22; OM 2020:22, s. 27–28.

¹⁴⁴ Alvesalo-Kuusi ym. 2017, s. 3; Lähteenmäki ym. 2016, s. 1076.

¹⁴⁵ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1075–1076.

3 Oikeushenkilö rikoksentekijänä

3.1 Yksilö- ja yhteisövastuun suhteesta

3.1.1 Lähtökohtana yksilövastuu

Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa lähtee liikkeelle siitä, etteivät oikeushenkilöt itsessään tee rikoksia, vaan niiden puolesta toimivat aina luonnolliset henkilöt. Tämä väite on tunnustettu laajasti niin RL 9 luvun esitöissä kuin oikeuskirjallisuudessakin.¹⁴⁶ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva sääntely on kirjoitettu tätä mukailleen perustuen kolmelle keskeiselle elementille: rikokselle, rikoksentekijälle ja oikeushenkilölle, sekä näiden välisille suhteille.¹⁴⁷ Oikeushenkilön ja rikoksentekijän välisestä suhteesta säädetään nimenomaisesti RL 9:3 §:ssä siten, että rikoksentekijän tulee olla toiminut oikeushenkilön puolesta tai sen hyväksi, ja hänen tulee olla osa oikeushenkilön johtoa, virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön, taikka toiminut oikeushenkilöltä saamansa toimeksiannon perusteella.¹⁴⁸ Tämä suhde on oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä. Toisaalta oikeuskirjallisuudessa yhteisövastuun on katsottu olevan muutakin kuin yhteisössä tai sen puolesta toimivien henkilöiden välistä vastuuta, eli jotain siitä erotettavaa ja erityistä vastuuta.¹⁴⁹ RL 9 luvun esitöissä ilmennetään oikeushenkilön rangaistusvastuun moitearvostelun kohdistamista siten, että ihmisten oikeustaju mahdollistaa yhteiskunnallisen moitteen kohdistamisen oikeushenkilön puolesta toimineiden yksilöiden ohella itse organisaatioihin.¹⁵⁰ Tämä ajatus korostaa henkilökohtaisen rikosvastuun ensisijaisuutta: moite voidaan kohdistaa *luonnollisen henkilön ohella myös organisaatioon*, eikä päinvastoin organisaation ohella myös luonnolliseen henkilöön.

Käytännössä oikeushenkilön toimien arvioiminen hämärtää rikoksen tekijästä perinteisesti omaksuttua kuvaa, vaikka lähtökohtana pidetäänkin yksilövastuuta.¹⁵¹ Koska sekä rikoslain

¹⁴⁶ Esim. HE 95/1993 vp, s. 33; Jaatinen 2000, s. 22.

¹⁴⁷ Jaatinen 2000, s. 22.

¹⁴⁸ Ehto oikeushenkilön hyväksi toimimisesta estää sen, että rikos voisi kohdistua oikeushenkilöön itseensä, toisin sanoen niissä tilanteissa, joissa rikoksentekijä haluaisi sabotoida oikeushenkilön toimintaa. Tällaisissa tilanteissa yhteisövastuu ei tietenkään ole tarkoituksenmukaista. HE 95/1993 vp, s. 35; Lappi-Seppälä 2000, s. 409.

¹⁴⁹ Lappi-Seppälä 2000, s. 400.

¹⁵⁰ HE 95/1993 vp, s. 4.

¹⁵¹ Pirjatanniemi 2005, s. 20.

sääntelytekniikassa että oikeushenkilön rangaistusvastuun systematisoinnissa on ajatus siitä, että rikosprosessissa pyritään ensisijaisesti arvioimaan luonnollisen henkilön rikosvastuu, jää oikeushenkilön rangaistusvastuu helposti sen taustalle. Useissa rikostyypeissä tämä asetelma ei ole perusteltu, sillä juuri oikeushenkilöiden rakenne, yrityskulttuuri sekä käytänteet ovat se toimintaympäristö, joka on mahdollistanut rikoksen tapahtumisen.¹⁵² Eikö tällöin moitearvostelun kohteena tulisi olla ensisijaisesti oikeushenkilö rikoksen toimintaympäristönä?

Yleisesti voidaan ajatella, että mitä isommasta ja rakenteeltaan moniulotteisemmasta yhtiöstä on kyse, sitä monimutkaisempaa yhteisövastuun selvittäminen on. Tämä pitää paikkansa varsinkin silloin, kun rikoksen esitutkinnassa ei ole selvitetty tarvittavalla tarkkuudella yhtiön organisaatiota ja sen vastuusuhteita.¹⁵³ Jos ei ole selvää, missä osassa organisaatiota rikoksen mahdollistama virhe on tapahtunut, ei voida myöskään selvittää siitä vastuussa olevia henkilöitä. Monimutkaisen selvittämisen lisäksi oman haasteensa tuo jo RL 9 luvun esitöissä mainittu huomautus siitä, että yksilöllisen vastuun vaikutusmahdollisuudet yhteisövastuuseen ovat heikentyneet.¹⁵⁴ On totta, että kaikki yhtiön toiminta voidaan palauttaa ihmisten tekemiin toimiin, mutta olennaista on ymmärtää, mikä vaikutusmahdollisuus yksilöillä on tosiasiallisesti ollut rikoksen tapahtumiseen.¹⁵⁵ Voi olla, että tämä vaikutusmahdollisuus on ollut rajallinen tai jopa olematon, jolloin oikeushenkilön rangaistusvastuun tarkasteleminen luonnollisen henkilön vastuusta käsin voi muodostua kohtuuttomaksi.

Oikeuskirjallisuudessa on myös esitetty mielenkiintoinen näkökulma siitä, ettei organisaatioissa sinänsä edes ole aitoja ”yksilöitä”, vaan organisaatioissa toimivat yksilöt käyttäytyvät sen mukaisesti, mitä heiltä vaaditaan.¹⁵⁶ Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että yhtiön johdossa toimivien henkilöiden on lainkin nojalla edistettävä yhtiön etua ja toimittava huolellisesti OYL 1:8 §:n mukaisesti – ei siis edistäen omaa, henkilökohtaista etuaan, vaikka tämä voisi houkutella. Tämäkin näkökulma huomioiden on jossain määrin ongelmallista, että oikeushenkilön rangaistusvastuu on perustettu yksilökeskeisyydelle. Ulkomaalaisessa

¹⁵² OM 2020:22, s. 46.

¹⁵³ Edilex 6.11.2019.

¹⁵⁴ HE 95/1993 vp, s. 3.

¹⁵⁵ Gobert 2011a, s. 146.

¹⁵⁶ Pascal 2011a, s. 44–45.

oikeuskirjallisuudessa *Pascal* ja *Punch* ovat esittäneet yhteisövastuusta mielipiteen, jonka mukaan vastuumallin tulisi siirtyä yksilökeskeisyydestä sellaiseen malliin, jossa yhteisövastuu ei ole johdannaista vastuuta, vaan yhteisö on vastuussa omista virheistään – jopa siten, että yhteisövastuu voitaisiin nähdä täysin erillisenä yksilöllisestä vastuusta.¹⁵⁷ Näissä mielipiteissä on nähtävissä suunnanmuutos yhteisövastuun korostamisesta yksilövastuun sijaan. Ne tukevat lisäksi ajatusta siitä, että myös oikeushenkilö voi tehdä rikoksen.

3.1.2 Yhteisösyllisyyden tunnustamisesta

Tutkielman alaluvussa 2.3.2 käytiin läpi sitä, mitä oikeushenkilöllisellä syyllisyysmoitteella tarkoitetaan. Ongelmallista ei ole pelkkä termin määrittely, vaan myös se, miten yhteisösyllisyyttä ja -moitetta käytännössä sovelletaan ja tunnustetaan. Yhteisösakkoa voidaan pitää sellaisena rikosoikeudellisena moitteena, joka kohdistuu erityisesti rikoksen johtamistapaan ja sen puutteisiin.¹⁵⁸ Huolimatta siitä, toteutuuko yhteisövastuu samaistamisen vai organisaatiohuolimattomuuden kautta, yhteisövastuun voidaan katsoa olevan jotain siinä toimivista yksilöistä ja heidän teoistaan erillistä vastuuta.¹⁵⁹ Koska oikeushenkilön toimia ja käytäntöjä ei nähdä vain yksilöiden valintoina, vaan oikeushenkilön luomina omina käytäntöinä, *Korkka-Knuts* on argumentoinut, että on painavia perusteita väittää, että Suomessa tunnustetaan aito yhteisösyllisyys.¹⁶⁰ Tätä kautta voidaan myös haastaa oletusarvo siitä, ettei oikeushenkilöä pidetä rikoksenteijänä.

Aidon yhteisösyllisyyden tunnustamista perustellaan muun muassa näin; oikeushenkilön rangaistusvastuulla ei ole tavoitteena poiketa syyllisyyskäsityksestä, ja syyllisyyteen perustuvan yritysten rikosoikeudellisen vastuun standardin voidaan väittää kannustavan eettiseen yrityskulttuuriin. Kun tätä näkökulmaa viedään pidemmälle, oikeushenkilön voidaan katsoa myös joissain määrin kykenevän eettiseen käyttäytymiseen ja moraaliseen harkintaan, vaikka lähtökohtaisesti nämä ominaisuudet liitetään ainoastaan luonnollisiin henkilöihin.¹⁶¹ *Korkka-*

¹⁵⁷ Pascal 2011a, s. 45; Punch 2011, s. 111.

¹⁵⁸ Kotiranta 2021, s. 311.

¹⁵⁹ Esim. Wells 2011a, s. 25.

¹⁶⁰ Korkka-Knuts 2022, s. 28.

¹⁶¹ Ibid, s. 28.

Knutsin kanssa samoilla linjoilla on myös *Lahti*, jonka mukaan RL 9 luvussa tunnustetaan yhteisösyällisyys, koska rangaistusvastuu edellyttää oikeushenkilössä toimivan osallisuutta rikokseen tai sen sallimista, taikka rikoksen estämiseksi vaadittavan huolellisuuden ja varovaisuuden noudattamatta jättämistä. Toisin sanoen oikeushenkilön olisi tullut toimia toisin, ja koska näin ei ole tehty, on oikeudenmukaista kohdistaa moitearvostelu yhteisöön. Kuten todettu, voimassa oleva lainsäädäntö mahdollistaa myös sen, ettei rikokseen syyllistä luonnollista henkilöä ole välttämätöntä osoittaa.¹⁶² Yhteisösakko ei niinkään syrjäytä varsinaisen tekijän vastuuta, mutta se, ettei tekijää pystytä yksilöimään tai osoittamaan, ei muodostu esteeksi tuomita rangaistusta oikeushenkilölle.¹⁶³ Tämä korostaa näkökulmaa siitä, että yhteisöllistä moitittavuutta voi olla jossain tilanteessa tarkoituksenmukaisempaa rangaista yksistään, kuin osoittaa yhtiön toiminnasta juuri se yksilö, joka on syyllistynyt rikokseen.

Jaatinen taas ei ole yhteisösyällisyyden ideasta täysin samaa mieltä *Korkka-Knutsin* ja *Lahden* kanssa, vaan hän on kyseenalaistanut yhteisösyällisyyden luonnetta perustuen siihen, etteivät organisaatiot tosiasiallisesti rakennu yksilöistä, jotka ponnistelisivat yhdessä tavoitteenaan saavuttaa *yhteisiä, organisaation määrittelemiä päämääriä*. Hänen mielestään organisaatiot muodostuvat ennemminkin yksilöistä, jotka tavoittelevat *omia päämääriään ja etujaan* kuulumalla organisaatioon. Nämä henkilökohtaiset tavoitteet voivat liittyä esimerkiksi hyvään tulotasoon, työn mielekkyyteen ja menestymiseen uralla.¹⁶⁴ *Jaatinen* näkökulma kritisoi esimerkiksi *Bucyn* metaforaa siitä, että yksilöt, jotka tähtäävät yhdessä toimimalla kohti yhtiön tavoitteita ja luovat yhtiölle oman identiteetin, ovat verrattavissa molekyyliin, jotka muodostavat yhdessä toimiessaan erillisen yhteenliittymän, solun, joka on identiteetiltään enemmän kuin sen muodostavien molekyylien summa.¹⁶⁵ *Jaatinen* on lisäksi esittänyt, että koko oikeushenkilön rangaistusvastuun olemassaolo on mahdollista kyseenalaistaa, koska RL 9 luku on rakennettu siten, että yhteisövastuu toteutuu vasta monimutkaisen harkinnan ja tarkkojen edellytysten täyttymisen jälkeen, ja tämän lisäksi oikeushenkilöllä on joissain tilanteissa oikeus saada korvausta rikoksen tehneiltä henkilöiltä.¹⁶⁶ *Jaatinen* kriittinen näkemys on kuitenkin jo

¹⁶² Lahti 2019, s. 203.

¹⁶³ Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos), s. 151.

¹⁶⁴ Jaatinen 2000, s. 55.

¹⁶⁵ Bucy 1991, s. 1099.

¹⁶⁶ Jaatinen 2000, s. 168.

osittain vanhentunut, sillä rangaistusvastuun toteutuminen on muutettu harkinnanvaraisesta pakolliseksi ja oikeushenkilön rangaistusvastuun alaa on laajennettu huomattavasti siitä, mitä se oli RL 9 lukua alun perin säädettyä. RL 9 lukua myös tosiasiallisesti sovelletaan, vaikkakin vähäisesti, eikä se ole siten jäänyt vain aivan poikkeukselliseksi, realisoitumattomaksi vastuumuodoksi.

Yhtiöön kohdistuvaa moitearvostelua myös mitataan, mikä tosiasiallisesti korostaa yhteisösyllisyyden merkitystä rikoksen arviointikriteerinä. Syyllisyyttä rangaistuksen mittaamisessa voidaankin pitää yhtenä syyllisyyden tason tarkastelun muotona.¹⁶⁷ Tämä ilmenee suoraan RL 9:6.2 §:n yhteisösakon mittaamisperusteita koskevasta säännöksestä, jonka mukaan laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon muiden seikkojen ohella se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä. Oikeushenkilöihin ei toisin sanoen vaan kohdisteta moitearvostelua, vaan moitteen määrää voidaan myös mitata. RL 9 luvun esitöissä on toisaalta todettu, että yksilövastuun osalta vakiintuneet rangaistuksen mittaamisperusteet eivät voi ongelmitta soveltua yhteisörangaistuksiin, vaikka yhteisöseuraamusten käsittäminen rangaistusperusteiseksi korostaa oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moitittavuuden arviointia.¹⁶⁸

Moitittavuuden arvioinnissa tärkeäksi osa-alueeksi muodostuu ensinnäkin oikeushenkilön piittaamattomuuden arviointi. Toisin sanoen voidaan tarkastella, millainen yleinen asenne oikeushenkilön piirissä on suhteessa oikeusjärjestyksen asettamiin vaatimuksiin ja viranomaisten yksittäistapauksissa antamiin määräyksiin ja ohjeisiin. Jos oikeushenkilön toimintakulttuurin ilmapiiri osoittautuu jopa rikollisen kaltaiseksi, velvoitteiden rikkomista voidaan pitää vakavampana kuin tilanteissa, joissa ilmapiiri velvoitteita kohtaan on myönteinen.¹⁶⁹ Toinen moitittavuuden kannalta olennainen arviointikohde on se, millaisia reaktiivisia toimia oikeushenkilössä toteutetaan sen jälkeen, kun oikeushenkilön puolesta tai sen

¹⁶⁷ Esim. Korkka 2015, s. 44.

¹⁶⁸ HE 95/1993 vp, s. 14.

¹⁶⁹ Jaatinen 2000, s. 142; HE 95/1993 vp, s. 42.

hyväksi on tehty rikos.¹⁷⁰ Jos organisaatio reagoi rikokseen sen edellyttämällä vakavuudella ja pyrkii oma-aloitteisesti toimenpiteisiin rikollisen toiminnan jatkamisen tai toistumisen estämiseksi, tämä reaktiivinen toiminta voidaan katsoa rangaistuksen lieventämisperusteeksi.¹⁷¹ Reaktiivisuus osoittaa tietynlaista katumusta oikeushenkilön toiminnassa ja osoittaa, ettei oikeushenkilö ole piittaamaton velvoitteitaan kohtaan. Esimerkiksi ratkaisun KKO 2013:56 perusteluissa todettiin, että turvallisuusominaisuuksiltaan puutteellinen, työtaturman aiheuttanut kone oli ollut yhtiön käytössä erittäin pitkään, vaarallista toimintatapaa oli noudatettu verrattain pitkään, *eikä yhtiö ollut saattanut konetta työturvallisuusmääräykset täyttävään kuntoon työntekijänsä loukkaannuttua*. Näitä seikkoja, mukaan lukien yhtiön passiivinen asenne reaktiivisiin toimiin, voitiin pitää erityisen moitittavina.¹⁷² Moitittavuuden mittaamista piittaamattomuuden ja reaktiivisen toiminnan kautta tapahtuu tosiasiallisesti myös niissä tilanteissa, kun syyttäjä jättää yhteisösakon rangaistusvaatimuksen tekemättä (RL 9:7 §), tai kun tuomioistuin jättää yhteisösakon tuomitsematta (RL 9:4 §).¹⁷³ Näin ollen voidaan sanoa, että vaikka yhteisösakko ei ole enää harkinnanvarainen rangaistus, sen tuomitsemisessa on edelleen liikkumavaraa, ja moitittavuuden määrä vaikuttaa tämän liikkumavaran soveltamiskynnykseen.

Yhteisösyllisyyden tunnustamisen kannalta on tärkeää huomata myös se, että perusoikeudet suojaavat luonnollisten henkilöiden lisäksi oikeushenkilöitä, tosin tämä suoja on välillistä. Perusoikeudellinen suoja voidaan johtaa siitä, että puuttamalla oikeushenkilön asemaan voidaan puuttua myös oikeushenkilön taustalla toimivien yksilöiden oikeuksiin – esimerkiksi osakeyhtiöissä tämä ilmenee siten, että yhtiölle tuomittu yhteisösakko kohdistuu yhtiön varallisuuden vähenemisen myötä myös osakkeenomistajien ja velkojien varallisuuteen. Yhteisösakolla kajotaan siten yhteen perustuslaillisesti suojattuun oikeuteen eli varallisuuteen

¹⁷⁰ Nämä reaktiiviset toimet voivat olla esimerkiksi vastuusuhteita selventäviä uudelleenjärjestelyitä organisaatiossa, uusia ohjeistuksia tai aktiivista yhteydenottoa viranomaisiin rikoksen johdosta. Jaatinen 2000, s. 144–145.

¹⁷¹ RL 6:6 §:n 3 kohdan mukaan rangaistuksen lieventämisperusteena voidaan pitää tekijän muuta pyrkimystä estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä. Jaatisen mukaan tätä periaatetta voidaan soveltaa myös yhteisösakon mittaamiseen analogisesti, sillä kyseessä on rangaistuksen lieventämisperuste. Jaatinen 2000, s. 145.

¹⁷² KKO 2013:56, perustelujen kohta 35.

¹⁷³ HE 95/1993 vp, s. 38; Kivistö 2021, s. 311.

(PL 15 § omaisuuden suojasta).¹⁷⁴ Perusoikeudellisen suojan perusteella ei voida katsoa, että oikeushenkilöihin voitaisiin kohdistaa rangaistuksia ilman, että niillä olisi mitään perusoikeustasoista oikeusturvaa.¹⁷⁵ Rangaistusvastuun toteuttamisessa on näin ollen kiinnitettävä huomiota siihen, että myös oikeushenkilöillä tulee olla oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Se, ettei oikeushenkilön syyksi voida lukea rikosta samalla tavalla kuin luonnollisen henkilön osalta, horjuttaa jossain määrin perusoikeustasoista suojaa.¹⁷⁶ Koska aito yhteisösyylisyys tunnustetaan laajalti, yhteisövastuun painottamista ja sen mahdollisuuksia on syytä selvittää tarkemmin.

3.2 Yhteisövastuun painottaminen

3.2.1 Organisaatiohuolimattomuus yhteisövastuun perusteena

Yhteisövastuun painottamista voidaan tarkastella ensinnäkin organisaatiohuolimattomuuden kautta, koska se perustuu huolimattomuuteen juuri oikeushenkilön eikä yksilön toiminnassa.¹⁷⁷ Huolimattomuus määritellään yleisesti tuottamuksen termin kautta RL 3:7 §:ssä seuraavasti; tekijän menettely on huolimaton, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan. Vaikka kyseinen lainkohta on laadittu pitäen silmällä luonnollista henkilöä eikä sitä voi ongelmitta suoraan soveltaa oikeushenkilön rangaistusvastuuseen¹⁷⁸, myös oikeushenkilöiden on noudatettava toiminnassaan vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Yhtiöoikeudellisen huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteen mukaan, jos velvoitteita epäillään laiminlyödyiksi, tulee tilannetta arvioida tavanomaisen liiketoimintapäätösperiaatteen (ns. *business judgment rule*) mukaisesti. Sen perusteella huolellisuusvaatimus on täytetty, kun tehdyn ratkaisun taustaksi on hankittu tilanteen vaatima asianmukainen tieto; tiedon perusteella on tehty johdonmukainen päätös tai muu toimi; eikä toimen taustalla ole ollut johdon jäsenten

¹⁷⁴ Alvesalo-Kuusi 2017, s. 16.

¹⁷⁵ Kotiranta 2021, s. 307–308.

¹⁷⁶ Keisu 2021, s. 102, 115–116.

¹⁷⁷ Samastamisvastuussa taas yhtiön johtohenkilön tekemä rikos samastetaan suoraan yhtiön rikokseksi.

¹⁷⁸ Matikkala 2021, s. 349, alaviite 649.

Yleisesti hyväksytyinä kriteereinä huolellisesti toimivan organisaation osalta on otettu huomioon seuraavat seikat: organisaatiossa tehtäviin valitut henkilöt tulee valita huolellisesti (*valintavastuu*), valittuja henkilöitä tulee opastaa tehtäviinsä riittävästi (*informaatio- ja opastusvastuu*) ja heitä tulee valvoa asianmukaisesti (*valvontavastuu*).¹⁸⁶ Luonnollisilla henkilöillä, jotka ovat toimineet oikeushenkilön puolesta, on täytynyt olla tosiasiallinen kyky ja mahdollisuus toimia huolellisuusvelvoitteen mukaisesti, jotta oikeushenkilön rangaistusvastuu voi realisoitua.¹⁸⁷ Jos esimerkiksi yhtiön työntekijän kuolemantuottamukseen johtanut työtapaturma johtuu siitä, ettei toista työntekijää ollut tarpeeksi huolellisesti opastettu työvälineiden käyttämiseen, vastuun tulisi olla ensisijaisesti niillä henkilöillä, jotka ovat laiminlyöneet tämän opastusvastuun, eikä sillä työntekijällä, jonka osaamattomasta työvälineen käytöstä tapaturma on realisoitunut.¹⁸⁸ Esimerkiksi Helsingin HO:n ratkaisussa 24.5.2013, nro 1509, dnro R 11/3328 todettiin, että vaikka työntekijällä on toki omalta osaltaan vastuu huolehtia työturvallisuustekijöistä, työnantajalla on velvollisuus olla selvillä työntekijöiden työolosuhteista, eikä vastuuta niistä voi siirtää kokonaan työntekijälle. Näin on myös silloin, kun työntekijöiden koulutus on kunnossa ja heillä on ilmoitusvelvollisuus epäkohdista.¹⁸⁹ Organisaatiohuolimattomuudessa ei voida myöskään olla huomioimatta rikosoikeudelliseen vastuuseen kuuluvaa syyllisyysperiaatetta ja subjektiivista tuottamuselementtiä, joita on käsitelty tarkemmin tutkielman luvussa 2.3. Kuten todettu, näiden tarkastelu kollektiivisessa viitekehyksessä on haastavaa.

Tutkimalla organisaatiohuolimattomuutta koskevaa kotimaista oikeuskäytäntöä ei voida muodostaa selkeää kuvaa siitä, mitä organisaatiohuolimattomuuden osoittaminen käytännössä milloinkin edellyttää. *Nissinen* on todennut, että hovi- ja käräjäoikeustasolla organisaatiohuolimattomuutta koskevien ratkaisujen perustelut ovat usein hyvinkin toteavia eivätkä niinkään perustelevia.¹⁹⁰ Tämä ei suoranaisesti toteuta tavoitetta siitä, että oikeushenkilöiden toimintaa koskevien huolellisuusnormien muotoutuminen tuomioistuinten käsittelyssä on jatkuva arvostusprosessi.¹⁹¹ Ainoastaan toteavat perustelut tuomioistuinten

¹⁸⁶ Jaatinen 2000, s. 100; Kivistö 2021, s. 329.

¹⁸⁷ Korkka 2019, s. 335.

¹⁸⁸ Gobert 2011a, s. 146–147.

¹⁸⁹ Helsingin hovioikeus 24.5.2013, nro 1509, dnro R 11/3328, s. 8.

¹⁹⁰ Edilex 6.11.2019.

¹⁹¹ Jaatinen 2000, s. 138.

ratkaisuissa eivät ole omiaan muodostamaan selkeää linjaa huolimattomuuden arvioinnissa, vaan tuomioistuinten tulisi eritellä selvästi, mitkä ovat oikeushenkilön konkreettiset laiminlyönnit; miten huolellisuusvelvoitteet olisi tullut täyttää; ja miten laiminlyönti on myötävaikuttanut rikokseen. Tuomioistuinten toteavat perustelut vaikuttavat omalta osaltaan siihen, että huolellisuusvelvoitteen sisällöstä ei voida asettaa tyhjentävää määritelmää, vaan pelkästään yleisluonteisia periaatteita.¹⁹² Kuitenkin korkeimman oikeuden tekemät linjaukset auttavat tarvittavan huolellisuuden tason asettamisessa. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2008:33 oli kyse siitä, mitä ympäristölle vaarallista toimintaa harjoittavan, kooltaan ja liikevaihdoltaan suureksi luokiteltavan oikeushenkilön (ent. Fortum Oil Oyj, nyk. Neste Oil Oyj) toiminnalta voidaan edellyttää huolellisuusvelvoitteen täyttämiseksi. Perusteluissaan KKO toteaa, että yhtiön laiminlyönnit ja niistä johtuvat seuraukset ovat olleet vakavia, eikä käsittelyssä ole tullut esiin olennaisia perusteita jättää yhteisösakkoa tuomitsematta. Yhtiön laiminlyöntejä on esitetty perusteluissa yksityiskohtaisesti ja niiden syy-yhteys ympäristörikoksen aiheutumiseen on pyritty osoittamaan selvästi.¹⁹³

3.2.2 Compliance-ohjelmat

Organisaatioiden toiminta on aina seurausta yksilöiden tekemistä päätöksistä. Päätöksentekoon ja organisaatiossa käyttäytymiseen vaikuttaa se, millainen sosiaalinen ympäristö organisaatiossa vallitsee.¹⁹⁴ On huomattava, että yhtiöiden compliance-ohjelmat, joiden tarkoituksena on ennaltaehkäistä ja tunnistaa väärinkäytöksiä sekä reagoida niihin, tavoittelevat samankaltaisia päämääriä kuin organisaatiohuolimattomuuteen perustuva oikeushenkilön rangaistusvastuu. Compliance-ohjelmilla yritetään luoda oikeushenkilön toiminnalle sellainen organisaatiokulttuuri ja toimintamalli, joka estää ja ehkäisee väärinkäytöksiä.¹⁹⁵ *Ratsula* on määritellyt compliance-ohjelmat osuvasti siten, että niillä tarkoitetaan sellaisia yhtiön sisäisiä

¹⁹² Korkka 2019, s. 321–323.

¹⁹³ KKO päätyi ratkaisussaan tuomitsemaan yhtiölle harvinaisen suuren yhteisösakon, 500 000 euroa. KKO 2008:33. Organisaatiohuolimattomuutta on käsitelty myös korkeimman oikeuden ratkaisuissa KKO 2014:20, KKO 2013:56 ja KKO 2021:6. Matikkala 2021, s. 350–351.

¹⁹⁴ Korkka-Knuts 2021, s. 1166.

¹⁹⁵ OM 2020:22, s. 42.

toimintatapoja, joiden avulla varmistetaan yhtiön toiminnan asianmukaisuus sekä lainsäädännön että eettisyyden osalta.¹⁹⁶

Monet suomalaiset yhtiöt, erityisesti kooltaan suuret pörssiyritykset, ovat viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana ottaneet compliance-ohjelman käyttöönsä. Tämä trendi on levinnyt myös pienempien yhtiöiden käyttöön osana yhtiöiden ennakoivaa riskienhallintaa.¹⁹⁷ Yhteisösyllisyys voi nimittäin joissakin tilanteissa jopa poissulkeutua, jos yhtiössä on noudatettu compliance-ohjelmaa. Edellytyksenä on kuitenkin, että ohjelma on laadittu huolellisesti ja sitä on valvottu asianmukaisesti.¹⁹⁸ Tämä perustuu RL 9 lukua koskevassa hallituksen esityksessään todettuun periaatteeseen siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei voida soveltaa sellaiseen oikeushenkilöön, joka on järjestänyt toimintansa ja sen valvonnan olosuhteiden edellyttämällä tavalla sekä huolehtinut siitä, mitä siltä voidaan kohtuuden mukaan edellyttää, ehkäistäkseen sen puolesta tai hyväksi tehtäviä rikoksia.¹⁹⁹ Tällaisella oikeushenkilöllä ei ole ollut tosiasiallista toisintoimimismahdollisuutta rikoksen estämiseksi, joten moitearvostelun kohdistaminen siihen ei ole oikeudenmukaista.

Compliance-ohjelmat sisältävät yleensä yksityiskohtaisia sääntöjä, jotka määrittelevät sitä, kuinka paljon organisaatiossa voidaan luottaa siihen, että ohjelmat ehkäisevät rikoksia oikeushenkilön toiminnassa.²⁰⁰ Ohjelmat koostuvat yleensä väärinkäytöstä ilmentävien toimien ehkäisemisestä ja havainnoimisesta sekä reagoimisista niihin.²⁰¹ Joissain määrin compliance-ohjelmat voivat kuvastaa sitä, mitä organisaatiossa pidetään sallittuna ja mitä taas kiellettyinä riskinottona.²⁰² Ihmiset ovat sosiaalisia eläimiä, jotka yleensä näkevät itsensä osana ryhmää ennen kuin pelkinä yksilöinä. Ihmisillä on yhteenkuuluvuuden tarve, mikä mahdollistaa sen, että työyhteisön käyttäytymismallit muodostavat yksilölle eettisen standardin, jossa yhteisön jäsenet tuottavat tietoa siitä, mikä on yhteisössä sopivaa ja eettistä.²⁰³ Kuten *Jaatinen* on

¹⁹⁶ Ratsula 2019, s. 553.

¹⁹⁷ Kivistö 2021, s. 323–324.

¹⁹⁸ Jaatinen 2000, s. 112–113; Kivistö 2021, s. 332.

¹⁹⁹ HE 95/1993 vp, s. 16.

²⁰⁰ Pirttisalo 2017, s. 337.

²⁰¹ Ratsula 2019, s. 553.

²⁰² Jaatinen 2000, s. 112–113.

²⁰³ Korkka-Knuts 2022, s. 12.

kuvannut, jokaisella organisaatiolla on oma toimintakulttuurinsa, tietynlainen luonteenomainen henkensä. Vaikka organisaatiot omistavat omat arvonsa ja päämääränsä, joista yhteisön jäsenet voivat olla hyvinkin tietoisia, he saattavat silti käyttäytyä opportunistisesti tavoitellessaan omia päämääriänsä.²⁰⁴ Siten tehokkaiden compliance-ohjelmien toimiminen käytännössä vaatii, että yhtiön työntekijät haluavat työskennellä ohjelmien edellyttämällä tavalla.²⁰⁵ Tämän saavuttaminen voi olla erittäin haastavaa.

Oikeuskirjallisuudessa organisaatiohuolimattomuuden ja compliance-ohjelmien suhteesta on käytetty esimerkkinä tilannetta, jossa korruptioon taipuvaisella alalla toimiva yritys ei ole järjestänyt lahjontaa ehkäiseviä compliance-ohjelmia, mikä johtaa siihen, ettei yrityksen johto huomaa työntekijöidensä antamia lahjuksia myynnin edistämiseksi.²⁰⁶ Ohjelmien avulla tällaisten väärinkäytösten huomaaminen voi olla helpompaa ja tehokkaampaa, jos ohjelmien soveltaminen edellyttää tehokkaan valvontajärjestelmän kehittämistä. Compliance-ohjelmien merkitystä on arvioitu lahjonnantorjunnan²⁰⁷ lisäksi muun muassa sisäpiirintiedon väärinkäytön ennaltaehkäisyn osalta²⁰⁸ sekä kilpailua rajoittavien kartellien osalta²⁰⁹. Toinen compliance-ohjelmia havainnollistava esimerkki liittyy riskienottamiseen: jos organisaatiossa kannustetaan bonusjärjestelmän avulla työntekijöitä ottamaan suuria, jopa laillisuuden rajamailla olevia riskejä yrityksen tuottavuuden kasvattamiseksi, voi houkutus huolimattomaan riskinottoon kasvaa.²¹⁰ Jos taas compliance-ohjelmassa on selvästi ilmaistu, missä rajoissa riskienotto on kiellettyä ja missä taas sallittua, on yhtiö ainakin pyrkinyt toimimaan huolellisesti ja estämään laittomuuksien tapahtumisen.

Compliance-ohjelmat eivät itsessään tee organisaatioiden toiminnasta huolellista. Niiden käytössä on myös ongelmia, esimerkiksi jos ohjelma on laadittu liian väljäksi ja yleispiirteiseksi. *Jaatinen* on esittänyt, ettei yksityiskohtainenkaan compliance-ohjelma ole pelkän

²⁰⁴ Jaatinen 2000, s. 48, 55.

²⁰⁵ Wells 2011a, s. 27–28.

²⁰⁶ Kimpimäki – Kärki 2022, s. 20; Korkka-Knuts 2021, s. 1179.

²⁰⁷ Esim. Kivistö 2021, s. 337.

²⁰⁸ Ks. Häyrynen 2008, s. 91.

²⁰⁹ Ks. Kanninen – Määttä 2011, s. 89.

²¹⁰ Gobert 2011a, s. 151.

olemassaolonsa puolesta riittävä, jos sitä ei noudateta tehokkaasti organisaation toiminnassa.²¹¹ Toisaalta se, ettei yhtiöllä ole compliance-ohjelmaa, ei suoranaisesti tarkoita sitä, että yhtiössä toimittaisiin huolimattomasti. Tällaisten johtopäätösten tekemisessä tulee siis noudattaa varovaisuutta. Compliance-ohjelmien tulkinnalle ei voida antaa liikaa painoarvoa myöskään sen takia, ettei Suomessa ole sitä koskevaa oikeuskäytäntöä.²¹² Sen sijaan esimerkiksi Italiassa on käytössä oikeushenkilöitä koskeva sääntely, joka perustuu osittain suoraan compliance-ohjelmiin. Sen mukaan oikeushenkilö voi säästyä rangaistukselta oikeushenkilön johtohenkilön tekemän rikoksen johdosta, jos yhtiö voi osoittaa, että sillä oli käytössään tehokas compliance-ohjelma, jota myös valvottiin asianmukaisesti. Alempitasoisten työntekijöiden tekemistä rikoksista yhtiö on samalla tavalla vastuussa ainoastaan silloin, jos sillä ei ole käytössään tehokasta compliance-ohjelmaa.²¹³ Jäänee nähtäväksi, kasvaako compliance-ohjelmien merkitys tulevaisuudessa myös suomalaisessa oikeudessa.

3.2.3 Yrityskulttuurin merkitys

Yrityksen arvot, asenteet ja toimintatavat muodostavat yrityksen kulttuurin. Kulttuuri taas muodostuu yritysten välineeksi sallia tai suosia tietynlaista käytösmallia ja arvomaailmaa.²¹⁴ Liike-elämän yrityskulttuuria voidaan jopa kuvailla voimavaraksi, joka mahdollistaa yrityksen menestymisen tarjoamalla kasvun, jatkuvuuden ja taloudellisen tuloksen.²¹⁵ Tämä voimavara voi kulminoitua muutamaan ihmiseen tai laajemmalti koko organisaatioon siirtyen eteenpäin aina uusille toimijoille.²¹⁶ Yrityksiltä edellytetään, että ne noudattavat lakeja ja muita määräyksiä aktiivisesti. Niiden tulee lisäksi omaksua ja ylläpitää eettistä toimintaa, joka edistää yhteiskunnan kestävästä kehitystä.²¹⁷ Kuten todettu, oikeushenkilöllä on velvollisuus järjestää toimintansa siten, ettei sen puolesta tai hyväksi tehdä rikoksia. Jos riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseksi on laiminlyöty ja tämä johtaa rikoksen tapahtumiseen,

²¹¹ Jaatinen 2000, s. 112–113.

²¹² Kivistö 2021, s. 337.

²¹³ Engelhart 2014, s. 63.

²¹⁴ Esim. Alvesalo-Kuusi ym. 2017, s. 44.

²¹⁵ Sihvonen – Uusi-Hautamaa 2019, s. 69.

²¹⁶ Jaatinen 2000, s. 48.

²¹⁷ Ristaniemi 2020, s. 1.

yhteisösyllisyydedellytys täyttyy.²¹⁸ Tästä herää kysymys siitä, voidaanko laillisen yrityskulttuurin luominen katsoa osaksi huolellisen toiminnan velvoitetta?

Empiirisen tutkimustiedon perusteella yrityskulttuuri voi selittää yhtiöissä tapahtuvia väärinkäytöksiä merkittävällä tavalla. Varsinkin psykologian keinoin on osoitettu, että on olemassa vahva yhteys korruptoituneen yrityskulttuurin ja alttiuden tehdä korruption kaltaisia rikoksia välillä.²¹⁹ Rikosoikeudellisesta näkökulmasta tätä aihetta on kuitenkin tutkittu suomalaisessa oikeustieteessä todella vähän.²²⁰ Toisaalta ulkomaalaisessa oikeuskirjallisuudessa aihe ei ole uusi, mistä esimerkkinä voidaan pitää *Bucyn* esittämää *corporate ethos* -mallia.²²¹ Kuitenkin jo pelkästään se, että yrityskulttuuria koskevaa keskustelua tuodaan esille ja sitä tukevaa ohjeistusta – kuten compliance-ohjelmia – lisätään, on omiaan vaikuttamaan yrityskulttuurien muovautumiseen ja ohjailemaan yrityksiä korkeamoraalisempaan toimintaan. Vaikka puutteellista yrityskulttuuria ei sovellettaisi tuomioistuimissa oikeushenkilön rangaistusvastuun yhteydessä usein, se ei tarkoita, että yrityskulttuuriin panostaminen olisi turhaa. Pelkästään se, että yrityksissä tiedetään, millainen on hyvä yrityskulttuuri, voi siten vaikuttaa väärinkäytösten ilmituloon.²²²

Korkka-Knuts on käyttänyt yrityskulttuurin merkityksestä yksilön toimintaan havainnollistavaa esimerkkiä arvokkaan viinipullon varastamisesta työpaikan viinikaapista. Useimmat eivät edes harkitse tällaista toimintaa, sillä se on ristiriidassa heidän moraalinsa kanssa. Laillista toimintatapaa perustellaan tällöin ensisijaisesti arvojen mukaisen käyttäytymisen kautta, ja vasta toissijaisesti varastamisesta mahdollisesti kiinnijäämisen ja siitä seuraavien sanktioiden kautta. Tätä esimerkkiä hyödyntäen voidaan todeta, että alttius viinipullon varastamiseen riippuu ensisijaisesti yksilön moraalikäsitteistä ja suhtautumisesta työpaikan sosiaalisiin sääntöihin sekä siitä, miten työpaikalla suhtaudutaan laittomaan käytökseen.²²³ Jos viinipullojen varastaminen on työyhteisössä normaalia, houkutus sen tekemiseen voi kasvaa. Jos taas työntekijöiden asenteita pystytään muokkaamaan sellaisiksi, että he toimivat organisaation

²¹⁸ Matikkala 2021, s. 349.

²¹⁹ Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann 2014, s. 3.

²²⁰ Korkka-Knuts 2021, s. 1165–1166.

²²¹ Ks. Bucy 1991.

²²² Näin esim. Sarre 2011, s. 93.

²²³ Korkka-Knuts 2021, s. 1172–1173.

tavoitteiden saavuttamiseksi, kynnys sääntöjen rikkomiseen kasvaa.²²⁴ Yrityskulttuurin ollessa vahvimmillaan yksilön omat tavoitteet ovat sulautuneet yhteen yrityksen tavoitteiden kanssa. Tämä on kuitenkin ideaalitila, jota ei ole helppoa saavuttaa.

Se, että korkeamoraaliset yksilöt toimivat todennäköisemmin noudattaen normeja riippumatta heidän pelotekäsityksistään, on osoitettu useissa tutkimuksissa.²²⁵ Normeja noudatetaan, koska ne ovat yhteneväisiä yksilöiden oikeudentajun kanssa, eikä sen takia, että niistä kiinni jääminen nähtäisiin realisoituvana uhkana.²²⁶ Tämän logiikan mukaan vahvistamalla yritysten työntekijöiden moraalikäsitteitä ja lainkuuliaista yrityskulttuuria voidaan puuttua tehokkaammin väärinkäytöksiin yritysten toiminnassa kuin sanktioilla uhkaamalla. *Jaatinen* mukaan muokkaamalla yksilöiden toimintamahdollisuuksia voidaan luoda taloudellisia kannustimia, jotka ohjailevat yksilöitä toivottuun käyttäytymiseen. Kannustimien ei tarvitse olla aina edes taloudellisia, vaan yksilöitä voidaan ohjailta myös muokkaamalla heidän henkilökohtaisia preferenssejään. Tällä tavoin voidaan lisätä yksilön psykologista motivaatiota käyttäytyä toivotulla tavalla.²²⁷ Tätä tukee myös ajatus siitä, että vaikka yrityksiin on mahdollista kohdistaa tiettyjä luonnollisille henkilöille tyypillisiä ominaisuuksia, kuten tavoitteita ja arvoja, yksilöt ovat silti parempia kohteita psykologisen toiminnan ohjaukseen kuin yritykset, joiden perustavanlaatuisena päämääränä on tehdä voittoa.²²⁸

Suuryrityksissä organisaatioilla on sisäinen päätöksentekorakenne, ikään kuin yrityksen tahto, joka ohjailee organisaation sisäisiä vastuurakenteita, periaatteita sekä sääntöjä. Tämä päätöksentekorakenne ei ole riippuvainen ainoastaan siinä toimivista yksilöistä, vaan käytänteet ja säännöt ovat yrityksen toiminnassa ajan myötä vakiintuneita, ja ne ilmaisevat muun muassa yrityksen tavoitteita, arvoja ja strategiaa.²²⁹ Kulttuuria ei voida näin ollen allokoida tiettyihin yksilöihin, vaan se on voinut lähteä liikkeelle jo yrityksen perustamisesta alkaen, kehittyä ajan myötä ja koostua niin kutsutuista ”kirjoittamattomista säännöistä” yrityksen sisällä. Jos

²²⁴ Jaatinen 2000, s. 56–57.

²²⁵ Korkka-Knuts 2022, s. 8; Asenteiden vaikutusta lainrikkomisaltiuteen on tutkittu esimerkiksi rattijuopumuslainsäädäntöön liittyen Englannissa. Lappi-Seppälä 2000, s. 67; Ks. Snortum 1990.

²²⁶ Mentovich – Cerf 2014, s. 36.

²²⁷ Jaatinen 2000, s. 56.

²²⁸ Mentovich – Cerf 2014, s. 37.

²²⁹ Jaatinen 2000, s. 51; Wells 2001, s. 79–80.

työntekijä ei yksilönä noudata näitä vakiintuneita toimintatapoja, sitä voidaan pitää jopa tottelemattomuutena yritystä kohtaan.²³⁰ Varsinkin jos kyseessä on organisaation uusi työntekijä, alttius noudattaa yrityksen vakiintuneita käytäntöjä ja toisaalta kynnyks nostaa esille epäkohtia yrityksen toiminnassa on varsin korkea. Ihmisillä on usein tarve olla lojaaleja niille ryhmille, joihin he kuuluvat, eikä tällaisen ryhmäpaineen merkitystä yrityskulttuurille voida vähätellä.²³¹

Esimerkiksi eräässä suomalaisessa tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin työturvallisuuskulttuuriin liittyviä tekijöitä vuodelta 2014, huomattiin, että keskeinen työturvallisuutta heikentävä tekijä yhteisöosakkoon tuomituissa organisaatioissa oli puutteellinen vuorovaikutus, joka ilmeni sekä työnantajien, työntekijöiden että työturvallisuuteen liittyvien järjestelmien välillä. Tutkimuksen yhteydessä työturvallisuus määriteltiin organisaation eri toimijoiden luomaksi tavaksi toimia riskien tiedostamiseksi, niiden ennakoinniseksi ja toisaalta ehkäisemiseksi. Näiden toimintatapojen katsottiin muodostuneen organisaation toimijoiden asenteiden, arvojen ja käyttäytymismallien kautta. Tutkimuksessa havaittu puutteellinen vuorovaikutus konkretisoitui muun muassa laiminlyödyillä perehdytyksellä tai valvonnalla; epäselvällä vastuunjaolla; ja työturvallisuusjärjestelmien toimimattomuudella.²³² Tällaiset tekijät voivat muodostaa potentiaalisen rikoksenteoko ympäristön, jossa yhteisöllisellä vastuulla voidaan katsoa olevan enemmän vaikutusvaltaa kuin yksittäisillä organisaation jäsenillä ja heidän toiminnallaan. Tätä ajatusta voidaan viedä vielä pidemmälle puhuttaessa yrityksen moraalista, jonka olemassaolosta voidaan olla montaa mieltä.²³³ Joka tapauksessa on huomattava, että yhtiöillä on lähtökohtaisesti poikkeuksetta paremmat mahdollisuudet tunnistaa ja korjata vaarallisia toimintatapoja organisaation sisällä kuin yksittäisillä työntekijöillä, jotka voivat pelätä sosiaalista painetta vastustaa organisaatiossa omaksuttuja käytäntöjä.²³⁴ Myös tämän takia on ongelmallista, että oikeushenkilöt eivät voi tehdä rikoksia.

²³⁰ Gobert 2011a, s. 145.

²³¹ Korkka-Knuts 2021, s. 1174.

²³² Alvesalo-Kuusi ym. 2017, s. 44–45.

²³³ Moraalikysymyksistä ks. esim. French 1979, Wells 2001, s. 78–79; Stoitchkova 2010, s. 28–42 ja Pascal 2011a.

²³⁴ Gobert 2011a, s. 151.

3.2.4 Yritysvastuu trendinä

Yhteisön rikosoikeudellisesta vastuusta on erotettavissa laajempi yritys vastuun termi. Yritysvastuusäntely on nykyajan nouseva trendi, jonka merkitykseltä ei voida välttyä yhtiöiden toiminnassa. Vastuullisuudesta puhuminen on voimistunut muun muassa globaalien ongelmien, kuten ilmastonmuutoksen seurauksena. Yritysvastuun avulla yritykset voivat osallistua näiden yhteiskunnallisten ongelmien selvittämiseen.²³⁵ *Jaatinen* on esittänyt, että oikeushenkilöiden ei voida katsoa olevan sinänsä luonnollisessa vastuussa mistään, mutta niistä *voidaan* tehdä vastuullisia.²³⁶ Tästä oikeushenkilön rangaistusvastuu on erinomainen esimerkki. Koska esimerkiksi suuryrityksillä on huomattavasti yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, on ainoastaan kohtuullista, että niiltä voidaan edellyttää vastapainoksi myös yhteiskunnallista vastuuta. Yritysten yhteiskunnallinen vastuu on kuitenkin sellaista, millaista valtakunnallisten päätöksentekijöiden enemmistö haluaa sen kunakin aikana olevan.²³⁷ On riidatonta, että oikeushenkilöiden toiminnalla on mahdollista aiheuttaa valtavia sosiaalisia haittoja, mutta myös estää haittojen aiheutuminen. Tällöin yhteiskunnan normien tehtävä muodostuu kaksipiippuiseksi: toisaalta haittojen mahdollinen aiheutuminen tulee estää mahdollisimman tehokkaasti, ja toisaalta tulee tukea sitä, että yritykset edistävät haittojen estämistä toiminnassaan.²³⁸ Koska yritykset eivät ole ihmisiä, niitä ei ole lähtökohtaisesti suunniteltu käyttäytymään moraalisesti, ja jos halutaan, että ne käyttäytyvät eettisesti, tulee niiden toimintaa ohjailta ja tarkkailla.²³⁹ Tässä mielessä yritys vastuusäntelyn kehittäminen on tärkeää.

Yritysvastuu ei ulotu pelkästään pakottavan lainsäädännön ja normien varaan, vaan yrityksillä voidaan katsoa olevan myös eettistä vastuuta toiminnastaan.²⁴⁰ Yritysvastuun kannalta olennaista normistoa löytyy laajasti: niin tasa-arvo-, työ-, ympäristö-, kilpailu-, kuluttaja-, rikos- ja verolainsäädännöstä sekä perus- ja ihmisoikeuksista.²⁴¹ Lainsäädännön ohella

²³⁵ Pentikäinen 2019, s. 568.

²³⁶ Jaatinen 2000, s. 25.

²³⁷ Yrityksille ei voi antaa pelkästään vapaaehtoista ja oma-aloitteisuuteen perustuvaa yhteiskunnallista vastuuta, vaan se tulee antaa heille määrättyinä. Tämä johtuu ensisijaisesti siitä, että yritykset tavoittelevat lähtökohtaisesti omia etujaan ja yrittävät maksimoida tuloksensa. Manner 2022, s. 984–985; Mentocvich – Cerf 2014, s. 34.

²³⁸ Gobert – Pascal 2011, s. 4.

²³⁹ Tässä ajatuksessa voidaan palata taas oletusarvoon siitä, että osakeyhtiön toiminnan tarkoituksena on OYL 1:5 §:n mukaisesti tuottaa voittoa osakkeenomistajille, ellei toisin määrätä; Pascal 2011a, s. 50.

²⁴⁰ Manner 2002, s. 986.

²⁴¹ Vanhala – Ristaniemi 2022, s. 102.

oikeushenkilöiden vastuu voi perustua itsesääntelyyn ja niin sanottuihin *soft law* -instrumentteihin.²⁴² Kaikki yritysten sisäiset väärinkäytökset eivät täytä rikoksen tunnusmerkistöä, vaan yrityksen toiminta voi olla epäeettistä, muttei rangaistavaa.²⁴³ Yritysvastuu on siten varsin laaja kokonaisuus, josta rikosoikeus muodostaa ainoastaan osan. Keskeisiä yritysvastuuseen liittyviä rikostyyppisiä ovat rikokset julkista taloutta vastaan (RL 29 luku), elinkeinorikokset (RL 30 luku), työrিকokset (RL 47 luku) ja ympäristörিকokset (RL 48 luku).²⁴⁴ Sosiaalinen media tuo oman paineensa yritysvastuun nykytilaan, koska se mahdollistaa epäeettistä toimintaa harjoittavien yritysten nostamisen helposti räväkälläkin tavalla huomion kohteeksi. Epäeettisyydestä puhutaan ja sitä valvotaan, mikä edistää vastuullista toimintaa.²⁴⁵

Yritysten vastuullisia toimintatapoja edellyttävä sääntely vahvistuu ja kasvaa koko ajan sekä kansainvälisellä että kotimaisella tasolla.²⁴⁶ Esimerkkinä voidaan käyttää edelleen osakeyhtiöitä, joissa edun ja voiton tuottamisen suhdetta 2020-luvulla voidaan kuvata ESG-perusteisella hallinnointitavalla, jossa korostetaan ympäristö- ja yhteiskuntavastuuta sekä hallinnointitapaa koskevia asioita.²⁴⁷ Vastuullisuuden oikeudellistumista kuvaa myös se, että Euroopan komissio on julkaissut helmikuussa 2022 ehdotuksensa yritysvastuulainsäädännöstä, jonka tavoitteena on yhdenmukaistaa EU:n alueella toimivia yrityksiä koskevaa sääntelyä ja niitä seuraamuksia, joita yritysvastuulainsäädännön rikkomisesta aiheutuu yritykselle.²⁴⁸ Nämä seuraamukset eivät ole ehdotuksen mukaan kuitenkaan rikosoikeudellisia, vaan luonteeltaan hallinnollisia.²⁴⁹ Lisäksi EU:n niin kutsuttu *whistleblower*-direktiivi velvoittaa yli 50 työntekijän yritykset tarjoamaan anonyymien ilmoituskanavan yrityksissä tapahtuville väärinkäytöksille.²⁵⁰ Väärinkäyttöihin puuttuminen voi omalta osaltaan ehkäistä rikosten tapahtumista yritysten toiminnassa.

²⁴² Korkka 2019, s. 319, alaviite 20.

²⁴³ Sihvonen – Uusi-Hautamaa 2019, s. 16–17.

²⁴⁴ Vanhala – Ristaniemi 2022, s. 88.

²⁴⁵ Esim. Juutinen 2019, s. 561.

²⁴⁶ Pentikäinen 2019, s. 570.

²⁴⁷ Villa ym. (päivittyvä hakuteos), Yritysoikeus>II YRITYSMUODOT>4. Osakeyhtiö>Johdanto>Osakeyhtiölain keskeiset piirteet>ESG.

²⁴⁸ KOM (2022) 71 lopullinen.

²⁴⁹ U 35/2022 vp, s. 23.

²⁵⁰ Kivistö 2021, s. 324; (EU) 2019/1937.

3.2.5 Preventiivinen potentiaali

Kotimainen rangaistusteoreettinen lähtökohta perustuu yleisestäävyydelle, vaikka myös erityispreventiolle annetaan painoarvoa. Rangaistusuhilla on yleisestäävä tehtävä: ne pyrkivät edistämään yleistä lainkuuliaisuutta.²⁵¹ Kun on kyse oikeushenkilön rangaistusvastuusta, rangaistusuhan tulee olla sellainen, että sillä voidaan tosiasiallisesti vaikuttaa oikeushenkilöiden käyttäytymiseen. Oikeushenkilölle tuomittava yhteisösakko ja sitä kautta moitearvostelu voi ilmetä oikeushenkilön toiminnassa esimerkiksi mainehaittana, kuten kuluttajien boikottina ympäristörikkoksesta tuomittua suuryritystä kohtaan. Nykyään valistuneet yritykset ovat tietoisia siitä, että niiden liiketoiminnan tulee ainakin suurimmilta osin vastata yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyinä pidettäviä arvopäämääriä, sillä tietoisilla kuluttajilla on suurta valtaa yrityksiin.²⁵² Kuten *Matikkala* on todennut, oikeushenkilön rangaistusvastuulla on tällä tavoin preventiivistä potentiaalia kohdistaa moitearvostelun uhkaa itse oikeushenkilöön²⁵³, kun yrityksen hyvä imago asetetaan vaakalaudalle. *Nissinen* on puolestaan arvioinut, että isolle yhtiölle langetettavan tuomion aineeton haitta maineen menetyksen myötä saattaa olla yhteisösakon määrää tuntuvampi seuraus ja sen uhatta suuryrityksillä on huomattava intressi puolustautua.²⁵⁴ Esimerkiksi julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa yhtiöissä mainehaitat voivat vaikuttaa huomattavasti osakkeenomistajiin, jos yhtiön osakkeen arvo kärsii yhteisösakon seurauksena.²⁵⁵ Mainehaittojen lisäksi tuomioista aiheutuvat kriisit organisaatioiden toiminnassa vievät aikaa ja rahaa yrityksen normaalilta liiketoiminnalta sekä hankaloittavat organisaatioiden vuorovaikutussuhteita.²⁵⁶ Mainehaitan voidaan katsoa leimaavan oikeushenkilön tietyllä tavalla rikolliseksi, vaikka oikeushenkilöä ei pidetä rikoksentekijänä.

Vaikka preventiivinen potentiaali yritykselle aiheutuvan mainehaitan kautta on tärkeä näkökulma oikeushenkilön rangaistusvastuun tehokkuuden ja rangaistusuhan puolesta, on

²⁵¹ Erityisestäävyydellä taas pyritään integroimaan rikoksentekijä yhteiskuntaan, mikä ei tunnu soveltuvan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Ks. rangaistusteorioista esim. Tolvanen 2009, s. 363, 376.

²⁵² Manner 2002, s. 986.

²⁵³ Matikkala 2021, s. 341–342.

²⁵⁴ Edilex 6.11.2019.

²⁵⁵ Kotiranta 2021, s. 311.

²⁵⁶ Ratsula 2019, s. 553.

tärkeää muistaa sen kääntöpuoli. Yrityksen tuomitseminen vähäisestä rikoksesta voi leimata yrityksen joissain tapauksissa jopa kohtuuttoman mainehaitan kohteeksi. Tämä kuitenkin edellyttää, että yritykselle on jo ehtinyt muodostua hyvä maine, joka sillä on vaarana menettää. Toisaalta kyse voi olla myös sellaisesta yrityksestä, jolla ei ole merkittävää mainetta tai sillä on jo valmiiksi huono maine kuluttajien keskuudessa. Tällöin rikokseen tuomitsemisesta aiheutuva mainehaitta ei tuo rangaistukselle lisäarvoa. Mainehaitan tehokkuudesta oheisrangaistuksena voidaan siten olla montaa mieltä: se voi muodostua joko kokonaisarvioituna liialliseksi tai toisaalta tarpeettomaksi.²⁵⁷

Toki yhteisösakolla on myös rangaistuksena itsessään mainehaitasta erillinen preventiivinen vaikutus. Rangaistus on aina moitittava teko, ja sen tulisi aiheuttaa tekijälleen kärsimystä.²⁵⁸ On helppoa ajatella, että korottamalla yhteisösakon määrää voidaan tehostaa rangaistukseen olennaisesti kuuluvaa pelotevaikutusta. Sakkorangaistus voi kuitenkin ylipäänsä olla ongelmallinen sen vuoksi, että sitä voidaan pitää vain yhtenä bisneksen edellyttämistä kuluista. Tällainen ajattelumalli ei kannusta yhtiöitä kehittämään toimintaansa lainmukaiseksi, jos yhteisösakkoa pidetään vain yhtenä harmillisena, mutta yhtiön toiminnan kannalta järkevänä kulueränä.²⁵⁹ Esimerkiksi ympäristörikosten yhteydessä on todettu, että tyypillinen motiivi rikoksen taustalla on välttyä niiltä kustannuksilta, jotka olisivat aiheutuneet velvoitteiden asianmukaisesta hoitamisesta.²⁶⁰ Perinteisesti yksi rikosoikeuden ja rangaistusten erityisistä luonteenpiirteistä on ollut vankeuden uhka, mikä ei toimi oikeushenkilöiden osalta.²⁶¹ Rikoksen tekeminen yhtiön toiminnassa ei saa muodostua liian helpoksi tai kannattavaksi, vaikka uhka olisikin vain rahallinen. Tämän estämiseksi tarvitaan tarpeeksi tehokkaita keinoja: oikeushenkilölle tuomittavan rangaistuksen tulee olla sen verran tuntuva, ettei sitä voida pitää normaalin bisnestoiminnan hintana. Vaikka yksilöiden osalta voidaan kärjistetysti sanoa, että ihmiset seuraavat ensisijaisesti moraaliaan sen sijaan kuin pelkoa kiinnijäämisestä, tätä ei voida analogisesti soveltaa oikeushenkilöihin.²⁶² Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että yhtiöillä on tarkoitus maksimoida voittonsa, ja oikeushenkilöiden moraalinen luonne on vähintään

²⁵⁷ Beale – Safwat 2004, s. 100.

²⁵⁸ Esim. Matikkala 2021, s. 1; Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos), s. 115.

²⁵⁹ Gobert 2011c, s. 322–323.

²⁶⁰ Paukku 2022, s. 488; Ympäristörikoskatsaus 2021, s. 63.

²⁶¹ Bucy 1991, s. 1097.

²⁶² Esim. Mentovich – Cerf 2014, s. 36.

monimutkainen. Jos lain rikkomisesta aiheutuva voitto ylittää rangaistuksen kulut, houkutus rikoksen tekemiseen voi olla suuri.²⁶³ Suomalaisessa oikeuskäytännössä yhteisösakon määrät ovat pysyneet melko maltillisella linjalla, joten pelotevaikutuksen toimivuutta olisi syytä tarkastella.²⁶⁴

Siitä, onko yhteisösakon määrä ja toisaalta rangaistuksen kautta välillisesti aiheutuvat mainehaitat tarpeeksi vahvoja uhkia saada yrityksiä toimimaan lainmukaisesti, voidaan olla montaa mieltä. *Matikkalan* arvion mukaan perinteisessä rikosoikeudessa oikeushenkilön rangaistusvastuu sellaisenaan ei ehkä kohtaa delegoimisen ja hankalasti hahmotettavien vastuusuhteiden vuoksi niitä tahoja, jotka ovat oikeasti vastuussa rangaistavasta menettelystä. Tällöin rangaistusvastuu ei toimi niin kuin sen pitäisi. Kärjistetyksi kuvailtuna tilanne voi muodostua sellaiseksi, että pienet sakkorangaistukset yksittäisille oikeushenkilön edustajille eivät ohjaile oikeushenkilön toimintaa toimimaan jatkossa lainmukaisemmin eivätkä siten kohdistu oikeushenkilöön tarpeeksi moitetta tai mainehaittaa, jotta rangaistuksen uhka lainvastaiselle toiminnalle olisi riittävän uhkaava. Toisaalta oikeushenkilö on voitu tuomita tällaisissa tilanteissa lisäksi menettämisseuraamuksiin ja/tai vahingonkorvauksiin, jolloin tosiasiallinen rangaistavuus ei perustu ainoastaan yhteisösakkorangaistuksen pohjalle.²⁶⁵ Tällöin oikeushenkilöön kohdistuvat sanktiot voivat kuitenkin kumuloituessaan muodostua kokonaisuudessaan varsin ankariksi, mitä ei voida myöskään pitää lähtökohtaisesti perusteltuna.²⁶⁶ Sanktioiden kumuloituminen on huomioitu RL 9:4.2 §:ssä siten, että yhteisösakko voidaan jättää tuomitsematta silloin, kun rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset. On kuitenkin huomioitava, että esimerkiksi RL 10 luvun mukaisesti valtiolle menetetyksi tuomittava rikoksen tuottama taloudellinen hyöty on lain mukaan juuri rikoksella saavutettua, perusteetonta taloudellista hyötyä, jota oikeushenkilön ei olisi alun perinkään pitänyt ansaita.

²⁶³ Mentovich – Cerf 2014, s. 36.

²⁶⁴ Yhteisösakon vähäistä soveltamista pohdittiin tutkielman luvussa 2.3.4.

²⁶⁵ Matikkala 2021, s. 341.

²⁶⁶ Kotiranta 2021, s. 311.

Tällainen menettämisseuraamus tuskin usein muodostuu esteeksi yhteisöskon tuomitsemiseksi.²⁶⁷

3.3 Oikeustilan tulevaisuus

3.3.1 Mitä seikkoja tulee ottaa huomioon?

Oikeushenkilön pitämistä rikoksentekijänä ja sitä kautta yhteisövastuun painottamista on syytä tarkastella nykytilan lisäksi myös tulevaisuuteen tähdäten. Koska rikosoikeudellisen rangaistusjärjestelmän yleisinä tavoitteina on ehkäistä rikoksia, minimoida rikosten aiheuttamia kärsimyksiä ja kustannuksia sekä jakaa kustannuksia oikeudenmukaisesti eri osapuolten välillä, lainsäätäjän tulee muotoilla rikosoikeusjärjestelmän osatekijät tavalla, joka vähentää rikollisuuden ja rikosten kontrollijärjestelmän aiheuttamia haittoja mahdollisimman tehokkaasti.²⁶⁸ Nämä rangaistusjärjestelmälle asetetut yleiset tavoitteet ohjailevat myös oikeushenkilön rangaistusvastuun arviointia ja varsinkin sen kehittämistä koskevia näkökulmia.²⁶⁹

Oikeushenkilön rangaistusvastuun kehittämistarpeita koskevassa raportissa on esitetty, että jos rikosoikeudellisessa ajattelussa sekä rikoslainkäytössä halutaan tulevaisuudessa painottaa enemmän yhteisöllistä vastuuta, tulee lainsäädännön systematiikkaa, sääntelytekniikkaa sekä ajattelutapoja muuttaa merkittävästi. *Tapanin* mukaan konkretian tasolla tämä voisi tarkoittaa sitä, että oikeushenkilö ilmenisi haastehakemuksessa ensisijaisena vastaajana. Tällöin edellytyksenä olisi, että yhteisösakkovaatimuksen perusteena oleva huolimaton menettely kuvattaisiin jo haastehakemuksessa mahdollisimman yksityiskohtaisesti, jolloin

²⁶⁷ Hallituksen esityksessä korostetaan, että pääsäännön mukaan rangaistuksen ohella aiheutuvat muut seuraukset eivät johda yhteisöskon tuomitsematta jättämiseen, vaan lainkohtaa tulisi soveltaa vain poikkeuksellisissa tilanteissa. HE 95/1993 vp, s. 38; Kuitenkin tapauksessa Helsingin hovioikeus 20.12.2013, nro 3340, dnro R 12/2875 menettämisseuraamus huomioitiin kohtuusarvioinnissa. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 400–401; Helsingin hovioikeus 20.12.2013, nro 3340, dnro R 12/2875, s. 33.

²⁶⁸ PeVL 9/2016 vp, s. 5.

²⁶⁹ Kotiranta 2021, s. 307.

organisaatiohuolimattomuutta ilmentävät laiminlyönnit olisi konkretisoitava entistä tarkemmin.²⁷⁰

Lahden mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuun tehokas soveltaminen taas edellyttäisi, että yhteisövastuun toteuttaminen nostettaisiin valvonta-, esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten toiminnassa yhdeksi painopistealueista. Tämä tarkoittaisi käytännössä, että yhteisövastuun edellytysten tutkintaan ja syyteharkintaan tulisi lisätä resursseja.²⁷¹ Esitutkintaan olisi syytä kiinnittää huomiota oikeushenkilön rangaistusvastuussa myös sen takia, että usein vajavainen esitutkinta johtaa puutteelliseen syytteeseen, jossa teonkuvaus ei ole täsmällinen varsinkaan yhtiön organisaatiohuolimattomuutta koskevien seikkojen osalta.²⁷² Tämä taas vaikeuttaa koko prosessin etenemistä. Esimerkiksi työturvallisuusrikosten tutkimisessa on nostettu haasteeksi se, ettei poliisilaitoksilla ole erityisosaamista juuri työturvallisuusrikosten tutkimiseen ja niitä pidetään lähtökohtaisesti enemmän onnettomuuksina kuin vakavina rikoksina.²⁷³ Parantamisen varaa löytyy siten myös koulutustasolta. *Tapani* mainitsee myös, että yhteisöllisen vastuun painottaminen johtaisi rikosoikeudenkäynnin käsittelyjärjestyksen muuttumiseen yhteisö- ja yksilövastuun edellytysten täyttymisen osalta.²⁷⁴ Kuten *Nissinen* on kuvaillut, yhteisövastuun teoria on tietyllä tavalla kehittymätöntä ja sirpaleista, mikä heijastuu sen esitutkinnan ja myöhempien vaiheiden tiedollisiin ja prosessuaalisiin haasteisiin.²⁷⁵ Tämä korostaa edelleen oikeushenkilön rangaistusvastuun yleisten oppien kehittämisen tärkeyttä.

Yhteisöjen rangaistusvastuun tehostamiseksi rikosoikeudellisin keinoin on esitetty lisäksi ainakin seuraavia toimenpiteitä: anonyymin syyllisyyden soveltamisen lisäämistä, yhteisösakon maksimimäärän korottamista ja yhteisösakon määräämistä normaalimittaista oikeudenkäyntiä kevyemmässä menettelyssä, joka voisi olla esimerkiksi syyttäjän päätös tai

²⁷⁰ OM 2020:22, s. 46.

²⁷¹ Lahti 2019, s. 204.

²⁷² Edilex 6.11.2019.

²⁷³ Työturvallisuusrikosten esitutkintaan liittyy myös muita ongelmia, kuten se, että niissä syytetään usein onnettomuuden kohteeksi joutunutta uhria ja oletetaan, että onnettomuus on aiheutunut työntekijän omasta huolimattomuudesta. Alvesalo-Kuusi 2011, s. 178–180; 185.

²⁷⁴ OM 2020:22, s. 46.

²⁷⁵ Edilex 6.11.2019.

tunnustamisoikeudenkäynti.²⁷⁶ Varsinkin *Tapani* on todennut, että syyteneuvottelun ja tunnustamisoikeudenkäynnin mahdollista laajentamista koskemaan myös yhteisösakko vaatimusta on syytä selvittää tulevaisuudessa.²⁷⁷ Yhteisösakon asteikon huomattavaa korottamista taas esitettiin hallituksen toimesta jo vuonna 2016, mutta perustuslakivaliokunta totesi ehdotuksesta, ettei valtionalouden sopeutustoimia voida sellaisenaan pitää hyväksyttävänä perusteena korottamiseen. Asteikon korotuksesta siten luovuttiin.²⁷⁸

Oikeushenkilön rangaistusvastuun alaa Suomessa on laajennettu huomattavasti kuluneiden reilun 25 vuoden aikana ja voidaan olettaa, että näin tapahtuu jatkossakin. Tähän myötävaikuttaa ennen kaikkea EU-sääntely sekä kansainväliset sopimusveloitteet.²⁷⁹ Rikosoikeus kansainvälistyy koko ajan, ja vaikka edelleen seuraamusjärjestelmää koskevissa kysymyksissä kriminaalipoliittiset päätökset ovat lähtökohtaisesti kansallisia, kansainvälisen yhteistyön vaikutusta niihin ei voida väheksyä.²⁸⁰ EU-rikosoikeus koskee myös oikeushenkilön rangaistusvastuuta, mutta lainsäädännön lähentäminen lähinnä oikeushenkilön rangaistusvastuun aineellista alaa eikä niinkään rangaistusvastuun yleisiä edellytyksiä. Komissio on linjannut, että pääsääntöisesti EU-rikosoikeudessa ei erotella rikoksia perustuen siihen, onko niiden tekijänä ollut oikeushenkilö vai luonnollinen henkilö.²⁸¹ Myös tämä linjaus korostaa EU:n alueella vallitsevaa vakavaa suhtautumista oikeushenkilöiden toiminnassa tapahtuviin rikoksiin.

3.3.2 *Vaihtoehtoiset ratkaisut oikeushenkilön rangaistusvastuun tehostamiseksi*

Kun puhutaan valkokaulus- tai talousrikollisuudesta, jotka ovat oikeushenkilön rangaistusvastuussa yleisiä rikollisuuden muotoja, EU:n alueella on todettu, että yhtiöihin

²⁷⁶ Oikeushenkilöiden seuraamuksia voidaan käsitellä kevennetyissä prosesseissa ainakin Norjassa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa. Kimpimäki – Kärki 2022, s. 25, 35.

²⁷⁷ OM 2020:22, s. 52–56; Kimpimäki – Kärki 2022, s. 25.

²⁷⁸ Yhteisösakon asteikkoa ehdotettiin korotettavaksi kolminkertaiseksi, jolloin yhteisösakon asteikko olisi muodostunut välille 2 500–2 500 500 euroa. HE 1/2016, s. 16; PeVL 9/2016, s. 6.

²⁷⁹ OM 2020:22, s. 50.

²⁸⁰ Lappi-Seppälä ym. (päivittyvä hakuteos), s. 220–221.

²⁸¹ Melander 2015, s. 236–237; KOM (2011) 573 lopullinen, s. 8–9.

kohdistettavien sanktioiden tulee olla kohtuullisia, mutta myös tehokkaita ja varoittavia.²⁸² Yhteisösakko ei ole kuitenkaan ainoa tehokas sanktio, joka oikeushenkilöön voidaan kohdistaa. Vaikka vankeusrangaistuksesta puhuminen oikeushenkilöiden yhteydessä ei vaikuta realistiselta vaihtoehdolta, pelkkää sakkorangaistusta ei ole aina pidetty riittävänä rangaistuksen muotona, vaan joissain valtioissa on päädytty myös yhdyskuntapalvelun ja yhtiön valvontarangaistusten kaltaisiin sanktiomuotoihin.²⁸³ Esimerkiksi Ranskassa oikeushenkilöille on kehitetty useita omia ja yksilöiden rangaistusmuodoista poikkeavia rangaistusmuotoja.²⁸⁴ Lisäksi on esitetty, että rikosoikeudella on lopulta vain vähäinen rooli oikeushenkilöiden toiminnan kontrolloimisessa²⁸⁵, mikä korostaa rikosoikeuden ulkopuolella olevien vaihtoehtoisten keinojen käyttämistä rangaistusvastuun ohella.

Kuten *Lahti* on todennut, oikeushenkilön rangaistusvastuun tehostamisen lisäksi on jatkettava sille vaihtoehtoisten keinojen kehittämistä.²⁸⁶ Rikosoikeusajattelulle tyypillisen *ultima ratio* -periaatteen mukaan rikosoikeuden tulee olla yhteiskunnallisen elämän sääntelyssä viimesijainen keino.²⁸⁷ Jo RL 9 luvun esitöissä on nostettu esille, että oikeushenkilön rangaistusvastuun vaihtoehtona voidaan punnita sitä, voidaanko oikeusjärjestelmässämme tyytyä muihin käytettävissä oleviin sääntelykeinoihin, kuten vahingonkorvaukseen ja erilaisiin hallinnollisiin sanktioihin tai kontrollikeinoihin.²⁸⁸ Tämä periaate on saanut kannatusta myös laajemmalti eurooppalaisessa rikosoikeudessa.²⁸⁹ *Lahden* kirjoituksessa sekä RL 9 luvun esitöissä on mainittu myös yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun kehittäminen ja selkeyttäminen yhtenä vaihtoehtona oikeushenkilön rangaistusvastuulle.²⁹⁰ Yksilöllisen vastuun kehittämisessä yhdeksi ongelmakohtaksi nousee kuitenkin vastuun kohdentumista ja jakautumista koskevat kysymykset, jotka eivät ole yksinkertaisia ratkaista tyhjentävästi.

²⁸² Tiedemann 2014, s. 14.

²⁸³ Gobert 2011b, s. 238.

²⁸⁴ Näitä ovat esim. määräaikainen kielto suorittaa mitään ammatillista toimintaa tai kielto tehdä julkisia ostotarjouksia. Beauvais 2011, s. 242.

²⁸⁵ Sarre 2011, s. 84.

²⁸⁶ Lahti 2019, s. 204.

²⁸⁷ Nuutila 1996, s. 88.

²⁸⁸ HE 95/1993 vp, s. 3.

²⁸⁹ Harding 2015, s. 207.

²⁹⁰ Lahti 2019, s. 204; HE 95/1993 vp, s. 3.

Yksilövastuun kehittämisen ohella on syytä tarkastella oikeushenkilöille tuomittavia hallinnollisia sanktioita. Hallinnolliset kurinpitoseuraamukset ja muut hallinnollisessa järjestyksessä määrättävät rangaistusluonteiset sanktiot eivät kuulu rikoksesta tuomittaviin sanktioihin PL 8 §:n tarkoittamalla tavalla.²⁹¹ Suomessa rangaistusluonteiset hallinnolliset sanktiot muodostavat varsin hajanaisen ryhmän, sillä niistä säännellään eri laeissa eikä sääntely ole yhdenmukaista.²⁹² Hallinnollisena sanktiona voidaan pitää sellaista hallintopäätökseen perustuvaa seuraamusta, joka on tosiasiallisesti rinnastettavissa rangaistukseen, ja joka yleensä velvoittaa kohdettaan suorittamaan rangaistuksenomaisen seuraamusmaksun. Rangaistusluonteisista hallinnollisista seuraamuksista on erotettavissa hallinnolliset seuraamukset, joita voi olla esimerkiksi uhkasakko, turvaamistoimet tai luvan peruuttaminen.²⁹³ Selkeästi tärkeimmät hallinnolliset maksuseuraamukset Suomessa ovat verotusliitännäisiä.²⁹⁴

Hallinnollisten seuraamusten on katsottu jossain määrin olevan luonteeltaan rangaistuksia moraalisesti harmaampia sekä oikeusturvasoltaan heikompia.²⁹⁵ Näistä epäkohdista huolimatta oikeushenkilöihin kohdistuvat hallinnolliset sanktiot voivat kuitenkin muodostua huomattavasti suuremmiksi kuin yhteisösakko.²⁹⁶ Tästä voidaan käyttää esimerkkinä kilpailuoikeudellista lainsäädäntöä, jonka mukaan kielletyn kilpailunrajoituksen seuraamuksena voidaan tuomita seuraamusmaksu, joka voi enimmäismäärältään olla kymmenen prosenttia kilpailunrajoitukseen osallistuneiden yritysten kokonaisliikevaihdosta (KilpL 13 a §). Nykyinen suomalainen kilpailulainsäädäntö ei sisällä henkilökohtaista rikosoikeudellista vastuuta, mutta kartellien kriminalisointia on käsitelty muun muassa Helsingin yliopiston tekemässä selvityksessä.²⁹⁷ Koska kilpailunrajoituksia nimenomaisesti koskeva sääntely on suunnattu yrityksille, kartellien mahdollinen kriminalisointi tulevaisuudessa voisi tuoda oikeushenkilön rangaistusvastuulle uusia ulottuvuuksia.²⁹⁸ On myös hyvä huomata, ettei kartellien kriminalisointia koskeva keskustelu rajoitu pelkästään kotimaahamme, vaan aihe on

²⁹¹ U 35/2022 vp, s. 24.

²⁹² Lahti 2012, s. 105.

²⁹³ Lainkirjoittajan opas, Hallinnollisten sanktioiden sääntelyperiaatteet.

²⁹⁴ HE 95/1993 vp, s. 8.

²⁹⁵ KM 1976:72, s. 141.

²⁹⁶ HE 95/1993 vp, s. 20–21.

²⁹⁷ KKV 28.5.2014; HY:n selvitys 30.4.2014.

²⁹⁸ HY:n selvitys 30.4.2014, s. 176.

ajankohtainen myös laajemmalti eurooppalaisessa oikeudessa. Esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa on päädytty kartellien kriminalisointiin.²⁹⁹

Hallinnollisten seuraamusten luonteen muuttamista kokonaan rikosoikeudellisiksi ei voida kuitenkaan pitää asianmukaisena esimerkiksi siitä syystä, että on tärkeää säilyttää eri tehtävänjako valtion eri toimielinten välillä.³⁰⁰ Rikosoikeuden on perinteisesti katsottu olevan ensisijainen malli määrätä kieltäviä sääntöjä, jotka sisältävät vahvan oikeudellisen valvonnan yhteiskunnan ydinintressejä ja arvoja uhkaaville toimille. Hallinto-oikeutta taas voidaan pitää sellaisena perustuslaillisenä ja julkisoikeudellisena välineenä, joka sääntelee julkisten elinten välisiä suhteita sekä julkisen vallan sekä yksilöiden välisiä suhteita.³⁰¹ On siis syynsä, miksi nämä sanktiotyypit ovat erotettuja toisistaan. Hallinnollisten ja rikosoikeudellisten seuraamusten suhdetta voidaan pitää kuitenkin hämäränä ja toisistaan riippuvaisena.³⁰² Tämä on nähtävissä varsinkin niiden valtioiden oikeusjärjestelmistä, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole varsinainen rangaistus, vaan luonteeltaan hallinnollinen sanktio.³⁰³

3.3.3 Oikeushenkilö rikosentekijänä – mitä hyötyjä uudistuksesta voisi olla?

Tässä vaiheessa tutkielmaa on aika pohtia niitä hyötyjä tai haittoja, joita oikeushenkilön pitäminen rikosentekijänä voisi aiheuttaa. Ensinnäkin, jos oikeushenkilöä pidettäisiin rikosentekijänä, se olisi omiaan ratkaisemaan tutkielmassa esitettyä epäselvää systematiikkaa siitä, että oikeushenkilöä tosiasiallisesti moititaan ja rangaistaan sekä yhteisösakko on rikos, mutta oikeushenkilöä ei pidetä syyllisenä tai tekijänä rikokseen. Tätä voidaan pitää koko tutkielman perusongelmana, johon oikeushenkilön pitäminen rikosentekijänä antaisi ratkaisun. Oikeustilan muuttaminen voisi mahdollistaa edelleen sen, että yhteisösyllisyyteen perustuva moite-edellytys tunnustettaisiin vielä laajemmin ja sen arvioiminen rikoksen yhteydessä olisi

²⁹⁹ Ks. esim. Harding 2015.

³⁰⁰ Esimerkiksi luonnonsuojeluun, tuotantoon jne. liittyvissä kysymyksissä hallintaviranomaisten on katsottu olevan asianmukaisempia toimielimiä kuin tuomioistuinten. KM 1976:72, s. 142.

³⁰¹ Harding 2015, s. 199.

³⁰² Wells 2011a, s. 15; Sekä rikos- että hallinto-oikeuden luonteelle on tyypillistä määrätä kieltäviä sääntöjä, joiden rikkomisesta voidaan määrätä rankaiseva sanktio. Tätä kautta ne ovat molemmat erotettavissa siviilioikeudesta, jossa tähdätään pikemminkin kompensaaion korvauksin keinoin kuin rankaisuelementin kautta. Harding 2015, s. 201.

³⁰³ Aiheesta tarkemmin tutkielman alaluvussa 4.2, kun käsittelyssä on ruotsalainen sääntelymalli.

yksinkertaisempaa. RL 9 lukua koskevat yleiset opit mahdollisesti kehittyisivät nopeammin, mikä helpottaisi vastuuedellytysten arviointia tuomioistuimissa, ja tämä mahdollisesti taas tehostaisi yhteisösakon soveltamista.

Käytännön tasolla ajateltuna oikeushenkilön pitäminen rikoksenteijänä taas voisi mahdollistaa sen, että RL 9 luvun kritiikkiä ansaitusti saanut rakenne luultavasti selkeytyisi huomattavasti. Rikoksenteijää koskevalla doktriinilla olisi mahdollisuus kehittyä tahtotilaan ja luonnollisen henkilön syyllisyyteen vahvasti riippuvaisesta opista pragmaattisemmaksi.³⁰⁴ Käytännönläheisyys voisi näkyä esimerkiksi yhteisösyllisyyden määrittelemisellä rikoslaissa ja sen selkeällä erottamisella luonnollisen henkilön syyllisyydestä. Yhteisösyllisyyden tarkastelu voisi nojata vahvasti esimerkiksi yhtiön käytäntöihin ja toimiin sen sijaan, että se yritettäisiin kohdistaa yhtiöiden mieleen tai moraaliin, mikä on selvästi abstraktimpaa ja haastavampaa.³⁰⁵ Oikeushenkilön ilmeneminen rikosasian ensisijaisena vastaajana voisi muuttaa myös vakiintunutta käytäntöä siitä, ettei oikeushenkilöitä ole edelleenkään luontevaa kutsua rikosprosessissa syytetyiksi tai esitutkinnassa epäillyiksi, vaikka ne ovatkin syyttäjän rangaistusvaatimusten kohteena ja niillä on yleinen vastaajakelpoisuus niitä koskevissa rikosasioissa.³⁰⁶ Oikeushenkilön pitäminen rikoksenteijänä voisi lisäksi edistää syyteneuvottelun ja tunnustamisoikeudenkäynnin laajentamista koskemaan myös oikeushenkilön rangaistusvastuuta. Yhtenä käytännön esimerkkinä voidaan mainita vielä se, että oikeushenkilön rangaistusvastuu muualla kuin kotimaassa tehdyistä rikoksista voisi yksinkertaistua uudistuksen myötä, sillä suomalainen oikeushenkilö voitaisiin rinnastaa tällaisissa tilanteissa suoraan Suomen kansalaiseen, mikä ei tällä hetkellä ole mahdollista.³⁰⁷

Selkeyttävän vaikutuksen lisäksi oikeushenkilön pitäminen rikoksenteijänä voisi korostaa oikeushenkilöiden toiminnassa tapahtuvien rikosten yhteiskunnallista merkitystä. Se, ettei oikeushenkilöitä pidetä rikoksenteijöinä, on omiaan ”vähättelemään” organisaatorikoksia; vaikka tapahtunut rikos olisi kuinka vakava, oikeushenkilö ei ole tällä hetkellä varsinainen rikollinen. Tätä ei voida pitää perusteltuna, sillä yhteisösakko on rangaistuksenluonteinen

³⁰⁴ Pascal 2011a, s. 44.

³⁰⁵ Mentovich – Cerf 2014, s. 43.

³⁰⁶ Jokela 2018, s. 86; Jaatinen 2000, s. 159; Keisu 2021, s. 116.

³⁰⁷ Ks. tästä aiheesta Helenius 2015, s. 783.

seuraamus, eikä hallinnollinen sanktio. Kuten *Wells* on todennut, laissa säädetyt rikokset pystyvät harvoin heijastamaan niiden vahinkojen vakavuutta, jotka ovat aiheutuneet työntekijöiden huolimattomuudesta. Tämä johtaa siihen, ettei tällaisia rikoksia pidetä tarpeeksi vakavina tai vaarallisina.³⁰⁸ Esimerkiksi yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on vertailtu valkokaulusrikollisuutta katurikollisuuteen ja nostettu esiin ongelmallisuus siinä, että katurikollisuutta pidetään lähtökohtaisesti valkokaulusrikollisuutta vaarallisempana rikollisuuden muotona.³⁰⁹ Yrityksiä ei siten pidetä samalla tavoin ”pahoina” kuin tavallisia rikollisia.³¹⁰ Tätä voidaan pitää ongelmallisena arvokysymyksenä, koska yritykset voivat tosiasiaassa aiheuttaa huomattavasti enemmän harmia kuin esimerkiksi sarjamurhaajat mahdollistamalla muun muassa tuhoisia junaonnettomuuksia, jotka olisi voitu välttää huolellisemmalla toimintakulttuurilla.³¹¹ Oikeushenkilöiden pitäminen rikoksentekijöinä voisi lisäksi tehostaa yritysvastuuta kannustamalla yrityksiä kehittämään eettistä yrityskulttuuria ja käytäntöjä aikaisempaa kokonaisvaltaisemmin.

3.3.4 Oikeushenkilö rikoksentekijänä – mitä haittoja uudistuksesta voisi olla?

Oikeushenkilöiden pitäminen rikoksentekijänä ei olisi missään tapauksessa helppo uudistus lainsäädäntöön, ja siitä voisi aiheutua myös haittoja. Kuten todettu, kyseessä olisi merkittävä muutos rikosoikeudelliseen ajattelutapaan ja perinteeseen, ja se horjuttaisi rikosoikeuden muuttumattomina pidettyjä periaatteita rajusti.³¹² Toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole enää uusi rangaistusmuoto, joten oikeushenkilöiden pitäminen rikoksentekijänä tuskin aiheuttaisi samanlaista vastustusta kuin yhteisöosakon säätäminen. Käytännön tasolla uudistus voisi näkyä RL 9 luvun kokonaisuudistuksena tai sääntelyn siirtämisellä erilliseen yhteisörikoslakiin. Molemmat toteutusmuodot vaatisivat runsaasti selvittämistä. Uudistus herättäisi lisäksi jatkokysymyksiä, joista yhdeksi tärkeäksi osa-alueeksi muodostuisi varmasti kysymys siitä, voivatko yritykset toimia moraalisesti, ja millainen moraalinen vastuu niille

³⁰⁸ Wells 2001, s. 18.

³⁰⁹ Ks. aiheesta esim. Shover – Hochstetler 2006.

³¹⁰ Laufer 2014, s. 30.

³¹¹ Gobert – Pascal 2011, s. 4.

³¹² Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 12.

voidaan asettaa.³¹³ Tämä osa-alue on jo itsessään erittäin monitulkintainen, eikä se huomioi käytännöntasoisia haasteita. Vaikka kuinka pragmaattisena oikeushenkilöiden pitäminen rikoksenteijöinä pyrittäisiin pitämään, tosiasiasa moitteen kohdistumisesta oikeushenkilöön tulisi vahvempaa. Oikeushenkilöiden pitäminen rikoksenteijänä voisi edelleen lisätä keinotekoista luonnollisen henkilön ja oikeushenkilön rinnastamista toisiinsa, mitä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena.³¹⁴

Oikeushenkilön pitäminen rikoksenteijänä vaikeuttaisi myös luonnollisten henkilöiden ja oikeushenkilöiden välistä vastuunjako. *Nissinen* on esittänyt, että periaatteen tasolla olisi mahdollista rakentaa uutta vastuuoppia edustava järjestelmä, jossa yhteisövastuu olisi ensisijaista, mutta tämä ei hänen mielestään vaikuta realistiselta, sillä vastuun yksilöllistä kohdistamista ei siinä tapauksessa tarvitsisi tutkia.³¹⁵ Samansuuntaista ajattelumallia on esitetty jo ennen RL 9 luvun säätämistä rikosoikeuskomitean mietinnössä yhteisöjen rangaistusvastuun syyllisyyskysymysten yhteydessä. Silloin komitea esitti, että yhteisöjen objektiivinen vastuu voisi johtaa kohtuuttomiin tuloksiin, jos yksilöllistä rikosoikeudellista vastuuta ei kehitettäisi samalla: käytännössä tämä voisi näyttäytyä siten, ettei olisi vaivan arvoista selvittää, ketkä yksilöt ovat vastuussa rikoksesta.³¹⁶ Ajatusmalli siitä, että yhtiö olisi ensisijainen rikoksenteijä luonnollisen henkilön sijaan voisi johtaa yksilöiden osalta siten huolimattomampaan toimintaan. Psykologisissa tutkimuksissa onkin todettu, että yksilöllisen vastuun puuttuminen johtaa moraalittomampaan käytökseen yksilötasolla. Kun yksilöt voivat ”piiloutua” yhtiön nimen taakse, kynnys epäeettiseen toimintaan voi laskea.³¹⁷ Tätä näkökulmaa voidaan kuitenkin tarkastella kriittisesti. Vaikka yhteisövastuu tulisikin ensisijaiseksi vastuun muodoksi, sen ei tarvitsisi automaattisesti ja mustavalkoisesti tarkoittaa sitä, että vastuun kohdistamista koskevat kysymykset muodostuisivat merkityksettömiksi. Uudistuksen myötä yksilöllistä vastuuta ei tarvitsisi unohtaa, vaan sitä tulisi kehittää yhteisövastuun rinnalla.

³¹³ Esim. Wells 2001, s. 78–79 ja Korkka-Knuts 2022, s. 28–29.

³¹⁴ Esim. Jaatinen 2000, s. 2; Wells 2011a, s. 24.

³¹⁵ Nissinen 1997, s. 32.

³¹⁶ KM 1976:72, s. 144–146.

³¹⁷ Mentovich – Cerf 2014, s. 39–40.

Kritiikkiä voidaan esittää myös oikeushenkilöiden oikeusturvan kannalta. Jos esimerkiksi anonyymin syyllisyyden käyttöä lisättäisiin sen seurauksena, että oikeushenkilöitä alettaisiin pitämään rikoksentekijöinä³¹⁸, rikosoikeudellinen näyttötaakka yhtiön tuomitsemiseksi voisi madaltua siitä, mitä yksilön tuomitsemiseksi edellytetään. Tätä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena tai rikosoikeudellisia oikeusperiaatteita noudattavana.³¹⁹ Oikeushenkilön pitäminen rikoksentekijänä tulisi siten saavuttaa säilyttäen perinteiset, rikoksen vastuuelementit, eikä oikeushenkilöiden rankaisemisen ”helpottamista” voitaisi pitää tavoitteena. Toisaalta oikeushenkilön pitäminen varsinaisena syytettynä ja epäiltynä omalta osaltaan vahvistaisi sen oikeusturvaa.

³¹⁸ Anonyymin syyllisyyden muoto voisi kuitenkin jäädä tarpeettomaksi uudistuksen myötä tai muuttaa olennaisesti muotoaan. Tätä pohdittiin tutkielman alaluvussa 2.3.3. Oikeusturvakysymykset säilyvät kuitenkin relevantteina huolimatta siitä, millaisessa muodossa anonyymi syyllisyys toteutuisi jatkossa.

³¹⁹ Näin ovat esittäneet esim. Bygglin ja Nyberg oikeushenkilön rangaistusvastuuta käsittelevässä blogikirjoituksessaan. Bygglin – Nyberg 19.11.2021.

4 Vertailua muihin oikeusjärjestelmiin

4.1 Suomen sääntely kansainvälisessä viitekehyksessä

Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalainen oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole ainutlaatuinen, vaan yhteisövuastuulla on pitkät juuret esimerkiksi angloamerikkalaisessa oikeuskulttuurissa. Viime vuosikymmenten aikana myös useat mannereurooppalaiset sekä pohjoismaiset valtiot ovat ottaneet oikeushenkilöt rikosvastuun alle.³²⁰ Tähän on vaikuttanut muun muassa Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin esittämä paine siitä, että oikeushenkilöiden tulee joutua vastuuseen niiden toiminnassa tapahtuneista rikoksista.³²¹ Kuitenkin oikeushenkilön rangaistusvastuu on mannereurooppalaisessa kontekstissa varsin uusi ilmiö, jota vastustettiin pitkään. Tärkeimpänä sitä kritisoivana argumenttina toimi se, ettei oikeushenkilöä voitu ymmärtää moitearvostelun kohteeksi.³²² Tämä näkökulma on kuitenkin selvästi väistynyt, sillä yhtä useammat valtiot ovat ottaneet oikeushenkilön rangaistusvastuun osaksi sääntelyään.³²³

Vaikka useimmat valtiot ovat samaa mieltä siitä, että yhtiöille voidaan asettaa sekä siviilioikeudellisia että hallinnollisia sanktioita, oikeushenkilön rangaistusvastuusta ei ole olemassa kansainvälistä tai edes eurooppalaista yhteisymmärrystä. Oikeushenkilöiden rankaiseminen rikosoikeudellisesti on ollut historiallisesti, ja toisaalta se pysyy edelleen, haastavana sekä kiistanalaisena aiheena.³²⁴ Sitä koskevassa kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa ja uusissa sääntelyratkaisuissa on kuitenkin noussut toistuvasti esiin ennaltaestävyyden korostaminen.³²⁵ Tämä näkyy esimerkiksi siten, että oikeushenkilön rangaistusvastuussa perinteisemmän yksilön vastuusta johdetun vastuumuodon lisäksi on

³²⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 399.

³²¹ Ks. esimerkiksi Euroopan neuvoston ministerikomitean v. 1988 hyväksymä suositus R No 18/88 ja Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/99/EY ympäristön suojelusta hyödyntäen rikosoikeudellisia keinoja. Lappi-Seppälä 2000, s. 399; Lähtenmäki ym. 2016, s. 1055.

³²² Tämä periaate on ilmaistu termillä *societas delinquere non potest*. Beale – Safwat 2004, s. 105; Termillä on katsottu olevan kristilliset juuret, ja se viittaa yksilöiden tekemiin synteihin ja niiden sovittamiseen. Tiedemann 2014, s. 15.

³²³ Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann 2014, s. 1–2.

³²⁴ Helenius 2015, s. 774; Dixon 2017, s. 1.

³²⁵ OM 2020:22, s. 42.

kehitetty vastuumuoto, joka perustuu yhtiön epäonnistumiseen estää rikoksen tapahtuminen toiminnassaan.³²⁶ Painotus on siirtynyt tarkastelemaan yhtiön rakennetta ja vaikutusvaltaa suhteessa sen työntekijöihin sekä yhtiön onnistumista tarjota riittäviä keinoja lainrikkomisten estämiseksi.³²⁷ *Dixonin* mukaan viime aikoina on tapahtunut paradigman muutos siinä, miten oikeushenkilön rangaistusvastuuta tunnustetaan ja näytetään. Nykyaikaisissa lähestymistavoissa on luovuttu ennen tarvittavista yhteyksistä oikeushenkilön ja yksilöllisen vastuun välillä. Sen sijaan oikeushenkilöitä on alettu tarkastelemaan erillisinä ”persooninaan” niissä toimivista tai työskentelevistä yksilöistä.³²⁸ Ulkomaisessa oikeuskirjallisuudessa on ylipäänsä enenevästi selvitelty rikosoikeudellista yrittäjänvastuuta ja yhteisörikosoikeuteen liittyviä ongelmia.³²⁹

Nissisen mukaan eri valtioiden välisissä oikeushenkilön rangaistusvastuun järjestelmissä on olennaisia eroja myös aivan keskeisissä vastuukysymyksissä, kuten siinä, ketä tai mitä pidetään rikoksentekijänä; onko yhteisön sanktio rangaistus vai jokin muu seuraamusratkaisu; millainen asema luonnollisella henkilöllä tulee olla, jotta hänen menettelynsä voi johtaa yhteisön rankaisemiseen; millaista intressien yhtenäisyyttä yhteisöltä ja yksilöteolta edellytetään; ja miten laaja tekokohtainen soveltamisala rangaistusvastuulla on. Tämän tutkielman erityisen tärkeäksi näistä kysymyksistä on luonnollisesti se, ketä tai mitä pidetään rikoksentekijänä. *Nissisen* mukaan tähän on kolme keskeistä ratkaisuvaihtoehtoa:

- 1) yhteisön pitäminen rikoksentekijänä kielletään jyrkästi;
- 2) yhteisön katsotaan olevan isännänvastuun mukaisesti vastuussa tiettyjen jäsentensä teoista; tai
- 3) ajatus yhteisöstä rikoksentekijänä ja rikosoikeudellisena subjektina hyväksytään, mutta samalla tunnustetaan yhteisön rankaisemisen vaatimat erityispiirteet.³³⁰

Nykyään mannereurooppalaisilla valtioilla on käytössään valikoima sekä hallinnollisia, siviilioikeudellisia että rikosoikeudellisia keinoja hallitakseen oikeushenkilöiden

³²⁶ Gobert 2011a, s. 145.

³²⁷ Engelhart 2014, s. 63.

³²⁸ Dixon 2017, s. 3.

³²⁹ Lahti 2019, s. 205.

³³⁰ Nissinen 1997, s. 28–29.

väärinkäytöksiä.³³¹ Suurin osa Euroopan valtioista on päättänyt säätää oikeushenkilön rangaistusvastuun rikosoikeudelliseksi seuraamukseksi, mutta esimerkiksi Ruotsi, Saksa ja Tšekki luottavat hallinnollisiin sanktioihin oikeushenkilöiden kontrolloimisessa.³³² Myös oikeushenkilön pitämisestä rikoksenteijänä löytyy Euroopan sisältä monenlaisia tulkintoja. Esimerkiksi Itävallassa oikeushenkilön rangaistusvastuu on toteutettu siten että, kuten ketä tahansa yksilöllistä rikoksenteijää, myös yhtiöitä voidaan syyttää ja se tuomita rikoksesta. Yhtiöillä on tällöin tosiasiallisesti syytetyn asema ja oikeudet.³³³ Toisaalta Belgiassa oikeushenkilön tuomitsemiseksi ei edellytetä näyttöä siitä, että rikoksen on tehnyt oikeushenkilön yhdistettävissä oleva henkilö.³³⁴ Alankomaalaisessa lainsäädännössä taas oikeushenkilö voi olla rikoksenteijä. Oikeushenkilöt voivat näin ollen tehdä rikoksia, vaikka ne toimivat luonnollisten henkilöiden välityksellä.³³⁵ Nämä esimerkinomaiset lainsäädäntöratkaisut todistavat *Nissisen* käsitystä siitä, ettei valtioiden välillä todellakaan ole johdonmukaista vastausta siihen, tulisiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei rajoitu pelkkään Eurooppaan. Varsinkin yhdysvaltalaisessa oikeustieteessä oikeushenkilön rangaistusvastuuta on käsitelty kattavasti. Yhdysvaltalaisen oikeushenkilön rangaistusvastuun alkuperä voidaan paikantaa jo vuonna 1886 annettuun Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden ratkaisuun *Santa Clara County v. Southern Pacific Railroad Company*, jossa todettiin, että yhtiötä voidaan tietyissä tilanteissa kohdella rikosasiassa samalla tavalla kuin luonnollista henkilöä.³³⁶ Toinen esimerkki Euroopan ulkopuolisesta valtiosta, jossa tunnustetaan oikeushenkilön rangaistusvastuu laajalti, on Australia. Australialaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta on kuvailtu jopa maailman hienostuneimmaksi malliksi säännellä oikeushenkilön rangaistusvastuuta, sillä australialainen rikoslaki käsittelee yhtiön toiminnassa tapahtuneen rikoksen vastuuedellytyksiä organisaation syyllisyyden kautta. Tällöin rikoksen arvioinnissa korostuvat yhtiön kulttuurin ja sen

³³¹ Beale – Safwat 2004, s. 96.

³³² Ks. esim. Gobert – Pascal 2011.

³³³ Austrian Act on the Liability of Corporations for Criminal Offences (2006); Mitgutsch 2011, s. 209; 212.

³³⁴ Ramkissoo 2011, s. 215.

³³⁵ Jaatinen 2000, s. 31; HE 95/1993 vp, s. 12.

³³⁶ Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann 2014, s. 2; Ks. vertailua suomalaisesta ja yhdysvaltalaisesta oikeushenkilön rangaistusvastuusta esim. Hovi 2020; Jaatinen 2000, s. 33.

toimintaperiaatteiden kaltaiset tekijät³³⁷, toisin sanoen yhteisövastuulla on suuri painoarvo. Yrityskulttuuri on määritelty nimenomaisesti australialaisessa rikoslaisissa, ja sillä tarkoitetaan niitä asenteita, käytäntöjä, sääntöjä ja toimintatapoja, jotka ovat olemassa yleisesti yhtiössä tai yhtiön tietyssä osassa, jossa tarkastelun kohteena olevat aktiviteetit ovat tapahtuneet.³³⁸ Laissa myös määritellään ne edellytykset, jolloin huolimattomuus voidaan lukea syyksi yritykselle.³³⁹ Omalaatuista australialaiselle mallille on se, että se tunnistaa ”rikollisen yrityskulttuurin”³⁴⁰ ja tämä määritellään lain tasolla. Australialainen malli on varsin tuore, ja siinä korostuu juuri ennaltaestävyys ja organisatorinen vastuu.

Seuraavaksi tutkielmassa tarkastellaan kahta toisistaan hyvin erilaista mallia säännellä oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Ensin käsitellään ruotsalaista mallia, jossa oikeushenkilöille rikoksen johdosta määrättävä sanktio ei ole rangaistus vaan hallinnollinen seuraamus. Toisena esimerkkivaltiona käytetään Iso-Britanniaa, jossa oikeushenkilön rangaistusvastuu taas edustaa perinteistä vastuumallia. Vaikka sääntelymallien esittelemineen on tarpeen lyhyesti myös yleisellä tasolla, tarkastelussa pyritään vertailemaan sääntelyratkaisuja suomalaiseen malliin nähden juuri siitä näkökulmasta, voidaanko oikeushenkilöitä pitää rikoksentehtäjinä.

4.2 Hallinnollinen sanktio – esimerkkinä Ruotsi

Ruotsalaisessa oikeusjärjestelmässä on lähtökohtana, että pelkästään luonnolliset henkilöt voivat olla rikosoikeudellisessa vastuussa. Ruotsissa oikeushenkilön rangaistusvastuun ongelma on nimittäin ratkaistu menettämisseuraamukseen rinnastettavalla turvaamistoimenpiteellä, yrityssakolla (*företagsbot*). Se, ettei yrityssakkoa määritellä varsinaiseksi rangaistukseksi, mahdollistaa oikeushenkilöiden vastuumuodon kehittämisen irralliseksi perinteisestä

³³⁷ Dixon 2017, s. 2.

³³⁸ Australian Criminal Code Act (1995), osa 2.5, alakohta 12.3.: “*corporate culture means an attitude, policy, rule, course of conduct or practice existing within the body corporate generally or in the part of the body corporate in which the relevant activities takes place.*”

³³⁹ Sarre 2011, s. 87–88; Australian Criminal Code Act (1995), osa 2.5, alakohta 12.3.

³⁴⁰ Gobert 2011a, s. 145.

rikosoikeudesta ja sen vastuuedellytyksistä.³⁴¹ Ruotsin yrityssakkoa koskeva sääntely säädettiin vuonna 1986, ja sen taustalla oli ajatus siitä, etteivät aikaisemmat sanktiot olleet riittäviä talousrikollisuuden estämiseen.³⁴² Yhteisövastuuta koskeva sääntely uudistettiin vuonna 2016 alkaneella hankkeella, ja uudistus tuli voimaan vuoden 2020 alusta. Uudistuksessa tärkeimpänä muutoksena oli se, että yrityssakolle säädettiin perusmuodon lisäksi myös korotettu asteikko.³⁴³ Vaikka yrityssakko ei ole suoranainen rangaistus, sitä koskeva sääntely löytyy Ruotsin rikoslaista (*brottsbalk*). Sen määrittämiseksi vaaditaan, että yrityksen elinkeinotoiminnassa on syyllistytty sellaiseen rikokseen, josta on säädetty sakkoa ankarampi rangaistus (BrB 36:7).³⁴⁴ Lisäksi edellytetään, että elinkeinonharjoittaja ei ole toiminut siten, miten voi kohtuudella edellyttää rikoksen ehkäisemiseksi, tai että rikoksen on tehnyt johtavassa asemassa oleva oikeushenkilön edustaja tai henkilö, joka on muuten ollut erityisessä vastuussa toiminnan valvonnasta tai sen kontrolloimisesta. Yrityksellä tarkoitetaan BrB 36:7.3:n mukaan joko elinkeinonharjoittajaa tai oikeushenkilöä. Yrityssakkoa ei Suomen tavoin sovelleta niissä tilanteissa, joissa rikos on kohdistunut yritykseen itseensä.³⁴⁵

Kun tarkastellaan kysymystä siitä, voidaanko oikeushenkilöä pitää rikosentekijänä, ruotsalainen sääntely vastaa tähän yrityssakon sääntelysystematiikkaa mukaillen: kun yrityssakko ei ole edes rangaistukseksi luokiteltava seuraamus, ei oikeushenkilökään voi olla rikosentekijä. Myös ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa todetaan yksiselitteisesti, etteivät oikeushenkilöt voi tehdä rikoksia.³⁴⁶ Ruotsissa ei siten tunnusteta varsinaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta eikä yhteisösyllisyyskysymyksiin tarvitse tämän takia ottaa niin selkeästi

³⁴¹ HE 95/1993 vp, s. 11, 14.

³⁴² Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 3.

³⁴³ Keisu 2021, s. 102, 106; Ks. Prop. 2018/19:164.

³⁴⁴ Lainkohta kuuluu näin: ”På yrkande av allmän åklagare ska ett företag åläggas företagsbot för brott, om det för brottet är föreskrivet strängare straff än penningböter och brottet har begåtts i utövningen av 1. näringsverksamhet, 2. sådan offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet, eller 3. annan verksamhet som ett företag bedriver, om brottet har varit ägnat att leda till en ekonomisk fördel för företaget. För att företaget ska åläggas företagsbot krävs också 1. att företaget inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottet, eller 2. att brottet har begåtts av a) en person med ledande ställning i företaget, grundad på befogenhet att företräda företaget eller att fatta beslut på dess vägnar, eller b) en person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten. Med företag avses enskilda näringsidkare och juridiska personer. Första stycket gäller inte, om brottet varit riktat mot företaget.”; Helenius 2015, s. 776.

³⁴⁵ SOU 2010:38, s. 87–88.

³⁴⁶ Esim. Jareborg 1995, s. 75.

kantaa.³⁴⁷ Oikeushenkilöitä ei voida myöskään asettaa syytteeseen, vaan siihen asetetaan yhtiön edustaja, useimmiten toimitusjohtaja tai hallituksen jäsen. Ruotsin oikeuden mukaan on kuitenkin mahdollista, että yrityssakko tuomitaan, vaikka ketään luonnollista henkilöä ei olisi tunnistettu tekijäksi. Tämä on kuitenkin harvinaista³⁴⁸, aivan kuten suomalaisessa anonyymissä syyllisyydessä.

Kuten Suomessakin, menettämisseuraamuksia ei pidetä Ruotsin rikoslain systematiikassa rangaistuksina. Suurin ero menettämisseuraamusten ja rangaistusten välillä piilee siinä, että rangaistuksella osoitetaan moitetta, mutta menettämisseuraamuksella ei ole rankaisemiseen perustuvaa tavoitetta. Moitteen kohdistamisella ja syyllisyydellä ei ole siten menettämisseuraamusta määrättäessä samanlaista merkitystä kuin rangaistuksen mittaamisessa.³⁴⁹ Suomen RL 9 lukua säädettäessä hallituksen esityksessä nostettiin esille mahdollisuus siitä, ettei yhteisöseuraamus olisi rangaistuksenluonteinen, ja mallia tämän toteuttamiseen olisi voitu ottaa juuri Ruotsista. Jos tällainen sääntelyratkaisu olisi tehty, oikeushenkilöiden velvollisuuksien rikkomista koskeva moitearvostelu olisi luultavimmin muodostunut perinteistä syyllisyshakuisuutta riippumattommaksi ja kaavamaisemmaksi. Ruotsin esimerkkiä käyttäen hallituksen esityksessä on todettu, että yhteisöseuraamuksen määrittelemineen muuksi kuin varsinaiseksi rangaistukseksi korostaisi oikeushenkilöiden vastuun ainutlaatuista luonnetta, joka eroaa yksilöllisiin rikoksentekijöihin kohdistuvasta vastuusta.³⁵⁰ Toisaalta sääntelyä koskevassa keskustelussa nostettiin esiin se, ettei menettämisseuraamuksia ole tarkoituksenmukaista käyttää niin kutsuttuina ”piilorangaistuksina”.³⁵¹

Vaikka menettämisseuraamusten osalta syyllisyyden tarkastelu ei ole yhtä relevanttia kuin varsinaisissa rikoksissa, on tärkeää huomata, että menettämisseuraamukset ovat joka tapauksessa rikoksen, joka on tapahtunut tunnusmerkistön mukaisesti ja objektiiviset elementit täyttäen, seuraamuksia. Niitä ei näin ollen voida täysin erottaa esimerkiksi syyllisyyden

³⁴⁷ Nissinen 1997, s. 29.

³⁴⁸ Pascal 2011b, s. 344.

³⁴⁹ Korkka 2015, s. 40–41, 56.

³⁵⁰ HE 95/1993 vp, s. 14.

³⁵¹ KM 1976:72, s. 140.

tarkastelusta, vaikka menettämisestä tuomittaessa esimerkiksi tahallisuutta ei tutkita uudestaan.³⁵² Rangaistusten korvaaminen hallinnollisilla sanktioilla nostaa esiin myös tutkielman luvussa 3.3.2 esitetyt moraalij- ja oikeusturvapuutteet. Jos yhteisöllistä vastuuta halutaan korostaa yksilövastuun sijasta, hallinnollinen sanktio ei ole tähän paras ratkaisu. Ruotsin valinta oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntelyyn on kuitenkin osoittautunut käytännössä toimivaksi ja se on pystynyt puuttumaan organisaatorikoksiin, kuten korruptioon ja rahanpesuun, suhteellisen onnistuneesti.³⁵³ Kuten EU-tasolla on säädetty, oikeushenkilöitä koskevan rikosoikeudellisen säännösten tulee olla tehokas ja tarkoituksenmukainen, mutta sen toteuttamistavasta ei ole säännelty tarkemmin.³⁵⁴ Tämä antaa jäsenvaltioille harkinta- ja liikkumavaraa, mikä näkyy myös ruotsalaisessa sääntelyratkaisussa.

Toisaalta valinta siitä, ettei ruotsalainen yrityssakko ole rangaistus, on lähinnä käsitteellinen. *Tapani* on arvioinut, että vaikka yrityssakko on luonteeltaan rikoksen erityinen oikeusvaikutus eli ”*en särskild rättsverkan av brott*”, sääntelyteknisesti ja käytännössä katsoen se vastaa suomalaista yhteisösakkoa.³⁵⁵ Yrityssakkoa koskevassa uudistuksessa todettiin, että seuraamisen luonnehtimisella rangaistukseksi ei olisi huomattavaa merkitystä sen tehokkuuteen.³⁵⁶ Tämä viittaa siihen, että seuraamus on ainakin käytännön tasolla hyvin lähellä rangaistusta. Huomattavaa on se, että vaikka yrityssakko ei ole rangaistus, tosiasiallisesti yhtiön moitittavuus muodostuu yhdeksi keskeiseksi yrityssakon mittaamisperusteeksi, sillä yrityssakon uudistuksen myötä luotu korotettu yrityssakon asteikko on nimettiin säädetty suurten oikeushenkilöiden toiminnassa tapahtuvien, erityisen moitittavaksi katsottavien rikosten varalle.³⁵⁷ Yrityssakon suuruus määräytyy rikollisen toiminnan rangaistusarvon mukaan (BrB 36:8), mikä edelleen korostaa yhteisösyllisyyden arviointia.³⁵⁸ *Tapanin* esittämä käsitys on näin ollen perusteltu, sillä yrityssakossa on paljon samoja piirteitä kuin suomalaisessa

³⁵² Korkka 2015, s. 48, 56.

³⁵³ Pascal 2011b, s. 347; Toimivuuteen lienee vaikuttanut se, että käytännössä yrityssakkoa pidetään rangaistuksena, mikä todetaan seuraavassa kappaleessa.

³⁵⁴ Melander 2015, s. 236 – 237; Keisu 2021, s. 105; Prop 2018/19/164, s. 1.

³⁵⁵ OM 2020:22, s. 32.

³⁵⁶ Prop. 2018/19:164, s. 1, 14.

³⁵⁷ Keisu 2021, s. 103; Ennen uudistusta yrityssakon mittaamisperiaatteita on arvioitu Ruotsin korkeimman oikeuden antamassa prejudikaattisarjassa NJA 2014, s. 139, Företagsbot (I-IV); OM 2020:22, s. 32.

³⁵⁸ OM 2020:22, s. 33.

yhteisösakossa. Täten voidaan kritisoida väitettä siitä, ettei Ruotsissa tunneta varsinaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta.

4.3 Rikosoikeudellinen sanktio – esimerkkinä Iso-Britannia

Ruotsalaisesta yrityssakosta poiketen, Iso-Britanniassa, ja erityisesti Englannissa oikeushenkilön rangaistusvastuulla on pitkät ja perinteiset juuret.³⁵⁹ Englannissa oikeushenkilöitä on pystytty tuomitsemaan rangaistukseen jo 1600-luvulta lähtien. 1900-luvun alkupuolella oikeushenkilöiden rangaistusvastuu ulotettiin kattamaan kaikki rikostyytit – rangaistusvastuuta voidaan siten pitää varsin laajana ja vakiintuneena.³⁶⁰ *Wellsin* luokittelun mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu voidaan *common law* -valtioissa tunnistaa kolmella tavalla, joko: 1) edustukseen perustuvan (välillisen tai ankaran) vastuun; 2) samaistamisen eli suoran vastuun; tai 3) organisaatiokulttuuriin perustuvan organisatorisen vastuun kautta.³⁶¹ Isobritannialainen rikosoikeusjärjestelmä tunnistaakin sekä yksilövastuun, objektiivisen vastuun, isännänvastuun sekä yhteisövastuun riippuen rikostyydistä ja tilanteesta. Nämä vastuumuodot ovat kehittyneet *common law* -valtiolle tyypilliseen tapaan osittain tuomioistuimissa ja osittain lainsäädännön kautta.³⁶²

Verrattaessa suomalaisen oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, isobritannialainen malli on ollut huomattavasti pidempään käytössä. Pitkän soveltamisajan johdosta mallia on myös ehditty kehittämään ja sen toimivuutta arvioimaan. Vertailua valtioiden välillä vaikeuttaa kuitenkin se, että Iso-Britanniassa ei ole olemassa yhtenäistä rikoslakia ja oikeushenkilön rangaistusvastuu on kehittynyt siellä asteittain sekä hajanaisesti.³⁶³ Isobritannialaisen rikosoikeuden hahmottamista vaikeuttaa entisestään myös se, että jopa rikosoikeuden yleiset periaatteet ovat sekoitus tapaoikeutta sekä säädöksiä.³⁶⁴ Iso-Britanniassa on olemassa rikoslajikohtaisia lakeja, jotka sisältävät vain kyseessä olevaa rikosta koskevia säännöksiä oikeushenkilön

³⁵⁹ HE 95/1993 vp, s. 12.

³⁶⁰ Lainsäädännön historiasta ks. Wells 2001, s. 86–99. Jaatinen 2000, s. 32.

³⁶¹ Wells 2011a, s. 25.

³⁶² Nissinen 1997, s. 30.

³⁶³ Gobert 2011c, s. 315.

³⁶⁴ Wells 2011b, s. 97.

rangaistusvastuusta. Tämän takia on luonnollista, ettei siellä ole yhteisövastuuta koskevia yksiselitteisiä vastuuedellytyksiä samalla tavalla kuin Suomessa.³⁶⁵ Pirstaleinen lainsäädäntö lienee vaikeasti hahmotettavissa, mutta siinä on omat hyötynsä. Eri rikostyyppisiä koskevat erillislajit mahdollistavat sen, että erilaisten rikosten ominaispiirteet pystytään huomioimaan lainsäädännössä tarkemmin verrattuna siihen, että niistä säädettäisiin vain yhdessä yleisessä rikoslaissa.

Tutkielman kannalta on mielenkiintoista, että Iso-Britanniassa yhtiö voi syyllistyä kuolemantuottamukseen (*corporate manslaughter*).³⁶⁶ Yhtiön syyttämiseksi kuolemantuottamuksesta edellytetään vanhan tapaoikeuden perusteella sitä, että yhtiön ”hallitsevaan mieleen” kuuluva yksilö, tai ainakin henkilö, kenellä on valta toimia organisaation puolesta toteuttaakseen vahinkoa aiheuttavan tilanteen, voidaan tunnistaa syylliseksi rikoksesta. Tämä englantilaisten tuomioistuinten varsinkin ratkaisun *Tesco Supermarkets Ltd. v. Natrass* (1971) myötä omaksuma vastuumalli perustuu siten samaistamiseen (*identification doctrine*³⁶⁷). Doktriinin etuna on se, että se pyrkii tunnistamaan ne henkilöt, joilla on vaikutusvalta muuttaa yhtiön ”mieltä”. Jos tällainen henkilö syyllistyy rikokseen, tämä luetaan oikeushenkilön syyksi.³⁶⁸ Toisaalta yhtiö ei ole doktriinin mukaan vastuussa alempien toimihenkilöidensä tekemistä rikoksista.³⁶⁹ *Identification doctrinea* voidaan verrata isännänvastuuseen (*vicarious liability*), joka toimii samalla teorialla katsomalla luonnollisten henkilöiden tekemät teot yhtiön syyksi.³⁷⁰

Yhtiön aiheuttamaa kuolemantuottamusta koskeva *Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act* uudistettiin vuonna 2007. Tällöin mahdollistettiin se, ettei yhtiön vastuun osoittamiseksi tarvitse enää tunnistaa rikoksen tehnyttä yksilöä yhtiön ”hallitsevaksi mieleksi”, vaan organisaation johtoa tarkastellaan kokonaisuutena. Käytännössä samaistamiseen perustuva vastuumalli muodostui haastavaksi soveltaa, sillä ensinnäkin se vaati, että tekijä oli osa yhtiön ”hallitsevaa mieltä” ja sen lisäksi tuli osoittaa, että johtotasolla tehdyt päätökset olivat edelleen

³⁶⁵ Gobert 2011c, s. 315.

³⁶⁶ Ks. lisää aiheesta esim. Almond 2013 ja Field – Jones 2018.

³⁶⁷ Doktriinia on kutsuttu joissain kirjoituksissa myös termillä *alter ego*. Tiedemann 2014, s. 15; Wells 2001, s. 93.

³⁶⁸ Gobert 2011a, s. 141; Fitzgerald 2011, s. 245–246.

³⁶⁹ Wells 2011b, s. 98.

³⁷⁰ Tiedemann 2014, s. 15.

syy-yhteydessä tapahtuneeseen rikokseen.³⁷¹ Vastuun ei myöskään katsottu kohdistuvan samaistamisen myötä aina oikeisiin henkilöihin.³⁷² Tätä muutosta voidaan pitää *Pascalin* mukaan hyppäyksenä vastuun painottamiseksi yksilöllisestä tasosta yhteisöllisempään, sillä uudistuksen myötä tarkastelun kohteeksi on nostettu uusia, yhtiön syyllisyyttä arvioivia tekijöitä, kuten yrityskulttuurin merkitystä rikoksen aiheutumiseen.³⁷³ Kuolemantuottamuksen sekä psyykkiset että fyysiset kriteerit voidaan nykyään kokonaisuutena lukea tarkasteltavien yritysten syyksi.³⁷⁴ Tällöin organisaation voidaan katsoa tehneen rikoksen.³⁷⁵ Vastuu ei ole CMCHA:n osalta enää riippuvainen siitä, että kenenkään yhtiön toimijan tulisi näyttää tehneen rikoksen. Vastuu sen sijaan edellyttää, ettei yhtiön organisointi ja valvonta ole riittävää suhteessa vaadittuihin standardeihin, ja tämän laiminlyönnin voidaan katsoa olevan syy-yhteydessä kuolemantapaukseen.³⁷⁶ Tämä ajatus lähestyy omalla tavallaan suomalaisen organisaatiohuolimattomuuden perusidea. Iso-Britanniassa oikeushenkilön rangaistusvastuu on noussut keskustelun kohteeksi muun muassa lukuisten tuhoisten junaonnettomuuksien johdosta. Niiden yhteydessä on kiinnitetty huomioita yhtiöiden puutteellisiin turvallisuuskäytäntöihin, joita parantamalla kuolemantapauksia ja vakavia loukkaantumisia aiheuttaneet onnettomuudet olisi voitu estää.³⁷⁷ Kuitenkaan Iso-Britannian sääntely huolimattomuudesta yritysten toiminnassa ei ulotu niin pitkälle kuin Australian mallissa, vaan yrityskulttuurilla voidaan katsoa olevan lähinnä todistusaineistollista arvoa.³⁷⁸

Identification doctrinea ei ole kuitenkaan kokonaan hylätty. Se on edelleen käytössä silloin, kun ei ole olemassa erillistä säännöstä oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksistä. Uudistettu CMCHA koskee siten vain yhtiöiden toiminnassa tapahtuvia kuolemantuottamuksia, eikä yleisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä. Mielenkiintoista *identification doctrine*:ssa on se, että henkilö, joka on toiminut osana yhtiön hallitsevaa mieltä ja tehnyt rikoksen, on voinut toimia jopa yhtiön etujen vastaisesti, ja silti yhtiön voidaan katsoa olevan

³⁷¹ Punch 2011, s. 110.

³⁷² Fitzgerald 2011, s. 246.

³⁷³ Pascal 2011a, s. 46.

³⁷⁴ Sarre 2011, s. 88; Gobert 2011c, s. 319.

³⁷⁵ CMCHA 2007, Section 1; Wells 2011, s. 101.

³⁷⁶ Engelhart 2014, s. 63.

³⁷⁷ Punch 2011, s. 108; Wells 2011b, s. 99.

³⁷⁸ Punch 2011, s. 63.

vastuussa rikoksesta.³⁷⁹ Tämä osoittaa varsin ankaraa vastuuta yhtiöille vastuuhenkilöidensä toimista. Suomessa tällaista vastuuta ei ole katsottu asianmukaisesti, vaan samaistamisvastuussakin tilanteet, joissa rikoksentekijä on teollaan sabotoinut oikeushenkilöä, on rajattu vastuun ulkopuolelle.³⁸⁰

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään CMCHA:n lisäksi esimerkiksi laissa *Health and Safety at Work etc. Act 1974* siten, että jos rikos on tehty oikeushenkilön suostumuksella tai sen myötävaikutuksella, ja rikos on johtunut oikeushenkilön johtajan, sihteerin tai muun vastaavan toimihenkilön laiminlyönnistä, tekijä ja oikeushenkilö ovat molemmat syyllistyneet rikokseen.³⁸¹ Jo vuonna 1861 säädetyssä *Accessories and Abettors Act*:ssa taas säädetään yleisellä tasolla rikoksentekijöistä siten, että kuka tahansa, joka auttaa, yllyttää, neuvoa tai saa aikaan rikoksen, tulee saattaa syytteeseen ja rangaistavaksi päär rikoksentekijänä. Tämän lainkohdan soveltamista yhtiöihin ei voida pitää helppona, koska se on kirjoitettu luonnollisia henkilöitä ajatellen. Isobritannialaisessa oikeuskirjallisuudessa on joka tapauksessa katsottu, että yhtiö voi aikaansaada rikoksen luomalla tai sallimalla sellaisen yrityskulttuurin jatkumisen, joka sulkee silmänsä lainvastaisilta toimilta. Tätä voidaan arvioida esimerkiksi tarkastelemalla sitä, miten yhtiö suhtautuu työntekijöidensä tekemiin rikoksiin.³⁸² Näin ollen mainittua lainkohtaa voineen laajentaa koskemaan myös oikeushenkilöitä rikoksentekijöinä ainakin tietyissä tilanteissa.³⁸³ Lähtökohtaisesti oikeushenkilöihin suhtautuminen rikoksentekijöinä on siten isobritannialaisessa oikeudessa joustavampaa kuin suomalaisessa oikeudessa.

Vielä yksi tutkielman kannalta jännittävä isobritannialainen lainsäädäntöratkaisu koskee kilpailuoikeudellisia tilanteita. Sääntelyssä on erotettu toisistaan yksilöllinen ja yhteisöllinen vastuu siten, että yhtiöiden kilpailuoikeudellisia rikkomuksia voidaan käsitellä hallinnollisin

³⁷⁹ Gobert 2011c, s. 317–319.

³⁸⁰ HE 95/1993 vp, s. 35.

³⁸¹ ”Where an offence under any of the relevant statutory provisions committed by a body corporate is proved to have been committed with the consent or connivance of, or to have been attributable to any neglect on the part of, any director, manager, secretary or other similar officer of the body corporate or a person who was purporting to act in any such capacity, he as well as the body corporate shall be guilty of that offence and shall be liable to be proceeded against and punished accordingly.” Health and Safety at Work etc. Act 1974 (UK), Section 37 (1).

³⁸² Gobert 2011a, s. 149– 51.

³⁸³ Esimerkiksi juuri CMCHA 2007, Section 1:n mukaan yhtiö voi todellakin **syyllystyä** rikokseen (“An organisation to which this section applies **is guilty of an offence** if the way in which its activities are managed or organised...”)

keinoin (*Competition Act 1998*), mutta niissä toimineita yksilöitä taas rikosoikeudellisin keinoin (*Enterprise Act 2002*). Tällä tavoin yksilöiden toiminnan tarkastelussa voidaan keskittyä rikollisen mielen ja tarkoituksen arviointiin, mutta yhtiöiden osalta tätä ei tarvitse tehdä.³⁸⁴ Sosiaalisen syyllisyyden osoittaminen hallinto-oikeudellisesti on lähtökohtaisesti huomattavasti yksinkertaisempaa kuin yksilöllisen eettisen syyllisyyden.³⁸⁵ Tässä isobritannialaisessa ratkaisussa lähestytään jo ruotsalaisen yrityssakon kaltaista mallia yhteisövastuun osalta. Malli korostaa edelleen sitä, kuinka erilaisia ratkaisuja oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamiseksi on keksitty, eikä yhtä oikeaa tapaa ratkaista oikeushenkilöllinen syyllisyyskysymys ole mahdollista osoittaa.

³⁸⁴ Harding 2015, s. 215.

³⁸⁵ Tiedemann 2014, s. 13.

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

5.1 Johtopäätökset tutkimuskysymyksiin

Tutkielman päätteeksi voidaan palata johdantoluvussa esitettyihin tutkimuskysymyksiin.³⁸⁶ Varsinaisista tutkimuskysymyksistä ensimmäistä – *voiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä* – on käsitelty tutkielmassa useasta eri näkökulmasta. Tähän suomalainen vastaa tällä hetkellä melko yksiselitteisesti ei, vaikka tosiasiallisesti yhteisösyllisyys tunnustetaan laajasti. Yhteisösyllisyyden tunnustaminen on huomattavissa muun muassa seuraavissa seikoissa:

- 1) oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan RL 9 luvun ristiriitaisuudessa;
- 2) siinä, ettei oikeushenkilön toimintaa nähdä vain yksilöiden tekeminä valintoina;
- 3) syyllisyyteen perustuva rangaistusvastuu kannustaa oikeushenkilöitä eettiseen toimintaan;
- 4) siinä, ettei yhteisösakkoon tuomitseminen aina edellytä luonnollisen henkilön tuomitsemista;
- 5) yhteisöllistä moitittavuutta arvioidaan ja se huomioidaan rangaistuksen mittaamisessa; ja
- 6) perusoikeudet suojaavat oikeushenkilöitä ainakin jossain määrin.

Tutkielman keskiössä on ollut ristiriita siitä, että yhteisösakko on rangaistus, joka tuomitaan oikeushenkilölle sen toiminnassa tapahtuneen rikoksen johdosta, mutta oikeushenkilö ei ole rikoksenteijä. Rikos taas on sellainen inhimillinen teko, joka on tunnusmerkistön mukaisesti oikeudenvastainen ja osoittaa tekijässään syyllisyyttä. Oikeushenkilöä ei pidetä varsinaisena syyllisenä rikokseen, mutta sitä tosiasiallisesti moititaan ja tätä moitittavuutta mitataan. Lisäksi puhutaan epämääräisesti oikeushenkilöllisestä syyllisyysmoitteesta, mutta termiä ei ole määritelty selkeästi. Nykyinen oikeustila ei ole siten kaikilta osin looginen, mistä päästään toisen varsinaisen tutkimuskysymyksen – *tulisiko oikeushenkilöä pitää rikoksenteijänä* – kimppuun. Siihen vastaaminen ei ole myöskään yksiselitteistä, mutta tutkielma on pyrkinyt

³⁸⁶ Tutkielmassa on vastattu myös johdantoluvussa esitettyihin apukysymyksiin varsinaisten tutkimuskysymysten avulla. Näitä apukysymyksiä ei ole kuitenkaan tarpeen käydä yksitellen läpi tiiviinä pidettävissä johtopäätöksissä.

esittämään siihen argumentteja sekä puolesta että vastaan alaluvussa 3.3.3 ja 3.3.4. Toistamatta turhaan näiden alalukujen sisältöjä voidaan niissä läpikäytyt argumentit tiivistää seuraaviin huomioihin. On totta, ettei oikeushenkilöllistä syyllisyysmoitetta voida, eikä sitä ole tarkoituksenmukaistakaan tarkastella perinteisen rikosoikeudellisen syyllisyyden kautta. Oikeushenkilölle tuskin koskaan voidaan asettaa samassa mielessä tahtotilaa kuin luonnolliselle henkilölle, mutta tämän tavoittelemisen ei ole edes tarpeellista, vaan oikeushenkilöllistä syyllisyysmoitetta tulee kehittää omana ”syyllisyyden muotonaan”. Oikeushenkilön vertaaminen luonnolliseen henkilöön ei ole siten välttämätöntä, vaikka oikeushenkilöä pidettäisiinkin rikoksenteijöinä. Oikeushenkilön pitäminen rikoksenteijänä voisi muuttaa asetelman luonnollisen henkilön rikosvastuun ensisijaisesta tutkimisesta siihen, ettei yhteisövastuu jäisi enää yksilövastuun taakse. Tämä voisi mahdollistaa myös oikeushenkilön rangaistusvastuun laajemman soveltamisen ja allokoita moitetta tehokkaammin itse oikeushenkilöille. Uudistuksella olisi siten ennen kaikkea oikeustilaa selkeyttävä vaikutus niin ajatustasolla kuin käytännössäkin. Toisaalta uudistus olisi työläs, ja se muuttaisi rikosoikeudellista ajattelutapaa merkittävästi. Käytännön tasolla oikeushenkilöiden pitäminen voisi olla haastavaa, ja se nostaisi edelleen kysymyksiä oikeushenkilöiden moraalista ja oikeushenkilöiden rinnastamisesta luonnolliseen henkilöön.

Lisäksi oikeushenkilöiden pitäminen rikoksenteijöinä korostaisi niiden toiminnassa tapahtuvien rikosten vakavuutta, ja kannustaisi yrityksiä toimimaan vastuullisemmin. Tosiseikkaa siitä, että ilman oikeushenkilöitä ei olisi oikeushenkilön toiminnassa tapahtuvia rikoksia, ei voida ohittaa, vaan yhteiskunnan tulee pyrkiä estämään näitä rikoksia mahdollisimman tehokkaasti. Oikeushenkilön pitäminen rikoksenteijänä voisi olla hedelmällistä erityisesti organisaatiohuolimattomuuteen liittyvissä tilanteissa, sillä organisaatiohuolimattomuudessa on kyse juuri yhteisön toiminnassa tapahtuvasta huolimattomuudesta, mikä olisi ollut mahdollista välttää toiminnan järjestämisellä huolellisemmin eikä niinkään yksittäisistä rikoksenteijöistä, jotka ovat hyödyntäneet oikeushenkilöä rikoksentekeväliseinä oman etunsa maksimoimiseksi. Toisaalta oikeushenkilöiden pitäminen rikoksenteijöinä ja yhteisövastuun korostaminen voi vaikeuttaa yksilövastuun säilyttämistä tehokkaana ja ”kannustaa” luonnollisia henkilöitä epäeettisempään toimintaan. Tätä ei voida tietenkään pitää tarkoituksenmukaisena, vaan yhteisö- ja

yksilövastuun suhteessa olisi tärkeää löytää sopiva tasapaino. Tutkielman perusteella voidaan kuitenkin varovaisesti suositella oikeushenkilön pitämistä rikoksentekijänä sen mahdollisten hyötyjen takia, kunhan mahdollisten haittojen minimointi pidetään mielessä.

5.2 Mahdollisia jatkotutkimusaiheita

Jos oikeushenkilöä ryhdyttäisiin pitämään itsessään rikoksentekijänä, jatkotutkimusta ja -selvitystä kaipaisivat ainakin se, millä tavalla tätä koskeva lainsäädäntö toteutettaisiin. Kyseessä voisi olla RL 9 luvun kokonaisuudistus, sillä sen sääntelytekniikka ja perusidea muuttuisi merkittävästi. Toisaalta tällainen kokonaisuudistus voisi olla muutenkin tarpeellinen ja ajankohtainen – onhan oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva sääntely ollut voimassa jo yli 25 vuotta ja rangaistusvastuun edellytystä koskevat lainkohdat pysyneet koko sääntelyn voimassaoloajan lähes koskemattomina. Kokonaisuudistusta varten sääntelytarpeiden selvittäminen olisi todennäköisesti pitkäkestoinen ja laaja prosessi, jossa tulisi kuulla eri tahojen näkemyksiä uudistuslinjoista. Tähän viittaa se, että oikeushenkilön rangaistusvastuun säätäminen oli alun perinkin erittäin pitkä lainsäädäntöprosessi. Myös erillisen yhteisörikoslain kehittämistä voisi pohtia uudelleen sekä muiden kuin rahallisten sanktioiden toimivuutta. Prosessissa kannattaisi hyödyntää myös muiden valtioiden sääntelykokemuksia oikeushenkilön rangaistusvastuusta ja noudattaa eurooppalaista trendiä ennaltaehkäisevyyden korostamisesta sääntelyssä. Toinen jatkotutkimuksen kohde voisi liittyä yhtiöiden asemaan moraalisisina toimijoina erityisesti ottaen huomioon yhtiöille asetettavat vastuullisuusveloitteet. Tällainen tutkimus edellyttäisi laajan luonteensa vuoksi pelkän oikeustieteen rajat ylittävää monitieteellistä, kuten filosofista tai psykologista tutkimusta.

Vaikka oikeushenkilöitä kohdeltaisiin tulevaisuudessa rikoksentekijöinä yhtä lailla kuin yksilöitä, yksilövastuun säilyttäminen osana oikeushenkilön rangaistusvastuuta on joka tapauksessa välttämätöntä. Ei liene käytännössä mahdollista, että luonnolliset henkilöt pääsisivät rangaistusvastuun ulottumattomiin vain sen johdosta, että oikeushenkilöitä pidettäisiin itsessään rikoksentekijöinä. Rikoksenteko voisi muodostua jopa kannattavaksi, jos vastuunkantajana olisi ainoastaan oikeushenkilö. Henkilökohtaisen rangaistusvastuun perusteiden ja yleisten oppien kehittäminen oikeushenkilöiden toiminnassa tehdyissä rikoksissa

on siten edelleen tarpeellista. Myös tämä oikeushenkilön rangaistusvastuun osa-alue kaipaa jatkotutkimusta. Ylipäänsä oikeushenkilön rangaistusvastuun kehittymiselle on tärkeää, että aihetta koskeva ja sitä eri näkökulmista lähestyvä oikeustieteellinen keskustelu jatkuu ja lisääntyy sekä teemaan otetaan kantaa niin tuomioistuimissa kuin oikeustieteellisissä tutkimuksissa ja artikkeleissakin. Se, että aivan perustavanlaatuisista oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvistä kysymyksistä, kuten oikeushenkilön pitämisestä rikoksenteijänä, voidaan olla edelleen niin montaa mieltä, edellyttää yleisten oppien kehittymistä. Oletettavaa on, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttö tai sen merkitys tule jatkossa ainakaan vähentymään, joten tutkimukselle on tarvetta.